

TIETEESSÄ. TAPAHTUU!

Tieteellisten seurain
valtuuskunta

**Digitaalinen akateeminen
johtajuus – Yliopistorehtorit
Twitterissä**

**Viipurin sisällissodan
aikainen joukkohauta**

Rikollinen elämäntapa

**Oikeudenmukainen siirtymä
kestävään tulevaisuuteen**

**Keisari Justinianus ja
toisinajattelijoiden vainot**

2022

TIETEESSÄ. TAPAHTUU

VOL 40 NRO 1 (2022)

PÄÄKIRJOITUS

JANNE KOTIAHO

Kestävyyšnarratiivi on opeteltava uudelleen

Tieteessä tapahtuu -lehti kokoaa yhteen eri tieteenalat. Se on foorumi ajankohtaisille ja yleistajuisille tiedeartikkeleille sekä keskustelulle tieteestä ja tiedepolitiikasta.

Journal.fi-palvelussa sijaitsevasta PDF-lehdestä löytyvät jokaisen numeron pääkirjoitus, artikkelit ja katsaukset. Vuodesta 2022 alkaen lehti on julkaistu myös avoimena verkko-lehtenä. Loput lehden kirjoitukset ovat vain verkkolehdessä osoitteessa www.tieteessatapahtuu.fi.

SISÄLLYS

ARTIKKELIT

ESKO NIEMINEN JA PEKKA ISOTALUS

6 – Digitaalinen akateeminen johtajuus – Yliopistorehtorit Twitterissä

SAMI PIHLSTRÖM

12 – Tutkimusrahoituksesta, humanistisesta sivistyksestä ja suomalaisen tieteen tilasta

KARI LEPPÄLÄ

19 – Luonnontieteiden kaari alkemiasta kvanttimekaniikkaan

HANNU TAKALA

25 – Tarkentunutta tietoa Viipurin Papulan sisällissodan aikaisen joukkohaudan siirrosta – Minne ja miksi joukkohauta siirrettiin?

AHTI LAMPINEN

32 – Rikollinen elämäntapa – Millainen on minuus ja maailman-kuva rikollisen uran eri vaiheissa?

KATSAUKSET

MATTI HÄYRY

40 – Oikeudenmukainen siirtymä kestävään tulevaisuuteen – Mitä se tarkoittaa?

PEKKA T. HEIKURA

47 – Keisari Justinianus ja toisinajattelijoiden vainot

Tieteellisten seurain
valtuuskunta

TOIMITUS

Päätoimittaja: **Ilari Hetemäki**
Toimituspäällikkö: **Taina Vuokko**

Taitto: **Anne Haapanen**
Ulkoasu: **Marko Myllyaho**

Snellmaninkatu 13
00170 Helsinki
Puh. 044 493 9020
tieteessatapahtuu@tsv.fi

TOIMITUSNEUVOSTO

Professori **Johanna Arola**,
päätoimittaja **Ilari Hetemäki**,
professori **Peter Johansson** (pj.),
pääsihteeri **Ulla Järvi**, dosentti
Anna-Kaisa Kuusisto, yliopistonlehtori
Nelli Piattoeva, toiminnanjohtaja
Lea Ryyänen-Karjalainen,
ylikirjastonhoitaja **Kimmo Tuominen**
ja filosofian tohtori **Kaisa Välimäki**.

JULKAISIJA

Tieteellisten seurain valtuuskunta

Ilmestyy 5 kertaa vuodessa
40. vuosikerta

Seuraava numero ilmestyy huhtikuun
puolivälissä. Viimeinen aineistopäivä
siihen on 14.3.2022.

ISSN 1239-6540

KESTÄVYYS- NARRATIIVI ON OPETELTAVA UUDELLEEN

Minulta kysytään usein, mitä hyötyä luonnon monimuotoisuudesta on – miksi luonnon suojeleminen on tärkeää? Yleensä en vastaa kysymykseen suoraan, vaan kerron mitä luonnon monimuotoisuus itseasiassa on. Luonnon monimuotoisuus on elämä sen kaikissa muodoissa. Elämä on maapallon erikoisuus, joka on alkanut kerran ja jatkunut noin neljän miljardin vuoden ajan moninaistuen jatkuvasti. Monimuotoisuus, jonka nyt havaitsemme, on sukupolvesta toiseen siirtyvän elämän jatkumon tämän hetkinen tulos. Jatkumoa kuvastaa metafora elämän puusta, jossa oksien kärjissä olevat lajit ovat kaikki yhteydessä toisiinsa puun haarojen ja rungon kautta. Yhden oksan kärjessä killuu pisarana miljoonien joukossa myös ihminen.

Luontokato ei ole vain metsän tiaisten tai niittyjen pölyttäjähönteisten häviämistä. Luontokato on luonnonvaraisen elämän hiipumista maapallolta. Ihminen on toisenvarainen, emmekä me selviä ilman ei-inhimillistä elämää. Ihmiskuntana ajamme kuitenkin muita lajeja ahdinkoon ottamalla niiden tarvitsemat elinympäristöt omaan käyttöömme, käyttämällä niitä hyväksemme ravintona tai hyödykkeinä, aiheuttamalla evolutiivisen sopeutumisen näkökulmasta liian nopean ilmastonmuutoksen, pilaamalla ja saastuttamalla ympäristöä sekä siirtämällä lajeja alueille, joille ne eivät luonnostaan kuulu. Pisarat putoilevat oksien kärjestä, kun heilutamme elämän puuta liian rajulla kädellä.

Maailman talousfoorumi on nostanut luontokadon yhdeksi vakavimmista ihmiskuntaa uhaavista riskeistä heti pandemioiden, ilmastonmuutoksen ja joukkotuhoaseiden jälkeen.

KUVA: JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

JANNE KOTIAHO

Kirjoittaja on Jyväskylän yliopiston ekologian professori ja Suomen Luontopaneelin puheenjohtaja. Hän on Suomen hallituksen tieteellinen neuvonantaja kansainvälisissä monimuotoisuussopimusneuvotteluissa.

Tunnistetuista riskeistä huolimatta luonnon ja sen tuottamien ekosysteemipalveluiden kato on hallitustenvälisen luontopaneelin IPBES:n mukaan nyt nopeampaa kuin koskaan, ja Suomen lajien uhanalaisuusarvioinnin perusteella luontokato kiihtyy myös Suomessa. Ekonomisti **Partha Dasgupta** painotti *Luonnon monimuotoisuuden taloustiede* -raportissa, että luontopääomaa köyhdyttämällä saavutettu taloudellinen hyöty on lyhytnäköistä ja kestämatöntä.

Ympäristöasioita seuraava on huomannut, että keskustelu Suomen metsien käytöstä on voimistunut. Alkukesästä 2020 Euroopan komission antama tiedonanto vuoteen 2030 ulottuvasta EU:n biodiversiteettistrategiasta *Luonto takaisin osaksi elämäämme* löi löylyä tähän keskusteluun. Strategia on komission esitys toimenpiteistä globaalien kestävän kehityksen toimintaohjelman Agenda 2030:n toteuttamiseen.

Strategiassa todetaan nykyisen suojelualueverkoston olevan riittämätön luonnon monimuotoisuuden turvaamiseksi ja asetetaan tavoitteeksi suojelualueiden lisääminen. Suojelualueisiin liittyviä tavoitteita on kolme: 1) vuoteen 2030 mennessä oikeudellisen suojelun piirissä on vähintään 30 prosenttia EU:n maa- ja merialueista, 2) näistä kolmannes, eli 10 prosenttia pinta-alasta, on suojeltu tiukasti ja 3) kaikki jäljellä olevat luonnontilaiset metsät ja vanhat metsät on suojeltu. Suojelualueita valittaessa erityistä huomiota on kiinnitettävä alueisiin, joilla on suuri biodiversiteetti-arvo tai -potentiaali. Kannassaan Suomi piti tavoitteita tervetulleina ja tuki niitä. Suomi on sitoutunut luontokadon pysäyttämiseen.

Joulukuussa 2021 Suomen luontopaneeli julkaisi mietinnön *Metsäluonnon turvaava suojelun kohdentaminen Suomessa*, jossa paneeli ehdotti tieteellisesti perustellun lähestymis-

---

Maapallon rajallisuuden kanssa ei voi neuvotella.

---

tavan EU:n biodiversiteettistrategian suojelutavoitteiden saavuttamiseksi. Luontopaneeli on riippumaton tieteellinen asiantuntijaelin, jonka tehtävä on tukea luontopolitiikan suunnittelua ja päätöksentekoa. Luontopaneelin keskeisin ekologian perusymmärrykseen pohjautuva huomio on, että luonto on erilaista paikasta riippuen eikä monimuotoisuutta voi turvata suojelemalla alueita vain tietyllä maantieteellisellä alueella, kuten Pohjois-Suomessa. Luonnon kannalta riittävä ja toteutuksen kannalta käytännöllinen tarkastelumuuttakaava on maakunta. Suojelun jyvittäminen maakunnittain on perusteltua myös ekosysteemipalveluiden reilun ja oikeudenmukaisen saavutettavuuden kannalta.

Luontopaneeli korosti myös, että vaikka strategian tavoiteprosentteja ei ole jyvitetty jäsenvaltioittain, valtio, joka suojelee tavoitetta pienemmän osan pinta-alastaan, vierittää vastuutaan muille – yhden suojellessa vähemmän on muiden suojeltava enemmän yhteisen tavoitteen saavuttamiseksi. Jos Suomi haluaa olla vastuullinen, se pitää kiinni oikeudenmukaisesta taakanjaosta ja suojelee vähintään yhteisiä tavoitteita vastaavan osuuden omasta pinta-alastaan.

Luonnonsuojelussa on lopulta kyse maapallon rajallisuudesta ja sen kyvystä ylläpitää elämää. Maapallon rajallisuuden kanssa ei voi neuvotella, ja siksi kestävyysnarratiivi on opetettava ja opetettava uudelleen. Maapallo ja sen luonto asettavat ekologiset reunaehdot, joiden puitteissa yhteiskunnat on järjestettävä. Talous on työkalu, jonka avulla reilu ja ylisukupolisesti oikeudenmukainen kestävyysmurros tehdään. Tavoitteeksi tulee ottaa planetaarinen hyvinvointi, jonka vallitessa sekä ihminen että ei-inhimillinen luonto voivat hyvin ja kukoistavat.

ARTIKKELIT

DIGITAALINEN AKATEEMINEN JOHTAJUUS – YLIOPISTOREHTORIT TWITTERISSÄ

Yliopistojen rehtorit viestivät Twitterissä monin eri tavoin ja tyylein. Selkeästi eniten huomiota ja keskustelua herättävät omasta yliopistostaan ja arjestaan twiittaavat rehtorit. Vuorovaikutteisuudesta sosiaalisessa mediassa on hyötyä akateemisen johtajuuden kannalta.

Yliopistojen rehtoreilla on keskeinen asema yhteiskunnassa. He ovat yhteiskunnallisia vaikuttajia, tieteen keulakuvia ja yliopistojen johtajia. Johtajina heiltä edellytetään samaa kuin muiltakin isojen organisaatioiden johtajilta, mutta akateeminen maailman tuottamaan myös omia sävyjään.

Nykyisin kaikkien johtajien työssä viestinnällä ja vuorovaikutuksella eri sidosryhmien kanssa on keskeinen merkitys. Yliopistojen rehtorien viestintään tutkimuksissa ei kuitenkaan ole juurikaan kiinnitetty huomiota.

AKATEEMINEN JOHTAJUUS JA TWITTER

Johtamisviestinnästä yhä suurempi osa on digitaalista. Viestintä sosiaalisessa mediassa on osa tätä digitaalista viestintää – ja ehkä sen kaikkein näkyvin osa.

Twitter on sosiaalisen median alusta, jonka akateeminen yhteisö on ottanut varsin laajasti käyttöönsä. Tiedeviestinnän osalta tutkimukset ovat myös osoittaneet Twitterin hyödyt ja merkityksen (Veletsianos 2012, Knight & Kaye 2016). Johtamisessa Twitteriä käytetään laajasti sekä sidosryhmä- että kriisiviestinnän välineenä, ja johtajilla on mahdollisuus tuottaa organisaatiolleen lisäarvoa viestimällä seuraajia innostavalla tavalla (Tsai & Men 2016, Mudambi ym. 2019).

Myös yliopistomaailmassa voidaan tuottaa lisäarvoa viestinnällä. Akateemisessa johtajuudessa korostuu ihmisläheisen viestinnän (Balyar 2020) lisäksi tarve edustaa yliopistoa kilpailussa niin akateemisen menestyksen kuin esimerkiksi maineen kartuttamisen sarralla (Rodriguez-Pomeda & Casani 2016).

Rehtori voi sosiaalisen median viestinnällään auttaa organisaatiotaan näiden tavoitteiden saavuttamisessa. Viestinnällisestä

näkökulmasta myös rehtorin sanavalinnoilla sosiaalisessa mediassa on väliä, kun esimerkiksi yliopistojen avajaispuheissa rehtorit asemoivat omaa yliopistoaan ”huippuyliopistojen” joukkoon (Rodriguez-Pomena & Casani 2016).

Kaiken kaikkiaan rehtoreiden läsnäolon Twitterissä voi nähdä olevan osa nykyaikaista akateemista johtajuutta. Esimerkiksi Twitterin nopeus ja mahdollisuus vuorovaikutukseen ovat omiaan tehostamaan sidosryhmäviestintää. Toisaalta esimerkiksi Twitter-viestinnän julkisuus auttaa tavoittamaan suurta yleisöä tai herättämään median huomion. Akateemisen johtamisen tavoitteita saattaisi siis olla mahdollista edistää myös viestimällä Twitterissä.

Suomalaisten yliopistojen rehtorit ovat kohtuullisen laajasti edustettuina Twitterissä, ja useampi heistä käyttää sitä aktiivisesti. Heidän Twitter-viestintänsä tarkastelu onkin näistä syistä mielekäästä, vaikka onkin syytä muistaa, että Suomen mittakaavassa Twitterin käyttäjäkunta suhteellisen pieni (DNA Digitaaliset Elämäntavat kyselytutkimus 2020).

JOHTAJUUSVIESTINTÄ TWITTERISSÄ

Yliopistorehtoreiden sosiaalisen median viestinnän tutkimus on vähäistä, ja Suomessa sitä ole tarkasteltu aikaisemmin. Tästä syystä rehtoreita tarkastellessa helpoin ja ennen kaikkea selkein vertailukohta ovat yritysmaailman johtajat. Rehtoreiden tavoin suur-

yritysten toimitusjohtajat ovat vastuussa suurista organisaatioista, jotka ovat tekemisissä monenlaisten sidosryhmien kanssa.

Yritysjohtajien Twitter-viestintää tarkasteluiden **Michael C. Porterin**, **Betsy Anderso-****nin** ja **Mary Nhotsavangin** (2014) tutkimuksessa johtajien Twitter-viestinnälle löydettiin selkeitä erityispiirteitä. Näitä olivat esimerkiksi muodollisen kielen käyttäminen, twiitien painottuminen asiapitoiseen sisältöön ja organisaation koon vaikutus Twitter-viestinnän tapaan. Kirjoittajat jakoivat artikkelissaan johtajia eri aktiivisuusluokkiin twiittien määrän ja aineiston tarkastelujakson perusteella.

Porterin ja kumppaneiden löytämät piirteet ovat läsnä myös muissa tutkimuksissa: esimerkiksi **Lei Vincent Huang** ja **Tien Ye Dominic Yeo** (2018) esittävät, että informaatiopitoista sisältöä twiitataan useammin uudelleen kuin henkilökohtaista sisältöä. Organisaation koon vaikutuksiin liittyen **Cen April Yuen**, **Patrick Thelenin**, **Katy Robinsonin** ja **Linjuan Rita Menin** (2019) tutkimus esittää, että suuryritysten johtajat ovat parempia viestimään Twitterissä kuin pienten yritysten johtajat. Lisäksi isompien yritysten johtajat viestivät informaatiopitoisemmin kuin pienyritysten johtajat.

Pekka Isotalus (2020) on tarkastellut aikaisempien tutkimusten pohjalta, miten yritysjohtajat voivat viestinnällä Twitterissä lisätä arvostustaan. Isotaluksen artikkeli esittelee arvostusta herättävän twiittaamisen mallin,

Suuryritysten johtajat ovat parempia viestimään Twitterissä kuin pienten yritysten johtajat.

jonka mukaan aktiivisuus, vuorovaikutteisuus, henkilökohtainen ote, sopiva viestintätyyli ja kiinnostava sisältö herättävät johtajien seuraajissa arvostusta.

Isotaluksen artikkelissa esitetty malli on verrattavissa Porterin ja kumppaneiden (2014) havaintoihin: johtajilla on paljon mahdollisuuksia arvostusta herättävään twiittamiseen, mutta aktiivisuus on tämän ehdoton lähtökohta. Asiapitoinen sisältö voi myös olla omiaan arvostuksen herättämisessä, mikäli seuraajat kokevat sen kiinnostavana.

Ibrahim A. Alghawi, **Jun Yan** ja **Chuan Wein** (2014) käsittelevät puolestaan sitä, millaisia erilaisia imagonhallinnan keinoja Twitteriä käyttävillä johtajilla on. Kirjoittajat löysivät neljä erilaista tyyliä, joista jokaisella on omat viestinnälliset painopisteensä. Seuraajien keskuudessa suosituimpia olivat tyylit, joissa johtajat jakoivat paljon omaan toimialaansa liittyvää sisältöä ja mahdollisesti tehostivat tätä jakamista vuorovaikutteisudella.

Aiemman tutkimuksen perusteella johtajan viestintätyylillä on siis väliä, mutta näkemykset aiheesta ovat vaihtelevia. Koska rehtorit toimivat kuitenkin akateemisessa ympäristössä ja johtajille asetetut odotukset ovat usein sidoksissa vuorovaikutteisuu-teen ja lähestyttävyyteen (Balyar 2020), tämä vuorovaikutuksellinen ulottuvuus on kudottu sisään rehtoreiden työnkuvaan.

Akateeminen johtajuuskaan ei toimivien twiittauksten lailla ilmene vain yhdellä tavalla. Rehtoreilla on monenlaisia tapoja johtaa organisaatioitaan. **Rosalba Badillo-Vega** ja **Angélica Buendia-Espinosa** (2020) löysivät rehtoreille viisi erilaista johtamisessa hyödynnettävää roolia. Roolien erilaisuudesta huolimatta kirjoittajat esittävät, että rehtorit suosivat johtamisessa juuri instituutioon ja sen strategiaan liittyviä rooleja. Vaikka tutkimus perehtyikin käytännön tason johtamiseen, asiapitoisuuden suosiminen on mahdollista myös Twitterissä: rehtorit voivat sisällössään keskittyä yliopistoinstituutioon tai sen strategian toteuttamiseen viestinnällisesti. Rehtori voi vaikuttaa asiapitoisen sisällön tehokkuuteen myös sisällön tyyllillä.

Jesus Rodriguez-Pomedan ja **Fernando Casanin** (2016) tutkimus alleviivaa puolestaan rehtorien käyttämän diskurssin merkitystä: asiapitoisella ja huippuyliopistoksi asemoituvalla retoriikalla rehtoreiden on mahdollista saavuttaa akateemista johtajuutta myös oman yhteisönsä ulkopuolella.

Erittäin aktiivisia eli vähintään kaksi kertaa päivässä twiittaavia rehtoreita olivat Tampereen yliopiston Mari Walls ja Helsingin yliopiston Jari Niemelä.

REHTORIT TWIITTAAVAT MONIN ERI TAVOIN

Tässä tutkimuksessa tarkasteltiin suomalaisen yliopistojen rehtoreiden Twitter-viestintää maaliskuis- ja syyskuun välillä vuonna 2020. Rehtoreiden Twitter-seiniltä kerätty aineisto koostui yhteensä 2 743 twiitistä, vastauksesta ja uudelleentwiittauksesta.

Yritysjohdajia koskevissa tutkimuksissa on havaittu, että vain pieni osa heistä on Twitterissä (Ala-Kortesmaa, Paatelainen, Isotalus, Kujala & Jussila 2021). Yliopistojen rehtorit ovat siellä kuitenkin hyvin edustettuina. Aineiston keräämisajan puitteissa twiittasi yhteensä 13 rehtoria huomioiden viran toimituksessa tapahtuneet muutokset ja Twitter-tilien julkisuus. Aineistossa on siis keskimäärin noin 211 erilaista twiittiä rehtoria kohden. Tarkemmin eriteltyinä rehtoreiden tavallisin twiittityyppi on uudelleentwiittaukset, joita on suhteessa huomattavasti enemmän kuin muita twiittityyppejä.

Yksilötasolla rehtoreiden Twitter-aktiivisuus jakautui hyvin vaihtelevasti. Erittäin aktiivisia eli vähintään kaksi kertaa päivässä twiittaavia rehtoreita olivat Tampereen

yliopiston **Mari Walls** ja Helsingin yliopiston **Jari Niemelä**, joka luopui tehtävästään vuonna 2022. Keskimäärin kerran päivässä twiittasivat Turun yliopiston **Jukka Kola**, Jyväskylän yliopiston **Keijo Hämäläinen** ja Helsingin yliopiston **Sari Lindblom**, joka oli tarkastelujaksolla suurimman osan ajasta virkaa tekevä. Loput rehtorit twiittasivat tätä vähemmän.

Myös käsiteltyjen teemojen osalta rehtoreiden twiittaamisessa oli selkeitä eroja. Rehtoreiden itse julkaisemista twiiteistä havaittiin kahdeksan eri teemaa, joista isoimmiksi muodostuivat omaan yliopistoon ja vapaa-aikaan liittyvät twiitit. Omaan yliopistoon liittyvät twiitit sisälsivät esimerkiksi ajankohtaisista asioista ja saavutuksista kertomisen. Vapaa-aikateemaiset twiitit sisälsivät usein harrastuksiin liittyvää asiaa, minkä lisäksi osa rehtoreista twiittasi myös kuvia arjestaan. Muita teemoja olivat esimerkiksi koronavirukseen ja sidosryhmiin liittyvät twiitit, minkä lisäksi hymiöt ja muut hankalasti luokiteltavissa olevat twiitit muodostivat oman teemansa.

Twiittien synnyttämä toiminta on pitkälti kytköksissä niiden levinneisyyteen esimerkiksi uudelleentwiittauksen kautta, mutta toisaalta vuorovaikutuksen syntymiseen vaikuttavat myös twiittaavan käyttäjän julkisuus ja seuraajamäärä. Rehtoreiden omat twiitit keräsivät tarkastelujaksolla yhteensä 540 vastausta, niitä uudelleentwiitattiin 2 220 kertaa ja niille annettiin 25 728 tykkäystä.

Eniten vastauksia saivat twiitit, jotka sisälsivät helppoon sanalliseen reaktioon kannustamisen. Tällaisia vastauskynnystä madaltavia seikkoja ovat esimerkiksi saavutuksesta kertominen, mikä mahdollistaa vaikkapa onnittelemisen, twiitin muotoilu kysymykseksi tai paljon keskustelua herättävästä asiasta twiittaaminen. Viimeksi mainitusta huomattava esimerkki olivat Mari Wallsin twiitit, jotka liittyivät Tampereen yliopiston sisäiseen kriisitilanteeseen.

Uudelleentwiittauksissa jaetuimmat twiitit edustivat laajasti erilaisia teemoja. Twiittien monipuolisuus nousi esiin selvästi: uudelleentwiitatuin twiitti oli sarjakuvastrippi, mutta viiden uudelleentwiitatuim-

Tutkimusaineisto

13

yliopistorehtorin
Twitter-tiliä

2743

twiittiä, vastausta ja
uudelleentwiittausta
(keskimäärin 211 per rehtori)

Yliopistorehtorien twiitit saivat tarkastelujaksolla

540

vastausta

2 220

uudelleentwiittausta

25 728

tykkäystä

Itä-Suomen yliopiston rehtori Jukka Mönkkönen twiittasi huhtikuussa 2020 Fingerpori-sarjakuvan saatesanoilla: "Nyt meillä männöö hyvin." Twiitti sai runsaasti tykkäyksiä ja uudelleentwiittauksia.

man joukkoon mahtui esimerkiksi työpaikka-ilmoitus. Myös koronaviruksen aiheuttama pandemia näkyi uudelleentwiittauksien määrässä muun muassa tiedottamisessa.

Tykätyimmät twiitit ovat suurilta osin samoja kuin eniten vastauksia ja uudelleentwiittauksia keränneet twiitit. Mukana oli esimerkiksi kuvia ja vapaa-ajan sisältöä, minkä lisäksi humoristiset anekdootit esimerkiksi etätyön mukanaan tuomista haasteista olivat edustettuna.

Kokonaisuutena suosituimmat ja huomiota eniten keräävät twiitit ovat usein viihteellisiä ja vapaa-aikaan liittyviä tai vaihtoehtoisesti informaatioarvoltaan eteenpäin jaettavia. Tällaisia olivat esimerkiksi Itä-Suomen yliopiston professorin **Jukka Mönkkösen** twiittaama *Fingerpori*-strippi, jossa mainittiin Itä-Suomen yliopisto, tai Jyväskylän yliopiston professo-

rin **Keijo Hämäläisen** twiitti, joka esitteli koronapandemian tiedotushashtagin.

NELJÄ VIESTINTÄPROFILIA

Rehtoreiden Twitter-aktiivisuudesta muodostuu selkeitä profileja, jotka kuvaavat sitä, miten rehtorit Twitteriä käyttävät. Profiilien muodostamisessa otettiin huomioon eri twiittityyppien määrä jokaisen rehtorin kohdalla, minkä lisäksi rehtoreiden twiittien teemat otettiin osaksi profiilien määrittelyä. Analyysin tuloksena rehtoreiden twiittaus-tavoista syntyi neljä erilaista viestintäprofiilia: informatiivinen uudelleentwiittaaja, keskusteleva twiittaaja, tasapainoinen twiittaaja sekä tiedotusorientoitunut sisällöntuottaja.

Informatiivisen uudelleentwiittaajan sisältö painottuu nimensä mukaisesti muiden

käyttäjien twiittien uudelleentwiittaamiseen. Profiilin omaavat rehtorit twiittaavat itse lähinnä omaan yliopistoonsa liittyvistä teemoista, minkä lisäksi informatiiviset uudelleentwiittaajat ovat vuorovaikutuksessa Twitterissä lähinnä sidosryhmien kanssa. Tämän profiilin rehtorit eivät juuri vastaa muille käyttäjille, mutta sisällön teemoissa korostuu muiden rehtoreiden tavoin omaan yliopistoon liittyvä tiedotusmainen sisältö.

Vuorovaikutteisimmin Twitteriä käyttävät keskustelijat. Profiilin rehtoreilla on vastauksia enemmän kuin muita twiittejä, minkä lisäksi profiilia hyödyntävien rehtoreiden omat twiitit keräävät paljon reaktioita. Lähestyttävät keskustelijat käyttävät Twitteriä muista poikkeavasti myös paljon arkisempien asioiden parissa tapahtuvaan dialogiin, kuten harrastuskeskusteluihin.

Hyvin harvoin twiittaavat rehtorit eivät saa osakseen juuri ollenkaan huomiota.

Tasapainoinen twiittaaja käyttää Twitterin toiminnoista lähinnä omien twiittien julkaisemista ja uudelleentwiittaamista. Juuri näiden kahden ominaisuuden käyttäminen on Twitterin peruskäyttäjälle tyypillisintä, sillä alustan vuorovaikutteisuutta hyödynnetään harvemmin etenkin johtajatasolla. Tiedotusorientoitunut sisällöntuottaja taas hyödyntää Twitteriä lähinnä yksisuuntaisena tiedottamisen välineenä julkaisemalla lukuisia omia twiittejä.

Akateemisen johtajuuden osalta rehtoreiden sisältö vertautuu hyvin taustakirjallisuuden: erilaisia tapoja viestiä ja johtaa rehtorin asemassa on monenlaisia. Jotkut rehtorit viestivät Twitterissä hyvin kaavamaisesti, pysyen ainoastaan yliopistoon ja siihen läheisesti liittyvien aiheiden parissa, kun taas osalle asiantunteen sisällön lomassa johtajuus on myös

vapaa-ajasta avoimesti twiittaamista. Edellytys johtajuudelle on kuitenkin aktiivinen twiittaminen, sillä hyvin harvoin twiittaavat rehtorit eivät saa osakseen juuri ollenkaan huomiota.

TWITTER-JOHTAJUUS ON ASIAA JA VAPAA-AIKAA

Suomalaisten yliopistojen rehtoreiden viestintä ei ole samasta muotista. Rehtoreiden viestintä Twitterissä mukailee yritysjohtajien viestintää, mutta akateemisen kentän omat vaatimukset ja odotukset johtajuudesta näkyvät jokaisen rehtorin kohdalla. Twitterissä läsnä oleville johtajille tyypillinen yksisuuntaisuus (esimerkiksi Huang & Yeo 2018) on hyvin huomattavissa myös rehtoreiden viestinnässä, mutta tarvittaessa yliopistoyhteisön huoliin ja ajankohtaisiin asioihin ollaan valmiita vastaamaan.

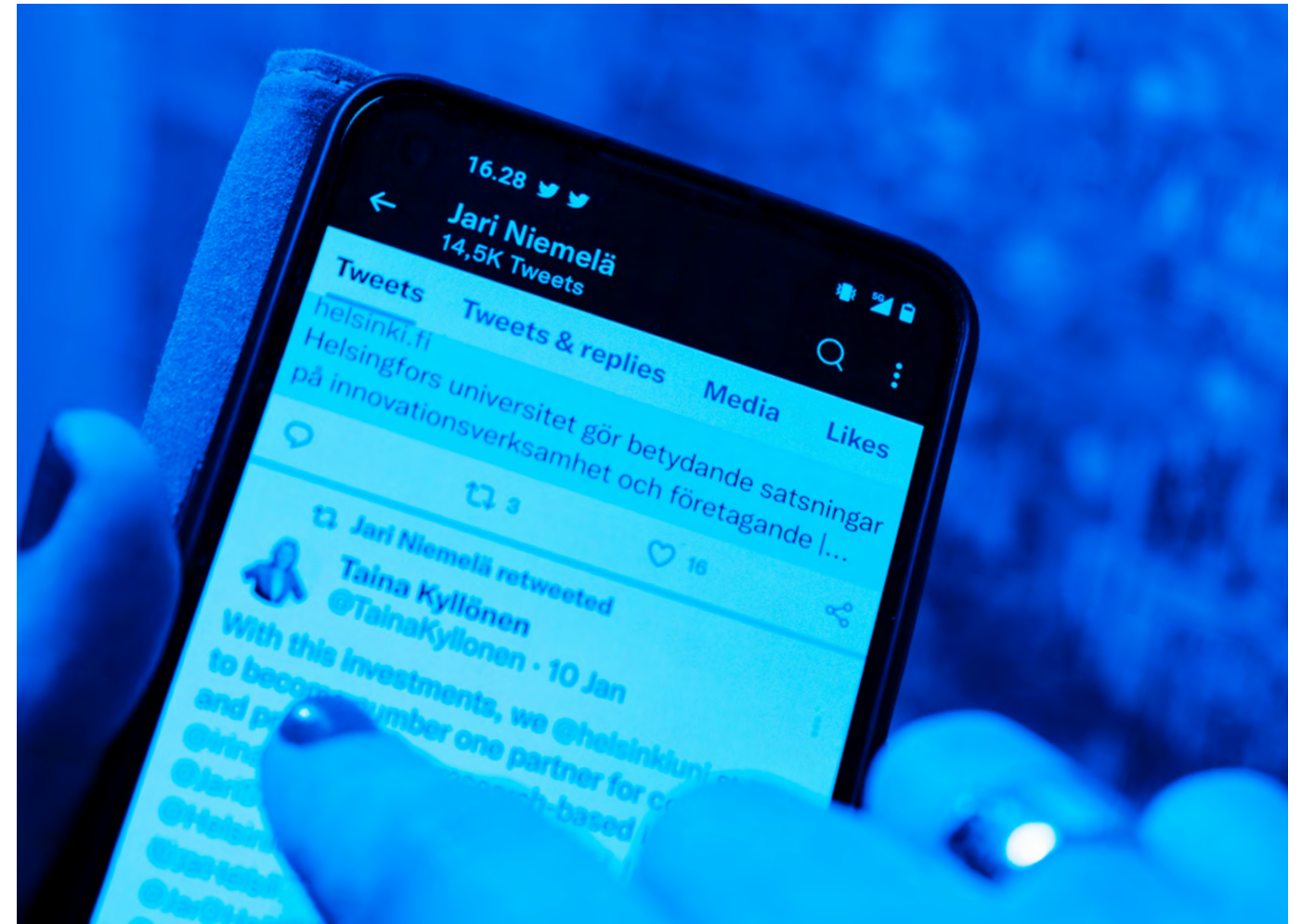
Muiden johtajien viestintään verrattuna rehtorit viestivät paljon myös arkisista aiheista. Suosituimpien twiittien aiheet ovat toistuvasti kevyitä, ja rehtorit saavat osakseen huomiota esimerkiksi kuvia twiittaamalla.

Yritysmailmassa yrityksen koolla on väliä suhteen, millaista johtajan twiittaamaa sisältöä pidetään kiinnostavana (Yue ym. 2019). Rehtoreiden akateeminen johtajuus vertaustuukin osaltaan pienten yritysten johtajiin: sekä yliopistoissa että pienissä yrityksissä hierarkia on usein matalampi ja odotukset johtajan vuorovaikutteisuutta kohtaan suuremmat.

Pienen yrityksen johtajaan vertautuvat odotukset ilmenevät esimerkiksi suosituimman sisällön tyypeissä. Kuvien ja humorististen anekdoottien twiittaminen ei välttämättä saavuttaisi yhtä suurta suosiota esimerkiksi suuren pörssiyhtiön toimitusjohtajan twiittaamana. Twitter mahdollistaa sosiaalisen median alustana rehtoreille myös vapaa-aikaan liittyvän keskustelun käymisen.

Akateemisen johtajuuden ja Twitterin yhteys on havaittavissa lähinnä siinä, keiden kanssa rehtorit vuorovaikuttavat alustalla. Omaan yliopistoon sidoksissa olevat tahot ovat suurin ryhmä, ja etenkin henkilökunnan kanssa käydään aktiivista keskustelua. Teemoissa korostuvat toistuvasti omaan yliopistoon liittyvät asiat ja tiedotusluontoinen sisältö. Tämä vastaa pitkälti myös rehtoreiden suosimia johtamistyyliä (Badillo-Vega & Buendia-Espinosa 2020).

Omaan yliopistoon liittyvät teemat korostuvat rehtoreiden vastauksissa, joissa agendalla on esimerkiksi yliopiston sisäiseen kriisiin reagoiminen. Vastausten määrä on kuitenkin vähäinen suhteessa omiin twiitteihin ja uudelleentwiittauksiin, mikä viittaa rehtoreiden suosivan juuri yliopiston asioihin ja niistä yksipuolisesti tiedottamiseen keskittyvää akateemisen johtajuuden tapaa sosiaalisessa mediassa. Henkilöihin liittyvä ja heidän kanssaan käytävä keskustelu jää näin toissijaiseen ja vain esimerkiksi kriisitilanteissa ilmenevään rooliin.

KUVA: ANNE HAAPANEN

VIESTINTÄTAVAT EDUSTAVAT ERILAISIA JOHTAMISTYYLEJÄ

Suomalaisten yliopistojen rehtoreilla on monia tapoja käyttää Twitteriä: osa on omaksumut arkisen tavan sekoittaa viestintäänsä niin yliopistomaailman asioita kuin henkilökohtaisia puolia elämästään, kun taas osa näyttää pitävän Twitteriä yksisuuntaisena ja virallisena tiedotuskanavana. Akateemisen johtajuuden kentällä rehtoreiden tavat viestiä edustavat laajasti erilaisia johtamistyyliä. Asiapitoinen sisältö on kuitenkin jokaisen rehtorin Twitter-viestinnän selkäranka, ja

kevyempi twiittisisältö puolestaan lisää usein rehtorin lähestyttävyyttä.

Asiapitoisella sisällöllä rehtorit voivat niin tukea yliopiston viestintää kuin tehostaa sekä omaa että yliopistonsa imagoa. Twitterin käyttäminen tukee yliopiston virallisten kanavien tiedotusmahdollisuuksia, minkä lisäksi akuuteista asioista, kuten kehittyvästä koronatilanteesta, viestiminen on joustavampaa. Johtajuuden näkökulmasta nopeat reaktiot muuttuviin tilanteisiin ja aktiivinen twiittaminen edustavat tietynlaista tilanteen tasalla olemista. Rehtori voi hoitaa

---

Kevyempi twiittisisältö lisää usein rehtorin lähestyttävyyttä.

---

myös sidosryhmäsuhteita julkisesti Twitterissä, mikä näkyy myös asiasisällön määrässä.

Henkilökohtaisemman sisällön merkitys akateemisessa johtajuudessa on erilainen. Tällöin kyseessä on juuri enemmän rehtoriin itseensä keskittyvien ominaisuuksien esille tuominen. Oman henkilöbrändin rakentaminen matalan kynnyksen viestinnän kautta auttaa tuomaan rehtoria lähemmäksi niin yliopistoyhteisöä kuin muita sidosryhmiä. Kevyt sisältö kerää usein enemmän reaktiota, mikä puolestaan auttaa rehtoria kasvattamaan profiilinsa tunnettuutta.

Vaikka mikään tapa hyödyntää Twitteriä ei ole yksiselitteisesti toista parempi, keskustelevilla ja arkisista asioista twiittaavilla rehtoreilla on usein enemmän seuraajia ja heidän twiittinsä keräävät enemmän huomiota. Rehtori voi siis tehostaa Twitter-viestintäänsä rohkealla ja aktiivisella vuorovaikutuksella.

Tulokset eivät anna selkeää kuvaa, mikä sosiaalisen median rooli on rehtoreiden johtamisviestinnässä. Twitterin käyttö on kuitenkin rehtoreiden keskuudessa varsin laajaa ja aktiivista, minkä perusteella voi olettaa, että se yleisesti koetaan tarpeelliseksi ja hyödylliseksi viestintäkanavaksi yliopistojen johtamisessa.

—
Esko Nieminen työskentelee tutkijana Tampereen yliopistossa.

Pekka Isotalus on viestinnän professori Tampereen yliopistossa.

LÄHTEET

- Ala-Korttesmaa, S., Paatelainen, L., Isotalus, P., Kujala J. & Jussila, J. (2021). Tweeting CEOs, opinion leadership, and the social capital of companies. Teoksessa P. Schneckleitner, W. Reitberger, A. Brunner-Sperdin & A. Haller (toim.), *Conference Proceedings Trends in Business Communication 2020* (s. 107-127). Springer Gabler. <https://doi.org/10.1007/978-3-658-33642-4>
- Alghawi, I., Yan, J., & Wei, C. (2014). Professional or interactive: CEOs' image strategies in the microblogging context. *Computers in Human Behavior*, 41, 184–189. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2014.09.027>
- Badillo-Vega, R., & Buendía-Espinosa, A. (n.d.). The leadership roles of Mexico's university presidents. *Studies in Higher Education (Dorchester-on-Thames)*, ahead-of-print(ahead-of-print), 1–16. <https://doi.org/10.1080/03075079.2020.1750582>
- Balyer, A. (2020). University Rectors' Administrative Skills. *International Online Journal of Educational Sciences*, 12(2). <https://doi.org/10.15345/iojes.2020.02.004>
- Huang, L., & Yeo, T. (2018). Tweeting #Leaders: Social media communication and retweetability of Fortune 1000 chief executive officers on Twitter. *Internet Research*, 28(1), 123–142. <https://doi.org/10.1108/IntR-08-2016-0248>
- Kantola, A. (2014). Mediatization of Power: Corporate CEOs in Flexible Capitalism. *Nordicom Review*, 35(2), 29–41. <https://doi.org/10.2478/nor-2014-0013>
- Knight, C., & Kaye, L. (2016). "To tweet or not to tweet?" A comparison of academics' and students' usage of Twitter in academic contexts. *Innovations in Education and Teaching International*, 53(2), 145–155. <https://doi.org/10.1080/14703297.2014.928229>
- Mudambi, S., Sinha, J., & Taylor, D. (2019). Why B-to-B CEOs Should Be More Social on Social Media. *Journal of Business-to-Business Marketing*, 26(1), 103–105. <https://doi.org/10.1080/1051712X.2019.1565144>
- Naidoo, J., & Dulek, R. (2017). Leading by Tweeting: Are Deans Doing It? An Exploratory Analysis of Tweets by SEC Business School Deans. *International Journal of Business Communication (Thousand Oaks, Calif.)*, 54(1), 31–51. <https://doi.org/10.1177/2329488416675448>
- Porter, M., Anderson, B., & Nhotsavang, M. (2015). Anti-social media: executive Twitter "engagement" and attitudes about media credibility. *Journal of Communication Management (London, England)*, 19(3), 270–287. <https://doi.org/10.1108/JCOM-07-2014-0041>
- Rodriguez-Pomeda, J., & Casani, F. (2016). Legitimizing the world-class university concept through the discourse of elite universities' presidents. *Higher Education Research and Development*, 35(6), 1269–1283. <https://doi.org/10.1080/07294360.2016.1160877>
- Tsai, W., & Men, L. (2017). Social CEOs: The effects of CEOs' communication styles and parasocial interaction on social networking sites. *New Media & Society*, 19(11), 1848–1867. <https://doi.org/10.1177/1461444816643922>
- Veletsianos, G. (2012). Higher education scholars' participation and practices on Twitter. *Journal of Computer Assisted Learning*, 28(4), 336–349. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2729.2011.00449.x>
- Yue, C., Thelen, P., Robinson, K., & Men, L. (2019). How do CEOs communicate on Twitter? A comparative study between Fortune 200 companies and top startup companies. *Corporate Communications*, 24(3), 532–552. <https://doi.org/10.1108/CCIJ-03-2019-0031>

TUTKIMUS- RAHOITUKSESTA, HUMANISTISESTA SIVISTYKSESTÄ JA SUOMALAISEN TIETEEN TILASTA

Yliopistojen perusrahoitus on riittämätöntä ja kilpailu täydentävästä rahoituksesta kovaa. Kun mietitään rahoitusjärjestelmän kehittämistä, on pidettävä huoli siitä, että huomioidaan tieteenalojen moninaisuus. Kaikenlaisesta osaoptimoinnista ja oman edun tavoittelusta on pyristeltävä eroon.

Tiede- ja korkeakoulupolitiikasta keskustellaan jatkuvasti. Keskustelua herättävät muun muassa rahoitusleikkausuhat, monien kokema demokratiavaje ja ajoittain kohuja aiheuttavat yliopistojen johtamiskysymykset.

Olen toiminut useita vuosia humanistis-yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen ja rahoittamisen parissa. Esimerkiksi vuoden 2021 lopussa päätin kuusivuotisen kauteni Suomen Akatemian luottamuselimissä. Näissä yhteyksissä olen kypsytellyt muutamia kriittisiäkin haja-ajatuksia yliopistoista, tutkimusrahoituksesta ja laajemmin suomalaisesta tutkimusjärjestelmästä.¹ Aloitan

¹ Esittämäni näkemykset ovat tietenkin yksinomaan omiani, eivätkä ne kaikki liity Suomen Akatemian kauteni asioihin. Niihin ovat vaikuttaneet professorin tehtäväni ja siihen liittyvien filosofian alan kotimaisten ja kansainvälisten yhteistyösuhteiden ohella työskentelyni Helsingin yliopiston tutkijakollegiumin johtajana (2009–2015) ja teologian ja uskonnotutkimuksen tohtorihjelman johtajana (2018–2021) sekä etenkin toimintani Akatemian Kulttuurin ja yhteiskunnan

tutkimusrahoitusjärjestelmää koskevista huomioista, mutta pohdiskelen akatemista kulttuuria ja tieteellistä – erityisesti humanistista – sivistystä periaatteellisemminkin.

Esimerkiksi indikaattoreihin tai rahoitusmuotoihin liittyvät kysymykset saattavat kenties maistua paperilta. Kirjoitukseni pääpyrkimyksenä on kuitenkin osoittaa, etteivät ne ole erotettavissa eettisistä ja ”eksistenti-

---

tutkimuksen toimikunnan varapuheenjohtajana (2016–2018) ja puheenjohtajana (2019–2021). Viimeksi mainitun tehtävän myötä olen osallistunut toimikunnan perusrahoitusmuotojen (akatemiahanke, akatemiaturkija, tutkijatohtori) lisäksi lukuisiin koko Akatemian tasoisin rahoituspäätöksiin: olen saanut olla esimerkiksi Akatemian yleisjaoston ja lippulaivaohjelmajaoston jäsenenä mukana päättämässä akatemiaprofessoreista, huippuyksiköistä, lippulaivoista, yliopistojen profiloitumisrahoituksesta sekä kiinnostavista kertaluontoisista ohjelmista (muun muassa covid-19-erityisrahoitus, ilmastonmuutoksen hillinnän ja sopeutumisen järjestelmätasoinen tutkimuksen rahoitus, vihreän ja digitaalisen siirtymän avainalat). Näihin rooleihin on liittynyt myös kansainvälisiä verkostoja esimerkiksi institute for advanced study -laitosten yhteistyöelimissä (tutkijakollegiumkaudellani) ja HERA:n (Humanities in the European Research Area) johtokunnassa (Akatemian kaudellani).

aalisista” kysymyksistä, jotka koskevat viime kädessä sitä, millaista on edistää akateemista totuuden etsintää ja sivistystä.²

TUTKIMUSRAHOITUS JA INDIKAATTORIT

Tutkimusta mahdollistetaan rahoittamalla sitä. Ulkopuolinen tutkimusrahoitus täydentää perusrahoitusta, ja suurin osa täydentävästä rahoituksesta on määräaikaista hankerahoitusta. Täydentävä rahoitus onkin itsestään selvästi ratkaisevassa asemassa yliopistojen ja tieteen kehittämisessä. Sitä korostetaan silti liikaakin.

Helposti unohdetaan, että noin puolet kaikista yliopistoissa harjoitettavasta tieteellisestä tutkimuksesta toteutetaan laskennallisesti perusrahoituksella, ei täydentävällä rahoituksella. Lisäksi noin puolet täydentävällä rahoituksella tehtävästä tutkimuksesta rahoittaa maassamme Suomen Akatemia, joten sekin on valtion rahoittamaa tutkimusta. Tämä tarkoittaa noin neljänneistä kaikista yliopistotutkimuksesta.

Rahoituksen hankkiminen on eri tavoin merkityksellistä eri tieteenaloilla. Esimerkiksi lääketieteen tai fysiikan alalla menestyvä tutkija tarvitsee huomattavaa hankerahoitusta voidakseen pitää yllä laboratoriotaan ja tutkimusryhmäänsä. Sen sijaan perinteinen humanistiprofessori voi ainakin jossain mää-

rin harjoittaa tutkimusta perusrahoituksella – esimerkiksi lukiessaan ja kirjoittaessaan omassa tutkijankammiossaan yliopiston hänelle maksaman palkan turvin. Näin hän voi hyvin tehdä myös alansa kansainvälistä ”huippututkimusta”.

Humanistisillakin aloilla pyritään nykyisin aiempaa suurempiin tutkimusryhmiin. Ryhmytyminen voi monin tavoin vahvistaa näiden alojen tutkimusta etenkin tarjotessaan nuorille tutkijoille tien eteenpäin. On kuitenkin hyvä ymmärtää, ettei se ole kaikille humanistitutkijoille välttämätöntä. Niin sanottu perinteinen humanisti voi edelleen perustellusti pitää parempana keskittymistä omaan yksilölliseen tutkimukseensa, jolle tieteellisen työn sisäinen näkökulma ohjaa häntä kohti hankkeiden, ryhmien ja verkostojen muodostamista. Yksin työskentelevän tutkijan rooli on yhä olennainen erityisesti klassisilla humanistisilla aloilla. Myös monografiajulkaisemisella on edelleen tärkeä paikkansa.

Tiedepoliittisin ratkaisuin ei ole aihetta keinotekoisesti muuttaa tämäntapaisia tutkimuksen vakiintuneita käytäntöjä, ei varsinkaan tieteen ulkoisilla argumenteilla. Jatkuvasti mutta aiheellisesti on toisteltu esimerkiksi sitä, ettei julkaisukanavien rankingien perusteella voida arvioida yksilötutkijoiden tuotantoa.³

Hankerahoituksen ja tutkimusryhmien ohella nykyään korostetaan usein kansainvälistä yhteisjulkaisemista. Ajoittain tuntuu esiintyvän painetta tehdä sen määrällisestä mittaamisesta indikaattoria, jolla olisi yliopistoissa eri aloilla merkitystä resurssien jaossa. Kansainvälisen yhteisjulkaisemisen korostaminen resurssien jaossa kuitenkin tuskin edistää tiedettä ainakaan tasavertaisesti eri aloilla. Se voi lisäksi kannustaa tutkijoita julkaisu-yhteistyöhön tieteen ulkoisilla perusteilla.

Esimerkiksi Suomen Akatemian *Tieteen tila* -raporteissa on tehty bibliometrinen havainto, jonka mukaan kansainväliset yhteisjulkaisut ovat muita julkaisuja keskimäärin vaikuttavampia tuodessaan enemmän sitaatioita.⁴ Näin varmasti on monilla aloilla, joilla sitaatiot ylipäänsä ovat merkityksellisiä. Perinteisillä humanistisilla aloilla sitaatiot ja bibliometriikka yleisemminkin ovat epäolennaisia, eikä näin mitattu vaikuttavuus takaa humanistisen työn laatua.

Kansainvälisen yhteisjulkaisemisen määrän mittaamisen epäolennaisuus ei rajoitu sen käyttöön alojen välisissä vertailuissa – toivottavasti sitä ei sentään jatkossakaan käytetä siihen. Kyse on myös sen mahdollisesta käytöstä jonkin tieteenalan oman kehityksen arvioinnissa. Miksi olisi parempi, että esimerkiksi humanistiprofessori julkaisisi aiempaa

enemmän yhteisartikkeleita kansainvälisten yhteistyökumppaniensa kanssa? Tällaisella muutoksella ei ole yhteyttä hänen harjoittamansa tutkimuksen merkitykseen hänen omaäänisenä yksilöllisenä ajattelunaan.

Humanistisilla aloilla on usein yhteisjulkaisuja perustellumpaa toimittaa esimerkiksi kansainväliseen yhteistyöhön nojaavia artikkelikokoelmia. Ne sisältävät kirjoittajien tyypillisesti yksin laatimia artikkeleja. Tällaisten vaihtaminen yhteisjulkaisuun voi jopa heikentää humanistisen akateemisen keskustelun tasoa. Ainakaan humanististen alojen sisäisestä tieteellisestä näkökulmasta ei ole takeita siitä, että yhteisjulkaisujen suosiminen vahvistaisi keskustelun laatua.

Kaikkien strategisten indikaattorien käytössä, kaikilla arvioinnin ja kehittämisen tasoilla, tulisi pitää kirkkaana mielessä niiden soveltamisen pääpyrkimys: tieteen edistäminen.

HANKERAHOITUS INDIKAATTORINA

Toinen ongelmallisesti käytetty indikaattori on jo mainittu ulkopuolisen tutkimusrahoituksen määrä. Niin arvokasta kuin kilpaillun rahoituksen hankkiminen onkin, esimerkiksi professorien rekrytoinneissa ei pitäisi liikaa kiinnittää huomiota täydentävän rahoituksen hankintaan.

European Research Councilin (ERC) myöntämän tutkimusrahoituksen haut ovat erittäin kilpailtuja. Näissä hauissa menestynei-

² Näitä teemoja käsitellään laajemmin yhdessä Sari Kivistön kanssa julkaisemassani teoksessa *Sivistyksen puolustus: Miksi akateemista elämää tarvitaan?* (Gaudeamus, 2018).

³ Vrt. TSV:n julkaisufoorumien käyttöohjeita: <https://julkaisufoorumi.fi/fi/kayttoohje>.

⁴ Vrt. <https://www.aka.fi/suomen-akatemian-toiminta/tietoaineistot/tieteen-tila/tieteen-tila-2016/>

Akateemisen arvioinnin ja päätöksenteon tehtävänä on edistää tiedettä, ei minkään tahon tai kenenkään henkilön ”asiaa”.

den tutkijoiden kiinnittäminen pysyvästi yliopistoon on useimmiten hyvin perusteltua. Olisi silti outoa, jos professorivalinnat käytännössä ”ulkoistettaisiin” ERC:lle. On lukemattomia syitä, miksi erinomainen tutkija ei jossakin haussa onnistu saamaan esimerkiksi ERC:n tai Suomen Akatemian rahoitusta. Siksi hankerahoituksen saamisesta ei ole tieteellisen ansioitumisen kriteeriksi varsinkaan yksilökeskeisillä aloilla.

Tiede edistyy parhaiten, kun etevimpien tutkijoiden annetaan rauhassa tehdä niitä asioita, jotka he aidosti kokevat tärkeiksi ja joita juuri he osaavat parhaiten tehdä. Yksilökeskeisen alan tutkijalle voi olla tärkeämpää opettaa ja tutkia omaehtoisesti, jopa aivan yksin, kuin laatia aina uusia projektihakemuksia.

Opetus- ja kulttuuriministeriön rahoitusmalli palkitsee yliopistoja erityisesti tutkinnoista, ja yliopistojen merkittävintä yhteiskunnallista vaikuttavuutta on korkeasti koulutettujen asiantuntijoiden tuottaminen. Siksi yliopistoissa ei ole varaa väheksyä nii-

tä, jotka kantavat vastuuta ennen kaikkea laadukkaasta opettamisesta ja omasta tutkimuksestaan, vaikka heidän ryhmähankkeensa jäisivät vähäisemmiksi. Tämä on tärkeää todeta nimenomaan tutkimusrahoitusta koskevien pohdintojen yhteydessä.

EDUNVALVONTA VAI TIETEEN EDISTÄMINEN?

On olennaista, että tiedeyhteisö ymmärtää tieteellisen toiminnan luonnetta sen kaikessa moninaisuudessa. On ymmärrettävä esimerkiksi ryhmä- ja yksilöorientoituneiden tutkijoiden sekä alojen olennaisia eroja. Yhtä tärkeää on oikeanlainen käsitys siitä, mitä merkitsee osallistua tutkimusrahoitusjärjestelmän keskeisiin arviointi- ja päätösprosesseihin.

Olen toistuvasti törmännyt vähintäänkin epäsuoriin kuvitelmiin, joiden mukaan jonkin tieteenalan edustaja olisi eräänlaisena edunvalvojana esimerkiksi Suomen Akatemian toimielimissä. Edunvalvojan tehtävänä

olisi näiden kuvitelmien mukaan varmistaa, että tuon alan tutkijat ja tutkimusyksiköt saisivat Akatemian hauissa sen, ”mikä heille kuuluu”. Tämä ajattelutapa on tietenkin täydellinen väärinymmärrys. Akateemisen arvioinnin ja päätöksenteon tehtävänä on edistää tiedettä, ei minkään tahon tai kenenkään henkilön ”asiaa”.

Väärinymmärrys ei silti ole yllättävä, kun muistetaan, kuinka paljon tympeää, opportunistista edunvalvontakulttuuria yliopistoissa jatkuvasti ilmenee. Hyvin monille on tuttua, että erilaisissa akateemisissa yhteyksissä usein tavoitellaan omaa tai oman tutkimusryhmän tai -alan etua. Onnistumisia pyritään maksimoimaan säätämällä mitä moninaisimpia toimintoja, kuten indikaattorien valintaa. Tästä yliopistoelämää läpäisevästä edunvalvonta-ajattelusta on päästävä eroon, jotta tiede edistyisi.

E erityisen ikäviä sävyjä edunvalvontaa korostava ajattelutapa saa kääntyessään suoranaiseksi omakehuksi ja muita väheksyväksi röyhkeydeksi. Akateeminen vaatimattomuus on palautettava sille kuuluvaan kunniaan. Sivistynyt tutkija ei pidä meteliä omista saavutuksistaan tai yritä suosia esimerkiksi omia oppilaitaan.

Jatkuva hakemusten tehtailu, rahoituksen niukkuus ja näkyvyyden tavoittelun vaatimus eivät edistä tutkijan vaatimattomuuden ihannetta, koska hakija joutuu aina kehuaan projektiaan – jopa voidakseen työskennellä

aloilla, joilla ulkopuolisen rahoituksen saaminen on välttämätöntä tutkimuksen jatkamiseksi. Tämä on perusrahoituksen riittämättömyydestä seuraava rakenteellinen ongelma.

Sosiaalinen media voi vahvistaa vahingollista edunvalvonta-ajattelua tiedemaailmassa. Jos sosiaalisessa mediassa kaikkein aktiivisimmat saisivat yliopistoissa resursseja hiljaisempien kustannuksella, koko järjestelmä menettäisi uskottavuuttaan. Ei olisi hyväksyttävää, että resursseja annettaisiin erityisesti niille, jotka äänekkäimmin keuhuvat itseään. Siksi hakemusten arvioijilla ja niitä koskevien päätösten tekijöillä on huomattava vastuu siitä, että turhanaikainen omakehu erottuu asiallisesta hakijan ansioiden esittelystä. Onneksi tieteellisesti vakuuttavat esimerkiksi Suomen Akatemian hakemukset ovat yleensä myös eettisesti korkeatasoisia.

Tutkijoilla on velvollisuus edistää tiedettä yleensä omien pyrkimystensä sijaan. Tämä ei toteudu helposti, koska tiedeyhteisö ei ole sellainen ihanteellinen paikka, jossa kollegat luontaisen ”myötäintoisesti” tukisivat toisiaan. Ihanteeseen pyrkiminen on silti velvollisuus, joka on tieteellisen sivistyshankkeen ydintä. Tämän pohjaksi tarvitaan realistista ymmärrystä ihmisen itsekkyydestä ja siitä, kuinka yleistä oman edun tavoittelu on tiedeyhteisössä. Sama eettinen problematiikka on myös tutkimusrahoituksen kehittämisen keskiössä.

TIEDERAHOITUKSEN KOKONAISUUS JA MONINAISUUS

Olipa tutkimuksen ryhmä- ja yksikkörakenne⁵ mikä tahansa, aina tarvitaan välineitä resurssien järkevaksi jakamiseksi. Liian monimutkaiset indikaattorit edistävät helposti opportunistia, osaoptimointia ja edunvalvontakulttuuria.

En liene ainoa, joka ajattelee, että opetus- ja kulttuuriministeriön rahoitusmallin kannattaisi olla jonkin verran nykyistä yksinkertaisempi. Joskus on keskusteltu erityisesti yhteiskunnallisen vaikuttamisen ja sen omien indikaattorien nostamisesta yhdeksi rahoitusmallin osaksi, mutta tämä on syytä torjua. Yliopistojen rahoituksen tulee perustua niiden varsinaisten tehtävien hoitamiseen eli tutkimukseen ja siihen perustuvaan ylimpään opetukseen. Yhteiskunnallisen vuorovaikutuksen edistäminen ei ole yliopistolain mukaan itsenäinen tehtävä vaan määrittää sitä, miten yliopistojen tulee suorittaa varsinaisia tehtäviään.

Indikaattorien ja rahoitusjärjestelmän yksityiskohtien maailma tuntuu helposti sekavalta. Kuitenkin on koetettava katsoa niin

5 Etenkin näkyvyyden edistämiseen keskittyvät humanistisillakin aloilla yleistyneet tutkimuskeskukset, "centerit", jotka tuovat yhteen saman aihepiirin tutkimusta usein tiedekuntarajojen yli. Vaikka rakenne on usein hyödyllinen, "centerit" eivät ehkä aina yllä niin innovatiivisiin toimiin, ettei niitä voitaisi toteuttaa perinteisemminkin. Tiedekunnissa ja niiden puitteissa toimivissa koulutusohjelmissa ei ole mitään vikaa, sillä ne ovat (jatkuvin muutoksin) vuosisatoja vanhoja, yliopiston perustehtäviä edelleen hyvin palvelevia yksikköjä.

tieteen kuin tiederahoituksenkin kokonaisuutta. Suomen Akatemian tapauksessa tämä tarkoittaa näkymää toimikuntien perusinstrumenteista laajoihin koko Akatemian tasoihin rahoitusmuotoihin ja -ohjelmiin, kuten huippuyksiköihin, lippulaivoihin ja profiloitumisrahoitukseen. Koska rahoittajan tulee ensisijaisesti valvoa koko tieteen etua, sen luottamuselinten jäsenet eivät koskaan voi edistää oman alansa, yksikkönsä tai organisaationsa etua, puhumattakaan omasta henkilökohtaisesta edustaan.

Tutkimusrahoittaja on kokonaisuuden merkitystä korostaessaan myös akateemisen vapauden – ja siihen kuuluvan vastuun – mahdollistaja ja valtiollisen rahoituksen jakajana demokraattisen yhteiskunnan palveluksessa. Kokonaisuuden tarkastelusta seuraa vaade suhtautua erittäin vakavasti tutkimuksen moninaisuuteen sekä tieteenalojen että rahoitusmuotojen suhteen. On perustutkimusta ja soveltavaa tutkimusta, eivätkä niiden väliset erot ole aina kirkkaita. On *bottom-up*- ja *top-down*-rahoitusmuotoja, ja molempia tarvitaan. On ryhmiä ja yksilöitä – ja niin edelleen.

Tutkijakoulutuksesta lähtien toimintakulttuuria on kehitettävä siten, että se tunnustaisi, kuinka vain vaatimattomuutta velvollisuutenaan pitävä akateeminen yksilö tai ryhmä kykenee katsomaan tieteen kokonaisuutta sen moninaisuudessa. Se, jolta tällainen vaatimattomuus puuttuu, asettaa helposti oman alansa

---

Akatemiaprofessorihauissa hyväksymisprosentti on niin alhainen, että on ymmärrettävää, jos joku erinomainen hakija kokee prosessin jopa osin mielivaltaiseksi.

---

ja tapansa harjoittaa tutkimusta keskiöön tavalla, joka ei tee oikeutta muille. Tutkimusjärjestelmässä kannattaisi puuttua edunvalvontakulttuurin ilmentymiin nykyistä kriittisemmin ja pyrkiä kitkemään sitä eri tasoilla – eikä suinkaan palkitsemaan sen ylläpitämisestä.

SUOMEN AKATEMIAN RAHOITUS- INSTRUMENTTIEN UUDISTAMINEN

Suomen Akatemialla on ollut vireillä selvityshanke siitä, miten nuorelle tutkijasukupolvelle suunnattuja rahoitusinstrumentteja voitaisiin kehittää. Tästä kerrottiin muun muassa *Tieteessä tapahtuu* -lehden numerossa 5/2021. Mikä tahansa Suomen Akatemian rahoitusinstrumenttien uudistus herättäneet toteutuessaan kriittistä keskustelua, mutta on hyvä ymmärtää, että rahoitusinstrumenttien toimivuutta on jatkuvasti myös arvioitava. Näin on tehtävä jälleen tieteen kokonaisuuden etua silmällä pitäen.

Rahoitusinstrumentteja lienee nykyisin liikaa suhteutettuna niukkoihin resursseihin. Siksi rahoitusinstrumentteja on ehkä joskus

yhdisteltäväkin, mutta samalla on säilytettävä myös niiden riittävä moninaisuus. Tutkimuksen tarpeet ovat niin monitahoisia, että rahoittajan valikoimassa on oltava useita rahoitusmuotoja. Tämä on paikallaan myös eri uravaiheiden sekä yksilöiden ja ryhmien huomioimiseksi.

Suomen Akatemian rahoitusinstrumenttien kokonaisuuden kannalta pienehkö mutta osaltaan tärkeä uudistus olisi mielestäni akatemiaprofessori-instrumentin kehittäminen. Tavoitteena tulisi olla, että se olisi aidosti tarjolla hieman useammille erinomaisille hakijoille kuin se nykymuodossaan on. Nyt akatemiaprofessorin rahoitus on viisivuotinen ja haettavissa parin–kolmen vuoden välein. Se voisi osua nykyistä useammille, jos myönnettäisiin lyhyempiä kausia tai rajoitettaisiin perättäisten kausien määrää. Akatemiaprofessorihauissa hyväksymisprosentti on niin alhainen, että on ymmärrettävää, jos joku erinomainen hakija kokee prosessin jopa osin mielivaltaiseksi. Sellaista luottamuksen menettämistä tutkimusrahoittaja ei pitkällä aikavälillä kestä.

Suomalainen tutkimusrahoitusjärjestelmä ei ole täysin suojassa mahdolliselta tieteen ja demokratian vastaiselta hyökkäykseltä.

Akatemiaprofessori-instrumentin ongelmallinen asema kertoo tietenkin siitä, kuinka heikossa jamassa tutkimuskausi- tai sapattivapaajärjestelmä Suomen yliopistoissa on. Tässä on erityisen paljon parannettavaa, jotta maamme parhaat tieteenharjoittajat voisivat löytää riittävästi aikaa tutkimukseensa.

Monien kaipaamaan menneen maailman ”varttuneen tutkijan” rahoitukseen ei kuitenkaan ole paluuta. Siinä ei ollut tehokkaimmassa mahdollisessa käytössä kansainvälinen vertaisarviointi, jota Suomen Akatemia soveltaa kaikessa toiminnassaan. Onneksi yliopistot yrittävät ottaa käyttöön professorien ja yliopistonlehtorien tutkimuskausijärjestelmiä – jälleen toki niukkuutta jakaen. Nykyisen yliopistolain olosuhteissa tämä onnistuu joustavammin kuin ennen, mutta pysyvä pulma on tietenkin perusrahoituksen riittämättömyys.

On ymmärrettävää, että rahoituspäätökset johtavat pettymyksiin ja turhautumisiin. Silti tutkijoiden voidaan toivoa muistavan, että esimerkiksi Suomen Akatemian arviointi- ja päätösprosesseja pyritään jatkuvasti kehittämään. Ne ovat erittäin tarkasti harkittuja ja

niin virkahenkilöiden kuin luottamuselinten jäsentenkin parhaan kykynsä mukaan vastuullisesti toteuttamia.⁶

Tutkijayhteisössä joskus ilmenevä Suomen Akatemiaa koskeva kritiikki heijastanee osittain vaikeutta katsoa tieteen ja rahoitusjärjestelmän kokonaisuutta oman tutkimusalan ulkopuolella. Tämä on ilman muuta ymmärrettävää. Sivumennen en voi olla huomauttamatta, että olen itse pitänyt Akatemiassa erityisesti siitä, kuinka valtion viraston vakava ja huolellinen asioiden käsittely asettuu eräänlaiseksi vastakohtaksi yliopistojen joskus tarpeettoman hehkuttavalle brändäämiselle.

POLIITTINEN TAHTO JA UHKA

On yhä todellinen uhka, että Suomen Akatemian myöntövaltuuteen kohdistuu tu—

⁶ Yksi erityisen hyvin toimiva käytäntö Akatemiassa on hallituksen, kolmen tieteellisen toimikunnan ja hallituksen asettamien jaostojen välisten yhteyksien vahvistaminen toimikuntien (ja Strategisen tutkimuksen neuvoston) puheenjohtajien roolien kautta. Tämä on raskasta puheenjohtajille, mutta samalla se varmistaa, että relevantti tieto kulkee eri toimielinten välillä. Puheenjohtajat osallistuvat lain nojalla puheoikeudella hallituksen kokouksiin ja ovat hallituksen nimeämiä jäseniä yleisjaostossa ja lippulaivaohjelmajaostossa eli käytännössä mukana päättämässä kaikista keskeisistä koko Akatemian tason rahoitusmuodoista.

levina vuosina merkittäviä leikkauksia. Se merkitsisi leikkauksia ankaran kansainvälisen vertaisarvioinnin perusteella jaettavaan, tieteelliseen laatuun panostavaan tutkimusrahoitukseen. Tämä tarkoittaisi supistuksia keskimäärin korkeatasoisimpaan Suomessa harjoitettavaan tieteeseen ja nimenomaan sellaiseen tutkimukseen, jota ei voida hanke- rahoitusta toteuttaa. On surullista, että tiederahoitus on sellaisella tolalla, että nämä leikkaukset ovat yhä aidosti mahdollisia.

Suomen Akatemia on aivan keskeisesti vertaisarviointia toteuttava organisaatio, ja koko sen toiminnan ydintä on kansainvälinen *peer review*. Vertaisarviointi ei ole täydellinen tai ihanteellinen järjestelmä, mutta se lienee parasta, mitä meillä on. Valitettavasti ja hämmästyttävästi poliittisten päättäjien joukossa ei näytä olevan riittävän vahvaa ja yksimielistä tahtoa puolustaa kansainvälisesti laadukkaaksi arvioitua tiedettä.

Rahoitusinstrumentteja ja indikaattoreita kehitettäessä on hyvä myös periaatteellisemmalla tasolla muistaa, ettei suomalainen tutkimusrahoitusjärjestelmä ole täysin suojassa mahdolliselta tieteen ja demokratian vastaiselta hyökkäykseltä.⁷ Jos tieteen vastainen toimija pääsisi valtaan, sellainen

⁷ Tätä voidaan verrata Korkeimman hallinto-oikeuden presidentin Kari Kuusiniemen keväällä 2021 keskusteluun nostamaan elintärkeään kysymykseen siitä, kuinka hyvin suomalainen oikeusjärjestelmä on suojattu Puolan ja Unkarin kaltaisten autoritarismin tiellä olevien valtioiden tapaisilta hyökkäyksiltä oikeusvaltion periaatteita vastaan.

pystyisi periaatteessa ikävilläkin tavoilla vaikuttamaan siihen, miten rahoitusta jaetaan. Valtioneuvosto nimittää opetus- ja kulttuuriministeriön esityksestä Suomen Akatemian toimielinten jäsenet. Yliopistoja toki suojaa perustuslain turvaama autonomia, mutta niitäkin voidaan kiristää ja kurjistaa rahoitusta supistamalla.

Tiedeyhteisön on syytä olla vakavasti tietoinen siitä, etteivät kaikki poliitikot ja muut yhteiskunnalliset vaikuttajat todellakaan ole hyväntahtoisesti tieteen, koulutuksen ja sivistyksen asialla. Tieteellisen tutkimuksen laaja-alaisuus ja riippumattomuus eivät edistä nurkkakuntaisten populistien eivätkä kaikkien muidenkaan ideologioihinsa vahvasti sidonnaisten ryhmien poliittisia intressejä. Tiedeyhteisön on aihetta pohtia, miten rahoituspäätösten autonomia ja tieteellinen integriteetti parhaiten suojataan.

Poliittisen uhkakuvan mahdollisimman tehokkaaksi torjumiseksi olisi tärkeää, ettei edunvalvonnanomainen politikointi saisi keskeistä sijaa tieteessä itsessään. Oman ryhmänsä etua etsivä kovaääninen ”influensseri” saattaa toimia isossa kuvassa tiedettä ja sen yhteiskunnallista asemaa vastaan.

YKSILÖ, RYHMÄ JA TIETEEN HYÖTY

Kuten todettu, humanistiprofessorilla ei aina ole tutkimusryhmää. Laboratoriotutkimuksen näkökulmasta saattaa tuntua oudolta,

että humanistitutkija voi esimerkiksi ohjata väitöskirjoja aivan erilaisista aiheista – eivätkä hänen ohjattavansakaan siis välttämättä muodosta mitään ryhmää. Hän saattaa jopa ohjata opiskelijoita, joiden tutkimukseen ja tutkimusaiheisiin hän ei itse usko. Moninaisuuden kunnioittajana hän saattaa silti jonkinlaisissa rajoissa katsoa velvollisuudekseen tukea myös heidän yksilöllistä työtään, vaikka se olisi ristiriidassa hänen omien lähtökohtaoleustensa kanssa.⁸

Perinteinen humanisti saattaa näin muistuttaa enemmän esimerkiksi kirjailijaa tai muuta taiteilijaa kuin laboratoriotieteistä tuttua ryhmänjohtajaa. Hän lienee siksi liki väistämättä hieman yksinäinen, sillä muuten hänen työnsä ei olisi aidosti hänen omaansa, sellaista, jota kukaan muu kuin juuri hän ei voisi tehdä, hänen oman ainutkertaisen näkökulmansa määrittämää.

On paha virhe kuvitella, ettei tällainen yksinäisyydessään tutkimusta harjoittava humanisti voisi tehdä yhtä laadukasta tai yhtä kansainvälistä tiedettä kuin superverkostoitunut ryhmien rakentaja. Esimerkiksi taiteentutkimuksen, teologian tai filosofian kaltaisilla aloilla tutkimuksen yti-

8 Koen itse ongelmallisiksi asetelmat, joissa filosofian ja teologian kriittistä, sekulaaria ja humanistista tutkimus-asennetta korostavana uskonnonfilosofian professorina ohjaan vaikkapa konservatiivista kristillistä teismiä puolustavien uskonnonfilosofien ajattelua myötäilevää opinnäytettä – mutta pidän tärkeänä, että sellaisenkin tutkimuksen tekijä voi (tieteellisen asenteen rajoissa) laatia työnsä omista lähtökohdistaan, vaikka olisin niistä itse vahvasti eri mieltä.

messä voi olla yksilön tapa nähdä maailma ja pyrkimys ilmaista, miten asiat ovat hänen ainutkertaisesta perspektiivistään katseltuina.

Joku voisi väittää, että humanistinkin tärkein tehtävä olisi tukea ryhmäänsä hankkimalla rahoitusta nuoremmille tutkijoille. Tämä on kuitenkin väärinkäsitys. Kaikkien tutkijoiden tärkein tehtävä on edistää tiedettä. Jos humanistiprofessori katsoo sen tapahtuvan parhaiten yksilötutkimuksen keinoin, hänellä on akateeminen vapaus ja vastuu toimia näin.

Nykyhumanisteja rohkaistaan toisinaan esiintymään ”rinta rottingilla” ilman alemmuuskomplekseja muihin tieteisiin nähden. Usein jo seuraavassa lauseessa perustellaan, kuinka ”hyödyllisiä” humanistisetkin alat lopulta ovat ja kuinka ”ajan hermolla” ne ovat muun muassa tutkimusryhmärakenteen ja yhteistyön myös luonnontieteiden kanssa yleistyessä. Näen humanistien tämänkaltaisessa rohkaisemisessa ristiriidan: eikö voitaisi pää pystyssä puolustaa myös ”ei-hyödyllisiä” humanistisen perustutkimuksen aloja, jopa pahamaineisessa yksinäisessä tutkijakammiossa puuhailua?

Hiljaiseen yksinäisyyteensä vetäytyvä tutkija voi toteuttaa tieteelle tärkeää vaatimattomuuden velvoitetta paremmin kuin äänekäämmät ja näkyvämmät kollegansa. Yksilön äänen ja näkökulman ainutkertaisuus ilmenee kuitenkin aina alan tiedeyhteisön keskustelussa. Tieteellisen tiedon subjektina

voidaan siksi pitää (ideaalia) tiedeyhteisöä, vaikka etenkin humanistista ja filosofista ymmärrystä tiedon arvosta ja merkityksestä rakentavat yksilöt. Näin humanistisen yksilöllisyyden korostaminen ei ole ristiriidassa tieteenharjoituksen yhteisöllisyyden kanssa.

TIETEEN HARJOITTAMISEN EDELITYKSET

Vuonna 2021 sai huomiota keskustelu siitä, ovatko erityisesti humanistiset tieteet ”ideologisia”. Perusvaatimus tieteen kriittisestä objektiivisuudesta ulottuu kaikkiin tieteisiin, eikä ole tarpeen tehdä eroja tieteen objektiiviseksi uskotun ”ytimen” ja ideologisempien alueiden välillä. Aiheeseen liittyen on käytetty asiantuntemattomia puheenvuoroja tarpeesta osoittaa etukäteen tieteen ”vaikutavuus” rahoituksen ehtona.

Omaan arvoonsa jääkööt häiriköijien typerät huutelut sosiaalisessa mediassa. Asioita tuntemattomat poliitikot ja muut päättäjät kohdatkoot kuitenkin ankarankin kritiikin, sillä heidän vastuullaan on, että tulevaisuudessaakin on suomalaista tiedettä. On ikävää, että tutkimusjärjestelmää joudutaan kehittämään nykyisissä epävarmoissa oloissa. On myös ymmärrettävää, että moni nuori tutkija saattaa katsoa parhaaksi jättää Suomi. Liennemme jo pudonneet verrokkimaiden joukosta tieteen edellytysten tukemisessa.

Tiedeyhteisössä voimme kuitenkin itse vaikuttaa tilanteeseen vastustamalla esimer-

kiksi epäolennaisten indikaattorien käyttöä. Voimme luopua edunvalvontadiskurssiin osallistumisesta ja kaikin keinoin välttää siihen kytkeytyvää opportunistia. Voimme koettaa keskittyä olennaiseen ja osoittaa varsinkin nuoremmille, että niin on tosiaan mahdollista tehdä.

Meidän ei pidä lannistua taloudellisesti ankeinakaan aikoina, vaan muistaa, että yliopistollinen elämä on edelleen monin tavoin merkityksellistä ”elämää järjen mukaan”. Tämä kuitenkin edellyttää, että yliopiston arvoista, kuten totuudesta, vapaudesta, sivistyksestä ja aidosta yhteisöllisyydestä on pidettävä kiinni – silloinkin, kun ne joutuvat ristiriitaan edunvalvonnan intressien kanssa.⁹

Yliopisto ei ole vain työpaikka. Yliopistodemokratian nimissä esitettäviin liioiteltuihin vaatimuksiin on siksi suhtauduttava varauksin. Esimerkiksi hallintoelinten ”ei-tasakolmikan-ta”, jossa professoreilla on muuta henkilöstöä ja opiskelijoita suhteellisesti vahvempi edustus, on toimiva ilmaisu ajatukselle yliopistosta demokraattisen yhteiskunnan ympäröimänä asiantuntijajohtoisena yhteisönä.

Sivistysyliopiston puolustajan ei myöskään tarvitse luoda vastakkainasetteluja. Hän voi osoittaa ymmärrystä sille, että demokratiassa elinkeinoelämälläkin on perusteltu intressi

9 Vrt. kirjoitustani ”Yliopistojen arvot” (*Tieteessä tapahtuu* 2/2021), joka sisältyy muokattuna myös teokseeni *Ihmisen maailma: Esseitä humanismista, totuudesta ja ajattelun tilasta* (niin&näin, 2021).

tutkimukseen ja siihen perustuvaan koulutukseen. Yliopistodemokratiankaan edistämisen ei tule olla ideologista vaan tieteelle alistettua.

SUURET KYSYMYKSET, SIVISTYS JA TIETEEN VAKAVUUS

Tieteenharjoittajaa eivät askarruta vain aikamme globaalit haasteet tai ”viheliäiset ongelmat” vaan myös ”ikuiset kysymykset”, ihmisen ja maailman pysyvät arvoitukset. Näihinkin kysymyksiin soisin tutkijoilla yhä olevan rohkeutta tarttua, vaikka rajatumpien aiheiden tutkimukseen voi olla helpompaa löytää resursseja. Yhä tarkempaa erikoistumista tietenkin tarvitaan tieteen edistämiseksi.

”Suurten kysymysten” pysyvyys muistuttaa, että eräänlainen vakava arvokkuus, *gravitas*, olisi osattava palauttaa akateemisen elämänmuodon ytimeen. Paitsi sisällölliset tutkimuskysymykset itse, myös kaikki tieteen, yliopistoihin ja tutkimusrahoitukseen liittyvät hallinnollis-tiedepoliittisetkin kysymykset ovat perustavalla tavalla painavia ja vakavia. Niihin on suhtauduttava totisesti ja totuudellisesti eli totuutta arvossa pitäen – olipa kyse yksittäisen opiskelijan ohjauksesta tai sadan miljoonan euron rahoituspäätöskokouksesta. Totuudellisuuden arvon on ohjattava tieteellistä elämää näillä kaikilla tasoilla.

Totuudellisuuden vakavuus on antiteesi näkyvyyden itseisarvoisuudelle, brändäykselle, pöhinälle, pitchaukselle, tyhjälle omakehulle,

koulukuntien pystyttämiseksi ja kaikenlaiselle toisarvoiselle puuhastelulle. Uskoakseni viime kädessä ihmisyksilön eettinen suhde tieteen harjoittamiseen – se, nähdäänkö toiminta ylipäänsä vakavamielisenä vai TV-visailuja muistuttavana viihteellistyvänä touhuna – ratkaisee tieteen edistymisen.

Kuten todettu, tämä suhde voi olla yksinäinenkin vakava asenne totuuden etsintään. Erityisesti tiedeyhteisön toimintakulttuuriin tulisi uudelleen juurruttaa vakaumus, jonka mukaan totuudellinen tutkija tai tutkijayhteisö ei pitchatessaan ja brändätessäänkään nosta turhaan esiin omia saavutuksiaan, olivatpa ne kuinka merkittäviä tahansa, eikä siten muuta yliopistotyötä mainostoimistomaiseksi julkikuvan kiillotukseksi.

SIVISTYS EI KAIPAA PÄIVITTÄMISTÄ

Tiedettä uhkaavista näköaloista voimme yrittää parhaamme mukaan selviytyä vain kehittämällä akateemista sivistysprojektia itseään. Sivistykseen, varsinkin tieteelliseen sivistykseen, kuuluu olennaisesti kyky katsoa maailmaa ja tieteen kenttää oman erikoisalan, näkökulman tai perinteen ulkopuolella, kaikenlaisia rajoja ylittäen.

Rajojen ylittäminen ei merkitse vain tieteidenvälisyyden edistämistä vaan sellaista avarakatseisuutta, jota ei tuota ohjelmallinen tiedepoliittinen tai juhlapuheenomainen julistus vaan jota tieteellinen kokemus ja harkinta-

Totuudellisuuden vakavuus on antiteesi näkyvyyden itseisarvoisuudelle, brändäykselle, pöhinälle, pitchaukselle, tyhjälle omakehulle, koulukuntien pystyttämiseksi ja kaikenlaiselle toisarvoiselle puuhastelulle.

kyky voivat vaivalloisesti rakentaa. Tällaiseen sivistysprojektiin sitoutuvan tutkijan tulee kyetä näkemään sekä oman roolinsa rajallisuus että tieteen kokonaisuuden monitahoisuus.

Toisin kuin oman alansa tai oppisuuntansa etua valvova vallankäyttäjä tai -tavoittelija, sivistysprojektiin sitoutunut tutkija pyrkii ensisijaisesti edistämään tiedettä ylipäänsä. Tätä voidaan nähdäkseni pitää olennaisena erityisesti tutkimusrahoitusjärjestelmän luottamustehtävissä mutta periaatteessa kaikissa muissakin tieteellisissä tehtävissä. Kukaan yksilö ei näihin velvoitteisiin kykene, sillä olemme epätäydellisiä, mutta historian armoa emme ansaitse, ellemmme edes yritä.

Emme myöskään tarvitse sen enempää humanistisen kuin yleisen tieteellisenkään sivistyksen ”päivittämistä” nykyaikaan. Tässä hahmoteltu yleisluontoinen sivistyskäsitteitä taipuneen erilaisiin oloihin ja historiallisiin tilanteisiin. Sivistys klassisessa humboldtilaisessa mielessä on lähtökohtaisesti uutta etsivää, itsekriittistä, uudistuvaa. Siksi ei tarvita konsultteja kertomaan yliopiston professoreille, että on aika siirtyä ”sivistys 2.0”-aikaan. Sivistynyt ihminen uudistaa joka tapauksessa

jatkuvasti ajatteluaan tutkimuksen ja kriittisen yhteiskunnallisen keskustelun edistyessä. Tällaiseen sivistykseen kuuluu olennaisesti itsekriittinen oman ajattelun, myös oman sivistyskäsitteiden, arviointi – eikä se tule koskaan valmiiksi.

Laaja humanistinen näköala tunnistaa ja tunnustaa tieteen kaikessa monitahoisuudessaan ihmisen arvosidonnaiseksi toiminnaksi, joka kaipaa jatkuvaa kriittistä, niin episteemistä kuin eettistäkin tutkailua. Siksi humanistisen sivistyksen ylläpitäminen on luonnontieteidenkin edistymisen ehto.

—
Kirjoittaja on uskonnonfilosofian professori Helsingin yliopiston teologisessa tiedekunnassa.

Monet kirjoituksessa esitetyt ajatukset perustuvat jatkuviin keskusteluihin tieteestä, humanismista, sivistyksestä ja maailmasta professori Sari Kivistön kanssa. Kirjoittaja kiittää myös Suomen Akatemian luottamuselinten jäseniä sekä Akatemian johtoa ja hallintoviraston henkilöstöä lukuisista tilaisuuksista kiinnostaviin keskusteluihin viime vuosien kuluessa.

ALKEMIASTA KVANTTIMEKANIikkaan

Alkemiasta lähtemällä voidaan seurata vuosituhansia jatkunutta kehitystä, joka jatkuu aina 1920-luvulla kehitettyyn kvanttimekaniikkaan asti. Siinä ei ole kuitenkaan kysymys aatehistoriallisesta jatkumosta, sillä luonnontieteiden syntyminen oli mutkikas vuoropuhelu.

1 980-luvulla eräs tuttavani totesi huvittuneena, että ohjelmoijat muistuttavat keskiaikaisia alkemisteja, jotka tuijottavat keskittyneesti hermeettisiä pullojaan¹. Vertaus on hauska ja syvälinen, mutta minulla kului aikaa sen ulottuvuuksien tajuamiseen. Vertaus vaatiikin selvennystä. Sekä alkemistit että ohjelmoijat ovat olleet omana aikanaan hieman salaperäisiä huippuammattilaisia, joiden työskentelytapoja ulkopuolisten on ollut vaikea ymmärtää.

Alkemistien eräs keskeinen työväline on suljettu hermeettinen pullo. Sitä tarkkailemalla voidaan seurata pulloon suljettujen aineiden reaktioita ja tehdä päätelmiä alke-

mististen prosessien edistymisestä. Ohjelmoijien keskeinen työväline on tietokoneen näytön kuvaputki, joka oli 1980-luvulla toimintaperiaatteeltaan hermeettisesti suljettu tyhjiöputki.

Oman aikamme historiankirjoituksessa alkemiaa on väheksytty ilmeisistä syistä. Alkemian käsitykset alkuaineista tuntuvat mieltömiltä, ja okkultismi ja astrologia olivat sen olennaisia osia. Myös alkemistien kokeellinen ja jopa teatraalinen toiminta tuntuu perustuvan pikemminkin näyttävyyteen ja salaperäisyyteen kuin tieteellisten menetelmien soveltamiseen. Tällainen jälkiviisaus on toki kohtuutonta.

¹ Olin suunnittelemassa tekniikan tutkijoiden luovuuuskoulutusta, ja pyysin Kone-yhtiössä työskennellyttä Matti Kähkipuroa yhdeksi luennoijaksi. Hän on taiteentekoa harrastava elektroniikkaguru, joten arvasin, että hänellä olisi kiinnostavia näkökulmia insinööriyön ja luovuuden yhteyksistä.

Matheus van Helmont on kuvannut alkemistien työskentelyä maalauksessaan 1600-luvulla.

ALKEMIAN RIKAS MENTAALINEN MAAILMA

Alkemian² katsotaan muodostuneen omaksi opikseen vuoden 100 tienoilla. Tällöin antiikin Kreikan filosofiaan alettiin liittää egyptiläistä metalleja koskevia oppeja eli metallurgiaa. Alkemiaan sisältyi tuon ajan käsityksiä alkuaineista eli perusaineista tai perussubstansseista, joista kaikki maailmassa kostuu. Alkemistit nojasivat historiaan ja auktoriteetteihin. He etsivät vanhoista kirjoituksista syvimpiä ja samalla siis mahtavimpia totuuksia.

Alkemiolla oli käytännöllisiä tavoitteita. Se tähtäsi kullan valmistukseen. Kullan ajateltiin olevan sukua tulelle ja auringolle, mikä tarkoittaa myös elämän perusvoimaa. Alkemisti työskenteli tulen avulla tavoitellen kullan ohella kuolemattomuutta. Työskentelyn eräänlainen välituote oli viisasten kivi. Sillä uskottiin olevan voimaa muuttaa aineita toisiksi, ja sitä jauhamalla ja muokkaamalla aikaansaataisiin myös elämän eliksiiriä.

Ihmisiä alkemian pariin ovat luultavasti houkuttelleet toiveet rikkaudesta ja ikuisesta elämästä, ei pelkästään tiedon ja viisauden jano. Nuo samat tavoitteet ovat taanneet alkemisteille varakkaita tukijoita.

Alkemian mutkikasta olemusta on vaikea määritellä lyhyesti. Määritelmän sijasta voidaan esittää seuraava melko mielivaltaisesti koostettu kuvaus.

Alkemian keskiössä on kreikkalaisen mytologian jumala **Hermes**, joka oli jumalten nopeajalkainen sanansaattaja, ja roomalaisessa mytologiassa häntä vastaava **Merkurius**. Astrologiassa Merkurius-planeetta hallitsee älyä ja symbolikieltä, ja horoskoopin syntymäkartassa Merkurius takaa kirkkaan älyn ja hyvät puheenlahjat. Merkuriuksen hallitsema metalli on elohopea, jonka mukaan se on saanut myös nimensä (esimerkiksi englanniksi *mercury*).

Elohopea on yksi alkemian perusaineista rikin, suolan ja salpietarin ohella. Alkemiatuntee kaksikin elohopeaa: feminiinisen, kylmän, kostean ja juoksevan elohopean sekä maskuliinisen ja punaisen elohopean eli elohopeamalmi sinooperin. Rikki on toinen alkemian tärkeistä aineista, ja sillä on tärkeä rooli kullan valmistuksessa. Elohopea ja rikki voivat kiinnittyä suolaan, jolloin ne sammuttavat toistensa aktiiviset ominaisuudet. Suolan passiivisuuden vastakohta alkemiassa on salpietari. Osa alkemistin työtä on rauhoittaa ja sovittaa yhteen rikin ja salpietarin voimat. Elohopea ja rikki ovat läsnä kaikissa maailmankaikkeuden muodoissa, ja erään käsityksen mukaan kaikki liikkuva on luonteeltaan elohopeaa.

Lisäksi alkemia sisällyttää itseensä neljä peruselementtiä: maan, ilman, veden ja tulen. Taivaankappaleilla, Kuulla, Auringolla, Merkuriuksella, Venuksella ja Saturnuksella on niilläkin alkemiassa omat merkityksensä

ja vaikutuksensa. Niiden avulla selitetään ja kehitetään alkemistisiä prosesseja.

KOKEELLISEN LUONNONTIETEEN VARHAINEN MALLI HAHMOTTUU

Alkemian synnytti aivan uuden käsitteen, laboratorion. Kirjaviisauden ohella uutta tietoa tuotettiin alkemiassa käytännöllisellä ja järjestelmällisellä työskentelyllä. Laboratorio mahdollisti ilmiöiden tutkimisen säädellyissä olosuhteissa käyttäen erityisiä välineitä ja menetelmiä.

Alkemistin työprosessi eteni useiden vaiheiden kautta. Työ aloitettiin sekoittamalla huumareissa malmeja, metalleja ja orgaanisia happoja. Näiden hienontamiseen saatettiin käyttää pitkiäkin aikoja, jotta ne sekoituisivat täydellisesti. Seuraavassa vaiheessa sekoitusta alettiin kuumentaa upokkaassa. Lämpötilaa nostettiin hitaasti, ja sitä pidettiin yllä päiväkausia.

Kuumennusprosessin jälkeen seokseen lisättiin muun muassa happoa, ja ainesosista alettiin höyrystää ja uudelleen tiivistää. Tämä jopa vuosia vaativa tislusprosessi oli kaikkein vaikein vaihe. Sitä tarkkailtiin jatkuvasti, kunnes sen valmistumisesta kertova merkki havaittiin. Seuraavaksi seokseen lisättiin hapettavaa ainetta, kuten salpietaria. Sitten seosta käsiteltiin erilaisten kuumennus- ja puhdistusvaiheiden kautta, jotta saataisiin aikaan kiinteää viisasten kiveä.

Elohopea ja rikki on kuvattu ihmis-hahmoisina 1500-luvulta peräisin olevassa kuvituksessa.

² Hudson, John: *Suurin tiede – kemian historia*. Jyväskylä: Gummerus, 1995.

Alkemistia uhkasivat sekä myrkytykset että laboratorioräjähdykset.

Nykytiedon valossa alkemian harjoittaminen oli varsin epäterveellistä ja jopa hengenvaarallista. Elohopeapitoisia seoksia kuumennettiin useita kertoja, joten alkemistit altistuivat jatkuvasti myrkyllisille höyryille. Suorastaan hälyttävää on, että joissain vaiheissa seoksiin lisättiin rikkiä ja salpietaria, siis nykyään hyvin tunnettuja ruudin ainesosia. Alkemistia uhkasivat sekä myrkytykset että laboratorioräjähdykset.

Tohtori Faustin legendan pohjana on mahdollisesti alkemistisen kokeen aiheuttama räjähdys. Sen mukaan kiertelevä alkemisti **Johann Georg Faust** (1480–1540) löydettiin laboratoriostaan niin pahoin silpoutuneena, että kuoleman takana arveltiin olevan itse paholainen. Ilmeisesti tohtori oli vehkeillyt paholaisen kanssa, ja kaupasta syntynyt velka lankesi maksettavaksi.

Alkemistit toki aavistivat työnsä vaarallisuuden, ja sitä saatettiin pitää jopa täysin asiaan kuuluvana. Alkemiassa vanhan mytologisen perinteen mukaisesti liitettiin edistyneeseen tietoon monenlaisia uhkia. Edistyneen tiedon ei uskottu kuuluvan ihmisille, joten sen tavoittelijoita saattoi uhata rangaistus. Tämä on ikivanhan **Prometheus**-myytin keskeistä sisältöä. Pro-

metheus varasti myytissä tulen jumalilta, josta hänelle koitui rangaistus.

Kristillinen kirkkoisä **Tertullianus** (155–230) oli rakentamassa uutta uskontoa, ja hän kiinnitti huomionsa Prometheus-myytin versioon, jossa Prometheus muovasi ihmisen ja herätti sen henkiin. Tertullianuksen mukaan Prometheus oli Jumalan kilpailija ja siis ilmeisesti paholainen. Näin Prometheusin edustama tieto ja tekniset taidot olivat jotain äärimmäisen pahaa ja tuomittavaa. Kehittyvä luonnontiede peri tämän leiman.

LUONNONTIETEEN ARKKITYYPIT MUODOSTUVAT ENNEN TIEDETTÄ

Keskiajalla julkisesti esiintyvät alkemistit synnyttivät luonnontieteilijän persoonallisen arkkityypin. Sen taustalla saattoi olla sekavia puhuva alkemisti, joka käyttäytyi myrkytysten vaikutuksesta oudosti. Alkemistit olivat helposti joukosta erottuvia julkisuuden hahmoja.

Kaikkein kuuluisin alkemisti oli luultavasti saksalainen **Theophrastus Philippus Aureolus Bombastus von Hohenheim** (1493–1541), jonka tunnettiin nimellä **Paracelsus**. Hänen toimintansa kokoaa yhteen myöhäiskeskiajan orastavan luonnontieteen muotokuvan, sillä

se yhdisteli filosofiaa, lääkintätaitoa, astrologiaa, kemiaa, okkultismia ja magiaa.

Paracelsus oli eräänlainen tieteen huonokäyttöksinen rocktähti, joka herätti huomiota suurieleisellä käytöksellään ja sensaatio-

maisilla esityksillään. Toisaalta hänellä oli myös aivan pätevää tietoa kemiasta ja lääketieteestä, ja häntä pidetään myrkkyyopin eli toksikologian isänä. Paracelsus rikkoi surutta vanhaa tabua väittämällä luoneensa elä-

Sensaatiomainen alkemisti Paracelsus on kuvattu kirjan kuvituksessa vuonna 1629.

Paracelsus oli eräänlainen tieteen huonokäyttöksinen roktähti, joka herätti huomiota suurieleisellä käytöksellään ja sensaatiomaisilla esityksillään.

vän olennon: polvenkorkuisen apulaisen eli homunculuksen, joka oli kuitenkin tottelematon ja karkasi.

Epäilyttävän tieteen ja tieteentekijän arkkityypin tiivistää loistavasti englantilaisen kirjailijan **Mary Shelley** (1797–1851) kirjoittama kuuluisa *Frankenstein*-romaani³ (1818). Jo romaanin alaotsikko, *Uusi Prometheus*, kertoo, että siinä on kysymys tieteen tabuista.

Romaanin päähenkilö **Victor Frankenstein** opiskelee muu muassa kemiaa ja lääketiedettä. Sitten hän ryhtyy suureen hankkeeseensa. Hän rakentaa kuolleiden ihmisten ruumiinosista eräänlaisen yli-ihmisen ja herättää sen henkiin sähkön avulla. Työ kuitenkin epäonnistuu, sillä uusi olento ei vastaa ominaisuuksiltaan sille asetettuja odotuksia ja riistäytyy luojansa hallinnasta. Hankkeen yleviksi luullut tavoitteetkin osoittautuvat kyseenalaisiksi.

Frankensteinissa on myös okkultismiin viittaava vihje: Victor opiskelee Ingolstadtin yli-

opistossa Baijerissa, missä joitain vuosikymmeniä aiemmin oli perustettu Illuminatien salaseura.

VÄÄRIN YMMÄRRETTY ILMAPUMPPU

Luonnontieteen kehityspolun eräs etappi on ilmapumppu. Mäntäpumppuja osattiin valmistaa jo antiikin Kreikassa, ja riittävän huolellisesti valmistetulla pumpulla pystyttiin pumppaamaan myös ilmaa ja synnyttämään jonkin asteen tyhjiö.

Tyhjiöön liittyi merkittävä filosofinen periaate: tyhjiön kammo eli *horror vacui*. **Aristoteleen** mukaan tyhjiötä ei voi olla, koska kaiken täytyy muodostua jostain. Niinpä luonto pyrkii estämään tyhjiön syntymisen, ja tällöin syntyy suuria voimia.

1600-luvulla tyhjiöstä ja ilmapumpusta tuli tärkeä tutkimuskohde. Kiinnostus tyhjiövoiman hyödyntämiseen perustui väärinkäsitykseen ja vahvistui, kun filosofinen periaate yhdistettiin havaintoihin mäntäpumpun toiminnasta. Vuonna 1644 italialainen fyysikko ja matemaatikko **Evangelista Torricelli** tosin

osoitti, että tyhjiö voidaan synnyttää myös elohopeapatsaan avulla ja että tyhjiön synnyttämä voima johtuu ulkoisesta ilmapaineesta.

Mekaaninen mäntäpumppu helpotti tyhjiön tutkimista ja mahdollisti tyhjiön synnyttämän voiman hyödyntämisen. Vähitellen tuo tutkimus johti lämpövoimakoneiden keksimiseen, ja nekin hyödynsivät aluksi tyhjiötä.

SÄHKÖÄ HERMEETTISESSÄ PULLOSSA

Tohtori Frankenstein herätti keinotekoisen ihmisen henkiin hyödyntämällä uutta keksintöä eli sähköä. Luonnontieteen kehityspolun seuraava etappi syntyikin siinä vaiheessa, kun tyhjiö kohtasi sähkön⁴.

Mitään erityistä tieteellistä syytä tutkia sähköilmiöitä tyhjiössä tai harvennetussa kaasussa ei olisi ollut. Kiinnostus kumpusi käytännön tekniikasta, sillä hehkulampun kehittäjät kohtasivat vakavan ongelman. Hehkuva hiililanka paloi hetkessä poikki ilmassa, joten he sulkiivat langan tyhjäksi pumppuun lasikupuun. Hiililangalle oli vielä suotuisampaa, että kuvussa oli harvennetua valokaasua, koska sen sisältämän häkäkaasun hiili suorastaan vahvasti hiililankaa.

Hehkulampun kehittäjät seurasivat tieteenkin tarkkaan, mitä lampun lasikuvun sisällä tapahtuu. Kerrotaan, että jo **Thomas Edison**

(1847–1931) havaitsi siellä ilmiöitä, joille hän ei keksinyt selitystä. Pian huomattiin, että riittävän suurella jännitteellä toimittaessa sähkö näyttää kulkevan harvennetun kaasun läpi ja synnyttävän outoja valoilmiöitä. Oli tullut fyysikoiden vuoro tutkia ja selittää, mitä tapahtuu johdettaessa sähköä harvennetun kaasun läpi.

1800-luvun loppupuolelta alkaen fyysikoiden keskeisiksi työvälineiksi tulivat useiden vuosikymmenien ajaksi ilmapumput⁵ ja harvennettua kaasua sisältävät lasipullot tai putket. Lasiputkiin sijoitettiin monin tavoin muotoiltuja elektrodeja, hehkulankoja ja jopa erilaisia suoloja. Osoittautui, että nämä hermeettiset pullot eli eri tavoin rakennetut kaasunpurkausputket olivat todellinen kehittyvän fysiikan runsaudensarvi. Uusia havaintoja tehtiin jatkuvasti, ja niiden taustalla oleville fysiikan ilmiölle rakennettiin selityksiä ja kuvauksia⁶.

Putkia nimettiin usein fyysikoiden mukaan. Crookesin putket ja Hittorfin putket johtivat katodisäteiden ja ionisäteiden keksimiseen, ja niitä tutkimalla **Joseph John Thomson** keksi elektronin. **Wilhelm Röntgen** kehitti niistä

⁵ Mekaanisella mäntäpumpulla synnytetyn tyhjiön laatu ei aikaa myöten tyydyttänyt fyysikoiden tarpeita. Elohopeaan perustuvia pumppuja alettiin käyttää 1860-luvulta lähtien muun muassa hehkulamppujen kupujen tyhjennykseen.

⁶ 1900-luvun alun tieteen ja tekniikan sensaatiomaista edistymistä kuvastaa, että Suomessakin julkaistiin suurelle yleisölle suunnattuja perusteellisia tietokirjoja. (*Keksintöjen kirja I ja II*, Porvoo: Werner Söderström Osakeyhtiö, 1907, 1908. Gaetz, Leo, *Sähkö ja sen käyttö*. 1907, käännös 1922).

³ Shelley, M. & Lehtonen, P. *Frankenstein: Uusi Prometheus*. 2. p. Jyväskylä: Gummerus, 1995.

⁴ Lindell, Ismo V., *Sähkön pitkä historia*. Helsinki: Otatieto Helsinki University Press, 2009.

Heinrich Geisslerin keksimistä harvennetun kaasun valoilmiöistä seurasivat 1910-luvulla moderneille suurkaupungeille tyypilliset neonilla ja muilla kaasuilla täytetyt kirkasväriset mainosvaloputket.

edelleen röntgenputken ja sen tuottamaan säteilyyn perustuvan röntgenkuvauksen.

Havaittiin valosähköinen ilmiö, jonka synnyttämä sähkövirta käyttäytyi oudosti. **Albert Einstein** selitti havaintojen oudot piirteet kuuluisassa vuoden 1905 julkaisussaan. Hän osoitti, että **Max Planckin** säteilyteorian esittämät energiakvantit olivatkin todellisia. Näin oli laskettu perusta kvanttimekaniikalle. Erilaisten putkien avulla luotiin atomi- ja ydinfysiikan perusteet. Modernissa kokeellisessa fysiikassa tärkeät suurenergiset hiukkaskiihdyttimet ovat nekin olennaisesti pitkälle erikoistuneita tyhjiöputkia.

Alun perin tekniikan tarpeisiin kehitetyt kaasu- ja tyhjiöputket tuottivat uutta fysiikkaa. Ne tuottivat tutkijoille useita Nobel-palkintoja, ja samalla kehitettiin uusia hyödyllisiä sovelluksia. Esimerkiksi **Heinrich Geisslerin** keksimistä harvennetun kaasun valoilmiöistä seurasivat 1910-luvulla moderneille suurkaupungeille tyypilliset neonilla ja muilla kaasuilla täytetyt kirkasväriset mainosvaloputket. Vuonna 1897 keksittyä Braunin putkea alettiin käyttää laboratorio-

laitteena sähköisten signaalien havainnollistamiseen. Laitetta sanottiin oskilloskoopiksi, ja siitä kehittyivät myöhemmin television kuvaputket ja tietokoneiden näyttöpäätteet.

Hermeettiset pullot synnyttivät myös modernin elektroniikan. Ensin havaittiin, että kaasu- tai tyhjiöputki voi toimia sähköventtiilinä, joka sallii sähköä kulkea vain yhteen suuntaan. Vuodesta 1904 alkaen kehitettiin sähköisiä signaaleja vahvistavia elektroniputkia puhelinsignaalien vahvistamiseen. Ne osoittautuivat tavattoman hyödyllisiksi myös radioissa ja myöhemmin tutkassa, ja niistä tulee usein käytetty nimitys ”radioputki”.

Elektroniputkien aikakauden lyhyt huipenus oli tietokoneiden syntyminen 1950-luvulla. Tietokoneessa saattoi olla jopa tuhansia elektroniputkia. Sitten putket jäivät nopeasti kehittyvän puolijohdetekniikan varjoon.

PARADIGMAN MUUTOKSIA

Alkemistien luoma laboratorion malli kukoistaa edelleen muun muassa fysiikassa, kemiassa ja tekniikassa. Sen sijaan astrologi-

set ja okkultistiset periaatteet saivat väistyä uuden paradigman, matematiikan myötä.

1500- ja 1600-luvun vaihteessa eläneen **Galileo Galilein** mukaan ”matematiikka on kieli, jolla luonnon kirja on kirjoitettu”. Galileo hyödynsi itse vain yksinkertaista laskentaa, mutta hänen lausumansa näyttää edelleen pätevän mutkikkaamman matematiikan osalta.

Differentiaalilaskenta kehitettiin kinematiikan tutkimukseen, ja sitä muotoilivat **Isaac Newton** ja **Gottfried Leibnitz**. Se on keskinen väline fysiikassa, ja siihen perustuvat myös vuonna 1861 esiteltyt Maxwellin yhtälöt.

Matemaatikot löysivät 1500-luvulla imaginääriluvut pohtiessaan polynomiyhtälöiden ratkaisuja. Tosin filosofi **René Descartes** piti niitä täysin mielikuvituksen tuotteena, ja siitä niiden nimikin tulee. Imaginääriluvuille löytyi silti sovelluksia sähkötekniikassa ja informaatiotekniikassa, jossa niitä käytettiin kuvaamaan jaksollisia ilmiöitä.

Matematiikka näyttää heijastavan todellisuutta tarkemmin ja täsmällisemmin kuin mikään muu esitystapa. ”Kuvitteellisen” imaginääriluvun symboli i on mukana kuuluisassa Schrödingerin yhtälössä vuodelta 1926. Tuo yhtälö kuvaa maailmaa syvällisesti, ja maailma näyttää olevan oudompi kuin voimme kuvitella. Matematiikka ylittää kuilun, joka on ymmärryksellemme ylittämätön.

Miltä luonnontieteen edistyminen näyttää tästä eteenpäin? On hyvä sisällyttää tarkaste-

luun tekniikka, sillä tiede, tekniikka ja konkreettiset käytännöt kietoutuvat erottamattomasti toisiinsa.

Tekniikan eturintama on jo suuressa määrin ohittanut hermeettisten pullojen eli tyhjiöputkien aikakauden⁷. Tyhjiön ja varautuneen kaasun sovellukset ovat korvautuneet kiinteän olomuodon fysiikan sovelluksilla. Hämmästyttävän nopeasti hehkulamppujen ja kaasunpurkauslamppujen tilalle tuli LED-teknologia, kuvaputkien tilalle litteät näyttöpaneelit, elektroniputkien tilalle mikropiirit ja valosähköisten tyhjiöputkien tilalle aurinkopaneelit.

Ehkä voisi sanoa, että tyhjiöputkien tutkimisen tuottama tieteellisten löytöjen ja uusien sovellusten vyöry jätti varjoonsa kiinteän olomuodon fysiikan. Tällä hetkellä tieteessä voidaan tunnistaa suorastaan polttava tarve ymmärtää ja hyödyntää paremmin kiinteän aineen ja nesteiden ilmiöitä. Uusia ratkaisuja tarvitaan erityisesti aurinkoenergian ja muiden energianlähteiden tutkimuksessa sekä energian varastoinnissa. Kiinteän olomuodon fysiikan tutkimus tulee tuottamaan paljon uutta tietoa ja uusia tapoja hyödyntää sitä, mutta tuottaako se myös jotain uutta fysiikan perustaan?

⁷ Tämä korvautuminen on määrällistä. Erikoisrakenteisia tyhjiöputkia tarvitaan edelleen tekniikassa. Myös fyysikot kehittävät jatkossakin entistä monipuolisempia hiukkaskiihdyttimiä, ja suureen tyhjiökammioon perustuvan fuusioreaktorin ITERin rakennustyö on käynnissä. Kiinnostavasti ilmapumppu jatkaa pitkä teknologista elinkaartaan polttomoottoreiden sydämenä.

Matematiikka ylittää kuilun, joka on ymmärryksellemme ylittämätön.

Fysiikan lähestymistapaa ja menetelmiä on alettu soveltaa myös toisella uudella alueella. Fysiologian ja kemian perinteisiin nojannut elävien olentojen tutkimus on saanut tuekseen molekyylikemian ja genetiikan. Mikroelektroniikan ja biologian rajapinnassa toimii toinenkin suhteellisen uusi fysiikan sovellusala, nanotekniikka. Tässäkin kohtaa voidaan pohtia, antavatko fysiikan uudet sovellusalat jotain uutta itse fysiikkaan.

FYSIIKKA JA FILOSOFIA

Historiallisesti katsoen fysiikka on aikanaan erkaantunut luonnonfilosofiasta. Aina 1800-luvun loppuun asti keskustelu fysiikasta oli vahvasti filosofista. Vanhana perintönä useimmat matemaatikot ja fyysikot saavat tutkintonsa filosofian tiedekunnista, mutta filosofian myöhempi anti fysiikalle ei ole erityisen silmiinpistävää.

Filosofien esittämät kriittiset kommentit ovat jo pitkään toistaneet samoja teemoja. Niitä ovat esimerkiksi materialismi, determinismi, reduktionismi, emergenssi, entropia,

todennäköisyys, aika ja kvanttimekaniikan tulkinnat. Fyysikot tuntevat kyllä nuo asiat, ja toisinaan he kirjoittavat niistä popularisoidessaan tiedettä poistaakseen virheellisiä ja mystifioivia mielikuvia. Keskustelu kuitenkin jatkuu, ja eräät tieteenfilosofit ovat katsooneet, että fysiikan kehitys on joutunut kokonaisuudessaan umpikujaan⁸.

Yhdysvalloista tuleva kritiikki toistaa usein kulttuuripessimismistä tai konservatiivis-uskonnollisia argumentteja. Luonnontieteen kritiikissä 2000-luvulla on outoa mainita esimerkiksi **Charles Darwin**. Luonnontieteessä sellaista käsitettä kuin darwinismi ei aikoihin ole ollut olemassa. Eräs filosofinen näkemys herättelee henkiin perinteistä tai postmodernia tietämisen essentiaalista kyseenalaistamista. Myös mystissävyistä uushenkisyyttä on tarjolla. Fyysikoille tällaisesta argumentoinnista tuskin on hyötyä.

Monet fyysikot ovat kyllä aidosti kiinnostuneita fysiikan olemuksesta ja sen laajemmista ulottuvuuksista. Sellaiset ”kovan tieteen” edustajat, kuten **Alan Turing**, **Roger Penrose** ja **Freeman Dyson**, ovat pitäneet itseään myös luonnonfilosoifeina⁹.

⁸ Esimerkiksi suomeksi on käännetty varsin haastavasti nimetty puheenvuoro: Nagel, Thomas. *Mieli ja kosmos: miksi materialistis-darwinistinen luontokäsitys on lähes varmasti epätosi*. Helsinki: Basam Books, 2014).

⁹ Alan Turing on julkaissut tutkimuksen morfogeneesistä. Varhainen pioneeri Alfred J. Lotka on julkaissut tutkielman *Elements of physical biology* (Baltimore: Williams and Wilkins Company, 1925).

Fyysikot keskustelevat itsekin edistymisen todellisesta tai oletetusta ongelmasta, ja he ovat ilmaisseet kaipuunsa uusien paradigmojen löytämiseen. Eräät tutkijat kokevat toimivansa esteettisten tunteiden ohjaamina, ja matemaatikot korostavat usein toimivien ratkaisujen ”kauneutta”¹⁰. Puhutaan jopa tieteen ja tekniikan ”eksistentiaalisista nautinnosta”.

Kun puhutaan tieteen edistymisestä, sillä tunnutaan viittaavan juuri fysiikkaan ja sen terävimpään kärkeen, hiukkasfysiikkaan ja kosmologiaan. Epäilemättä silläkin rintamalla yhä edetään, vaikka sellaiset näyttävät ja tähän asti käsistä karanneet tavoitteet, kuten yhtenäisteoria, säieteoriat ja ”kaiken teoria”, ovat saaneet osakseen kritiikkiä. On vaikea välttää rinnastamista tällaista lopullisen totuuden etsintää alkemistien viisasten kiveen. Ehkä sellaista ei olekaan.

Vaihtoehtona on tarkastella tieteen edistymistä paljon laajemmin. Jos unohdetaan hetkeksi ”puhtaan tieteen ideaali”, luonnontieteiden alati kasvavalla soveltamisen alueella on runsaasti tekemätöntä työtä ja ratkaisemattomia ongelmia.

Kirjoittaja on tekniikan tohtori ja tietokirjailija.

¹⁰ Hossenfelder, Sabine. *Lost in math: how beauty leads physics astray*. New York: Basic Books, 2018.

TARKENTUNUTTA TIETOA VIIPURIN PAPULAN SISÄLISSODAN AIKAISEN JOUKKOHAUDAN SIIRROSTA – MINNE JA MIKSI JOUKKO- HAUTA SIIRRETTIIN?

Tuntemattomat punakaartilaiset poseeraavat valokuvaamossa Viipurissa vuonna 1918.

Viipurin Papulassa sijaitsi joukkohauta, jonne haudattiin sisällissodan aikana teloitettuja punaisia. Vainajia kuitenkin siirrettiin heti sodan jälkeen vuonna 1918. Tutkimuskirjallisuudessa on esiintynyt virheellistä tietoa siitä, minne hauta siirrettiin ja liittyikö siihen vainajien tarkoituksellista häpäisemistä. Virheellisiä käsityksiä on syytä oikaista.

Heinolan seurakunnan hautausmaalle siirrettiin keväällä 2021 viisikymmentä punaista vainajaa, jotka oli alun perin haudattu Vierumäen taistelupaikalle keväällä 1918. Joukkohauta oli jäänyt vähitellen laajentuneen teollisuusrakentamisen keskelle, ja pitkän ja hankalan prosessin jälkeen hauta päätettiin avata, tutkia ja siirtää vainajat toisaalle.

Muistitiedon mukaan paikalle oli haudattu noin 300 vainajaa, mutta arkeologisten kaivausten perusteella paikalta löytyi ainoastaan viisikymmentä vainajaa. Myös samaan aikaan tehty tarkempi arkistonselvitys oli yhteneväinen kaivauksissa löydettyjen vainajien lukumäärän suuruusluokan kanssa.¹

Vierumäki on oiva esimerkki siitä, miten suullisen perimätiedon oikaisu tai tarken-

nus onnistuu arkistotutkimuksella ja etenkin arkeologisilla kenttätöillä.

JOUKKOHAUTOJA SYNTYI ERI PUOLILLE ETELÄ-SUOMEA

Vierumäen tapaisia teloituspaikeille syntyneitä joukkohautoja muodostui eri puolille Etelä-Suomea heti sisällissodan jälkeen. Omaiset pyrkivät pystyttämään paikoille muistomerkkejä tai muulla tavoin merkitsemään paikkoja. Useilla paikoilla valkoisen puolen edustajat tai tuntemattomiksi jääneet ihmiset pyrkivät vastaavasti hävittämään näitä muistomerkkejä. Hävitystyön tarkoituksena oli estää punaisten vainajien muistelupaikkojen syntyminen.²

Vuonna 1948 teloituspaikeille haudattuja siirrettiin laajoissa operaatioissa uusille

¹ Happonen 2021.

² Peltonen 1996; ks. myös Hentilä 2018, 78–85.

hautapaikoille esimerkiksi Lahdessa. Tällöin Hennalan varuskunnan vainajat, jotka oli haudattu lähimetsien teloituspaikeille, siirrettiin yhteen paikkaan, johon pystytettiin kookas muistomerkki.³

Hennalan varuskunnan läheisyydessä epäillään edelleen olevan punaisten joukkohautoja entisellä venäläisen varuskunnan ortodoksikalmistolla tai sen välittömässä läheisyydessä. Vuoden 1948 vainajien siirron dokumentit tai muistitieto eivät kerro, siirrettiinkö kaikki kalmiston viereiset vainajat vai jäikö heitä siirtämättä.

Hennalan joukkohautojen paikalla näkyy edelleen runsaasti ruumishautauksista kertovia painanteita. Ilman arkeologisia kenttätutkimuksia ei selvinne, mitkä niistä kuuluvat varuskunta-aikana kuolleille venäläissotilaille, mitkä mahdollisille punakaartilaisille ja mitkä ovat tyhjennettyjä joukkohautoja.

ENSIMMÄINEN PUNAISTEN JOUKKOHAUTA SIIRRETTIIN JO VUONNA 1918

Mitä ilmeisimmin kaikkein ensimmäinen sisällissodan aikaisen joukkohaudan siirto tapahtui jo alkukesällä 1918 Viipurissa. Punaisten olivat perustaneet sodan aikana keskustan koillispuolelle, Papulanvuoren rinneelle sankarihautausmaan, jonne haudattiin

³ Jokipii 2021, 37–38.

taisteluissa kaatuneita useissa näyttävässä tilaisuuksissa kevään 1918 aikana.⁴

Sisällissodan päätyttyä hauta jäi hetkellisesti hoitamatta samaan aikaan, kun eri puolille kaupunkia syntyi useita teloitusuhrien hautapaikkoja. Tämän Papulan joukkohaudan vainajat siirrettiin touko-kesäkuussa toisaalle.

Viipurin tutkijalautakunnat antoivat kuolemantuomion yli 360 henkilölle, joista lopulta teloitettiin lähes 250. Näiden lisäksi kuulustelujen ulkopuolella teloitettiin noin 200 venäläistä Pyhän Annan kruunun valien välissä.⁵ Lisäksi noin sata henkilöä ammuttiin muualla.

Osa näistä muista teloituksista toimeenpantiin keskustan itäpuolella Ristimäen takana niin sanotulla koirien hautausmaalla, jonne kuljetettiin myös vankileirillä kuolleita.⁶ Lisäksi tiedetään, että Sorvalin hautausmaalle haudattiin toukokuun alussa teloitettuja punaisia. Ampumisia on mainittu tapahtuneen myös Neitsytniemen valleilla ja Maaskolassa.⁷

⁴ Esim. Työ 22.2.1918, Vapaussankarien hautaus tapahtuu sunnuntaina; 25.2.1918, Vapaussankarien hautajaiset Viipurissa eilen; 15.4.1918, Vallankumoussankarien hautaus Viipurissa.

⁵ Westerlund 2004, 112, 114, 123. Ks. myös Eerola & Eerola 1998, 154–155; Keskisarja 2013, 319–323; Tikka 2018a, 266. Ammuttujen joukossa oli myös puolalaisia, ukrainalaisia ja virolaisia.

⁶ Esim. Dolco 1928, 216; Hako et al. 1967, 371.

⁷ Soikkanen 1970, 335; Tikka 2006, 157; Hoppu 2017, 256–257. Viipurin Neitsytniemessä ei ollut valleja, vaan todennäköisimmin muistelijä viittaa Pyhän Annan kruunun valleihin. Maaskolan teloituspaike tarkoittaa mitä todennäköisimmin edellä mainittua koirien hautausmaata, joka tarkalleen ottaen

Omaiset pyrkivät pystyttämään joukkohautojen paikoille muistomerkkejä tai muulla tavoin merkitsemään paikkoja.

RISTIRIITAISTA TIETOA PAPULAN JOUKKOHAUDAN SIIRROSTA

Jyväskylän yliopiston etnologian ja antropologian professori **Outi Fingerroos** on käsitellyt Papulan joukkohaudan siirtoa vuonna 2004 ilmestyneessä väitöskirjassaan ja useissa artikkeleissa sen jälkeen. Fingerroos esittää kaikissa saman väitteen, että Papulanvuorelle haudatut punaiset siirrettiin Ristimäen koirien hautausmaalle. Lisäksi hän esittää, että kyseessä oli tarkoituksellinen vainajien muiston häpäisy.⁸

Lahden museoiden Hennalan ja Vierumäen joukkohautoihin liittynyt selvitystyö sekä Kannaksen sisällissodan tapahtumapaikojen arkeologiset tutkimukset yhdistettyinä arkistotutkimukseen osoittavat kuitenkin yksiselitteisesti virheellisiksi väitteet, joiden mukaan Papulanvuoren joukkohaudan vainajat olisi siirretty koirien hautausmaalle ja vainajia oltaisiin tarkoituksellisesti häpäisty. Koska Fingerroosin käsitys toistuu useissa hä-

sijaisi Ristimäestä itään Maaskolan ja Kelkkalan rajalla. Kuitenkin jo aikalaiset puhuivat Ristimäen koirien hautausmaasta.

⁸ Fingerroos 2004a, 358–359; Fingerroos 2004b, 257–265; Fingerroos 2009, 316–317; Fingerroos 2021, 164–166.

nen artikkeleissaan ja myös sähköiset mediat sekä Viipurin opastukset ovat alkaneet sitä toistaa,⁹ virheelliset tiedot on syytä oikaista.

Fingerroos siteeraa väitöskirjassaan kahta muistitietoa, joissa uudelleenhautauksen paikaksi mainitaan Ristimäen koirien hautausmaa. Näistä toinen on toisen käden tietoa ja toiseen liittyy epäuskottava tarina, jonka mukaan hautaukseen osallistuneet vangit olisi myös teloitettu hautapaikalle.¹⁰ Molempien totuusarvon voi kyseenalaistaa.

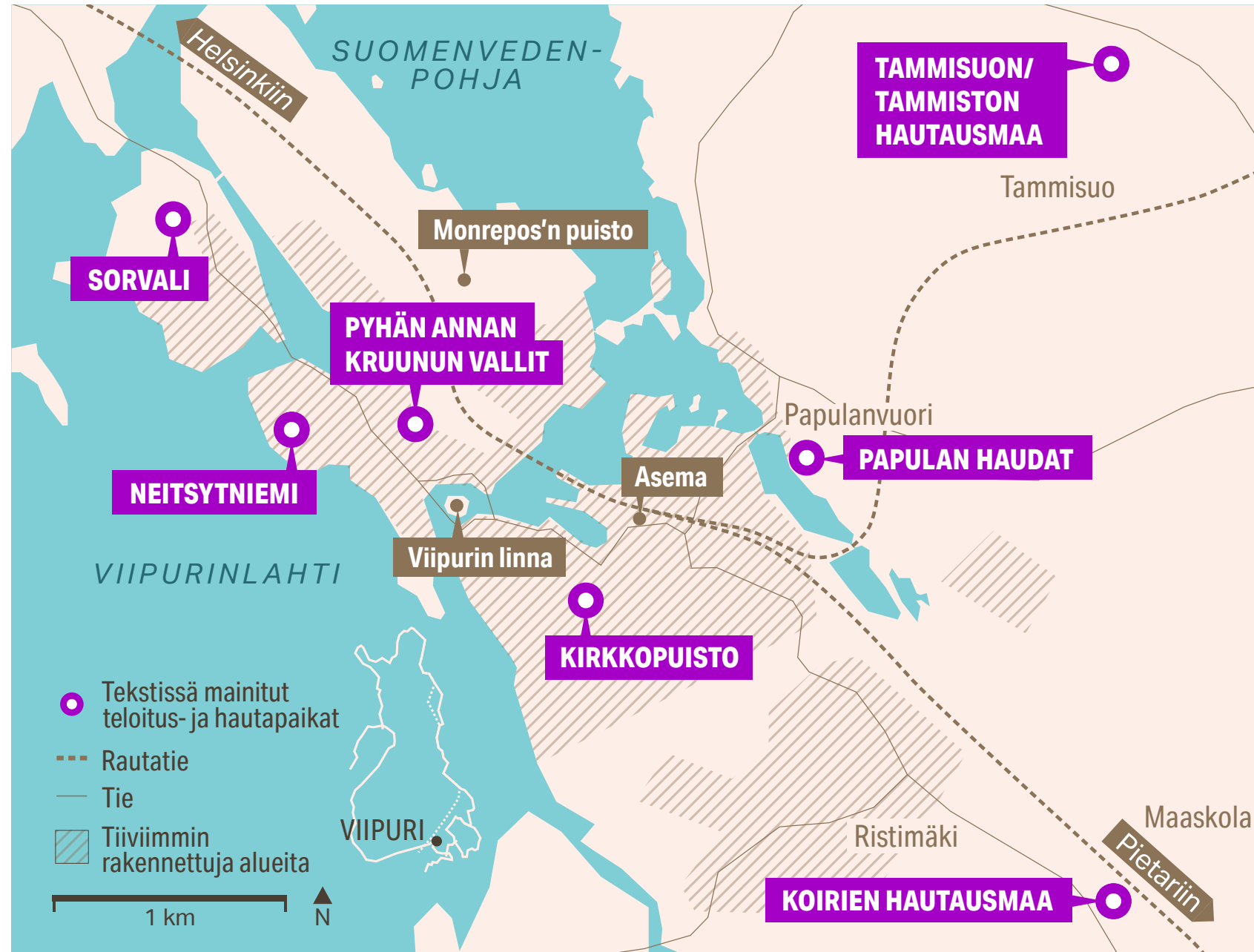
Fingerroos siteeraa *Sisällissodan pikkujättiläisen* (2009) artikkelissaan muistitietoa, jossa puhutaan vankileireiltä koirien hautausmaalle teloitettaviksi tuoduista ja sodan aikana Papulaan haudatuista, mutta ei sanota, mihin uudelleenhautaus tehtiin.¹¹ Lähteessä muistelijä pelkästään pohtii, tapahtuiko uudelleenhautaus koirahautoille.

Uusimmassa Fingerroosin haudattujen muistoa käsittelevässä artikkelissa toistuu

⁹ Etelä-Saimaa 8.10.2017, Pietisen kohtalokkaat laukaukset; www.etehti.fi; www.wikipedia.org; www.wikiwand.com.

¹⁰ Fingerroos 2004a, 357.

¹¹ Fingerroos 2009, 317.

Viipurin teloituspaikat ja joukkohaudat.

sama muistitieto. Muutoin artikkelista puuttuvat uudelleenhautaukseen viittaavat lähteet kokonaan, ja tapahtuma esitetään selvänä tosiasiana.¹²

¹² Fingerroos 2021, 165.

ARKISTOIHIN TALLENNETUT MUISTITIEDOT VIITTAAVAT TAMMISUOLLE

Arkistoihin talletetuista muistitiedosta löytyy selviä mainintoja Papulan uudelleenhautauksen paikasta. Keskuskasarmilla vanhina ollut **Impi Lehtinen** on kertonut, miten kaupungille töihin päästettyjä vankeja oli

mukana kaivamassa ylös Papulan sankarihautoja ”vaikka ne ruumiit olivat jo mätänemistilassa, ja vietiin jonnekin suolle”.¹³

Vainajien siirrossa mukana ollut **Mikael Luotonen** kertoo yksiselitteisesti paikan:

¹³ KaA, 6B Leskinen.

”Vaikka ne ruumiit olivat jo mätänemistilassa, ja vietiin jonnekin suolle.”

”Vapun jälkeen me vankit pantiin niitä arkuja kaivamaan ylös papulanvuorelta niin kuorma-ajurit ajovat 10 markan hinta oli arkulta ja ne ajovat niitä tammisuohon kaikki. olivat tovereita tunnetut niin kun tuntemattomat papulan puiston läpi kulki polku suoraa tammisuolle”. Lisäksi Luotonen kertoo, miten uudelleenhautaukselta hoitaneet vangit tapasivat siviileitä nimenomaan Tammisuolla.¹⁴

Tammisuon alue sijaitsi noin kolmen kilometrin päässä Viipurin keskustasta, ja Viipurin tuomiokirkkoseurakunta oli perustanut sinne vuonna 1917 Tammisto-nimisen hautausmaan. Hautausmaasta käytettiin myös nimitystä Uusi hautausmaa.¹⁵

TIETOJA LÖYTYY MYÖS SANOMALEHDISTÄ JA VIRALLISISTA PÄÄTÖKSISTÄ

Vainajien siirrosta Tammisuolle kertovat myös aikakauden sanomalehdet. *Wiipuri*-lehti kirjoitti usean muun lehden tapaan: ”työhön käytetään sotavankeja, ja on tähän mennessä esille kaivettu 131 ruumista arkuineen, joista 119 on jo siirretty Tammisuolle ja 3 ovat omaiset ottaneet haltuunsa.”

Itä-Suomen Työmies mainitsee hautapaikaksi Uuden hautausmaan.¹⁶ Lehti totesi heinäkuus-

¹⁴ KaA, 6B Luotonen.

¹⁵ KA, Viipurin tuomiokirkkoseurakunta, Hautausmaita koskevat asiakirjat; Kuujo 1981, 425–426; Repo 2007, 18.

¹⁶ Wiipuri 9.6.1918, Punakaartilaisten hauta Papulanvuorella;

Tammisuon kyläkirjassa sanotaan suoraan, että Tammiston hautausmaalle ”siirrettiin väliaikaisista haudoistaan myös osa vapaussodassa kaatuneista”.

sa mätäkuuta käsittelevässä pakinassa, että mätäkuu ei ala, ”vaikka lähellä Tammisuota olevalle punaisten hautausmaalle on ilmestynyt kaamea haamu”. Tammisuon kyläkirjassa sanotaan suoraan, että Tammiston hautausmaalle ”siirrettiin väliaikaisista haudoistaan myös osa vapaussodassa kaatuneista”.¹⁷

Kolmanneksi siirrosta kertovat viralliset päätökset. Kansallisarkiston Mikkelin toimipisteessä olevat Viipurin kaupunginvaltuuston pöytäkirjat osoittavat, että valtuusto käsitteli Papulanvuoren vainajien siirtoa kokouksessaan 15.5.1918.

Kaupunginvaltuuston kokouksen pöytäkirjassa ei mainita uutta hautapaikkaa nimeltä, mutta haudan siirron syyt käyvät kuitenkin päätöksestä yksiselitteisesti ilmi: ”Kun kaupungille voi koitua terveydellistä vaaraa kapinallisten Papulan vuorelle toimittamien hautausta johdosta, eikä paikka muutoinkaan ole hautaustarkoitukseen sopiva eikä edes hautausmaaksi vihittykään,

on valmisteluvaliokunta Valtuustolle ehdotanut, että Rahatoimikamari saisi toimekseen huolehtia siitä että Papulan vuorelle haudatut haudataan uudelleen johonkin hautausmaahan.”¹⁸

KOIRIEN HAUTAUSMAASTA TULI VAINAJIEN MUISTELUPAIKKA

Valitettavasti Viipurin tuomiokirkkoseurakunnan arkistot sisällissodan vuosilta eivät tältä osin ole säilyneet tai ovat puutteellisia. Siksi niiden avulla vainajien tarkka hautapaikka Tammiston hautausmaalle ei selviä.

Tammiston hautausmaasta ei tullut vainajien muistamisen paikkaa, vaan sellaiseksi muodostui Ristimäen koirien hautausmaa. Mahdollisesti syynä oli se, että muutamien ammattujen omaiset olivat pitäneet Ristimäessä muistohetken toukokuussa 1919. Tämän jälkeen paikallinen työväenliike teki päätöksen, että paikkaa tuli jatkossa kutsua ”Ristimäen veljeshaudaksi”, ja kaikkia työläistövereita pyydettiin päätöstä kunnioittamaan.¹⁹

18 KA, Viipurin kaupunginvaltuuston pöytäkirja 15.5.1918, §25.

19 TA, Anton 3163–3164.

Tammiston hautausmaalla Papulassa.

Papulanvuoren hautaukset olivat punaisten omankin päätöksen mukaan olleet väliaikaisia. Tämän vuoksi vainajat haudattiin valokuvienkin perusteella hyvin lähelle maan pintaa.

Neuvostoaikana paikalle pystytettiin siellä edelleen oleva kookas muistomerkki. Aiemmin mainittu Mikael Luotonen pääsi vierailemaan paikalla vuonna 1965: ”silloin näin punasten muisto patsaan siellä koirahautalla ja ajtelin että totuus on tullut julki mutta mitenkä niiden toverien laita lienee jotka tammisuossa lepää heistä ei ole tietoa”.²⁰

20 KaA, 6B, Luotonen.

VÄITE VIIPURIN HAUTOJEN HÄPÄISYSTÄ ON YKSIPUOLINEN

Outi Fingerroos puhuu artikkeleissaan siitä, miten Papulan vainajien siirto koirien hautausmaalle olisi ollut haudan häpäisyä.²¹ Häpäisyltä putoaa kuitenkin pohja, koska Papulan vainajia ei siirretty koirien hautausmaalle vaan Tammistoon oikealle hautausmaalle. Uudemman kerran Fingerroos toteaa, että ”vainajien

21 Fingerroos 2009, 317.

Itä-Suomen Työmies 15.5.1918, Punakaartilaishaudat Papulan vuorella. Ks. myös Karjala 8.6.1918, Punikkien ”sankarihauta” Papulanvuorella.

17 Itä-Suomen Työmies 27.7.1918, Pakinoita; Hyppönen 1983, 108.

KUVAN LÄHDE: KANSAN ARKISTO, FINNA

**Koirien hautausmaasta muodostui punaisten vainajien muistelupaikka.
Vasemmalla kuvassa näkyy 1920-luvulla rakennetun patsaan jalusta.**

Koirien hautausmaan aitaus maksoi 4500 markkaa, kun kolmen valkoisen puolen hautapaikan kunnostukseen kirkkopuistossa, Sorvalissa ja Ristimäellä valtuusto myönsi 9 864 markkaa.

---

muiston ja kunnian häpäiseminen oli niin totaalista, että se jätti pysyvät jäljet sekä punaisen puolen omaan historiakulttuuriin että vanhojen ihmisten muistelukerrontaan”.²²

Kuitenkin Viipurin kaupunginvaltuusto käsitteli kokouksessaan 18.9.1919 koirien hautausmaan merkitsemistä. Aihe oli noussut esille, koska aluetta ympäröinyt aita oli poistettu, minkä seurauksena ”on hautausmaa jäänyt tyyten suojaattomaksi, minkä vuoksi valtuutettu Tikkanen on ehdottanut, että ryhdyttäisiin toimenpiteisiin hautausmaan aidoittamiseksi kaupungin kustannuksella”.²³

Asiaa syksyllä valmisteltaessa oli kaupunginarkkitehti **Paavo Uotila** tehnyt suunnitelmat ja laskelmat puisesta aidasta, jollainen paikalle päätettiin keskustelun jälkeen toteuttaa kaupungin kustannuksella. Koirien hautausmaan aitaus maksoi 4 500 markkaa, kun kolmen valkoisen puolen hautapaikan kunnostukseen kirkkopuistossa, Sorvalissa ja Ristimäellä valtuusto myönsi 9 864 markkaa.²⁴ Tätä taustaa vasten on mahdoton nähdä, että Viipurin päättäjät olisivat sisällissodan jälkeen totaalisesti häpäisseet vainajien kunniaa ja muistoa – itse asiassa valtuusto on toiminut aivan päinvastoin.

On myös syytä muistaa, että punaiset pitivät Papulanvuoren hautauksia tilapäisinä.

²² Fingerroos 2021, 165.

²³ KA, Viipurin kaupunginvaltuusto 18.9.1919, §8.

²⁴ KA, Viipurin kaupunginvaltuusto 18.9.1919, §4, §8.

Siksi he olisivat mahdollisesti itsekin päätyneet uudelleenhautaukseen, joko samalle paikalle tai muualle.

VAINAJIEN MUISTO HALUTTIIN SÄILYTTÄÄ SIIRTÄMÄLLÄ HEIDÄT HAUTAUSMAALLE

Uudelleenhautaus ei aina tarkoita häpäisyä, kuten esimerkiksi Lahdessa vuonna 1948 tai Heinolassa vuonna 2021 – jälkimmäistä tilaisuutta pidettiin yleisesti arvokkaana ja juhlavana.²⁵ Ajallinen ero Lahden ja Heinolan tapauksilla heti sodan jälkeen tapahtuneeseen Viipurin joukkohaudan siirtoon on selvä, mutta punavankien rangaistuksena ja vainajien häpäisynä Papulanvuoren joukkohaudan siirtoa on edellä esitetyn perusteella vaikea pitää. Pikemminkin kyseessä oli olosuhteiden pakosta tehty siirto.

Toki kaupunginvaltuuston päätöksen osalta voi spekuloida sillä, oliko punaisten sankarivainajien siirrossa terveydellisten näkökohtien lisäksi taka-ajatuksena sittenkin muistelupaikan hävittäminen. Se ei kuitenkaan tunnu loogiselta, koska vainajat päätettiin siirtää oikeaan hautausmaahan, jossa vainajien muistaminen oli mahdollista. Jo päätöksen perusteluissa mainittiin, ettei Papulanvuoren hautausmaa ollut hautaus-tarkoitukseen sopiva tai hautausmaaksi vihit-

²⁵ Esim. Etelä-Suomen Sanomat 30.5. 2021, Arkut kannettiin uuteen hautaan; Etelä-Suomen Sanomat 1.6.2021, Viimeinen leposija löytyi.

Millään tavoin ei voida kiistää sitä, etteikö punaisten hautakiviä olisi hävitetty ja muistokiviä kaadettu heti sodan jälkeen.

ty paikka ja että vainajat haluttiin osin senkin takia siirtää oikeaan hautausmaahan.

Uusi sijaintipaikka oli kaiken lisäksi hautausmaa, jolloin se vertautuu hyvin yli sata vuotta myöhemmin tehtyyn Heinolan uudelleenhautaukseen. Samoin koirien hautausmaan merkitseminen kaupungin kustannuksella kertoo kaikesta muusta kuin Fingerroosin mainitsemasta toimesta, joilla ”traagiset muistot pyrittiin järjestelmällisesti kieltämään, jotta ne unohtuisivat”.²⁶ Kuitenkaan millään tavoin ei voida kiistää sitä, etteikö punaisten hautapaikkoja olisi hävitetty ja muistokiviä kaadettu heti sodan jälkeen, kuten muistotietokin osoittaa.²⁷

Edellä mainittu Mikael Luotosen muistelu, jossa puhutaan Tammisuosta, on Fingerroosin

²⁶ Fingerroos 2009, 318.

²⁷ Esim. Fingerroos 2004a, 366, 382. Ks. myös Peltonen 2003 ja Hentilä 2018.

tekstissä yllättäen muuttunut Tammisaareksi.²⁸ Näin silminnäkijän todistus uudelleenhautauksesta Tammisuolle on ohitettu, ja lukijan huomio on käännetty Tammisaaren vankileiriin, joka oli yksi pahimmista valkoisen terrorin paikoista sodan jälkeen.²⁹

MUISTITIETOON ON SUHTAUDUTTAVA LÄHDEKRIITISESTI

Esitettyjen lähteiden perusteella Viipurin Papulan joukkohaudan vainajat siirrettiin suurimmaksi osaksi Tammisuolle Tammiston hautausmaalle yhteishautaan. Joidenkin vainajien ruumiit annettiin omaisille ja haudattiin muualle.

Kaupunginvaltuusto päätti Ristimäen

²⁸ Fingerroos 2004b, 264.

²⁹ Esim. Lindholm 2017; Tukkinen 2017, Railo & Tuomikoski 2018.

koirien hautausmaana tunnetun punaisten hautapaikan merkitsemisestä ja aitaamisesta sekä antoi siihen määrärahan. Punaisten vainajien muistoa ei Viipurissa missään tapauksessa kaupungin hallinnon taholta halettu painaa unohduksiin heti sodan jälkeen, vaikka yhteisössä oli henkilöitä, jotka punaisten muistomerkkien pystyttämistä eivät hyväksyneetkään.

Valitettavasti Viipurin Papulan vainajien uudelleenhautaus ja kaupungin sodanjälkeiset tapahtumat kokonaisuudessaan ovat jääneet koirien hautausmaan tapahtumien alle ja osin sekoittuneet siihen. Muistitieto, niin arvokas lähde kuin onkin, voi varsinkin tarkoitushakuisissa keruukilpailuissa tuottaa aineistoa, johon on tutkimuksessa suhtauduttava erittäin lähdekriittisesti.

Lähteiden käsittely vaatii myös tarkkuutta ja huolellisuutta erityisesti nimistön osalta. Samoin muistitieto vaatii tapahtumien rekonstruoinnissa rinnalleen monipuolisesti myös muita lähteitä. Ylipäänsä sisällissotaan liittyy useita raflaavia ja tunteisiin vetoavia aiheita, jotka helposti vievät niin muistelijat, kertojat kuin tutkijatkin mukanaan.

—
Kirjoittaja on arkeologian dosentti Turun yliopistossa ja toimi arkeologina ja tutkimuspäällikkönä Lahden museoissa vuosina 1996–2022.

LÄHTEET

Arkistot

Kansallisarkisto, Mikkelin toimipiste (KA):

Viipurin kaupunginvaltuuston pöytäkirjat 1918, 1919.

Viipurin tuomiokirkkoseurakunta, Hautausmaita koskevat asiakirjat III He:1

Kansan Arkisto, Helsinki (KaA):

6B, muistelmat

Työväen arkisto, Helsinki (TA):

A. Anton kokoelma Karjalan työväenliikkeestä (Anton)

Sähköiset lähteet

www.etlehti.fi. Vuosi 1918 murjoi Viipuria – historioitsija Teemu Keskisarja paljastaa sodan unohdetut kauhut. Luettu 20.9.2021

www.wikipedia.org/suomalaisten_punakaartilaisten_muistomerkki. Luettu 22.9.2021

www.wikiwand.com/Papulanvuori. Luettu 22.9.2021

Sanomalehdet

Etelä-Saimaa 2017

Etelä-Suomen Sanomat 2021

Itä-Suomen Työmies 1918

Karjala 1918

Karjalan Aamulehti 1918

Työ 1918

Wiborgs Nyheter 1918

Wiipuri 1918

Painetut lähteet

Dolco 1928. Punaisen Viipurin menetys. *Suomen luokkasota – Historiaa ja muistelmia* (toim. A. Halonen), 213–218.

Amerikan Suom. Sos Kustannusliikkeiden liitto, Wisconsin.

Eerola, Jari & Eerola, Jouni 1998. *Henkilötappiot Suomen sisällissodassa*. SL

Fingerroos, Outi 2004a. *Haudatut muistot*. Rituaalisen kuoleman merkitykset Kannaksen muistitiedossa. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Fingerroos, Outi 2004b. Punaisen Viipurin muistin paikat 1918. *Uskonnon paikka*. Kirjoituksia uskontojen ja uskontoteorioiden rajoista (toimittaneet Outi Fingerroos, Minna Opas & Teemu Taira), 245–276. Tietolipas 205. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Fingerroos, Outi 2009. Viipurin punaiset kuolemat.

Sisällissodan pikkujättiläinen (toimittaneet Pertti Haapala & Tuomas Hoppu), 309–319. WSOY, Helsinki.

Fingerroos, Outi 2021. Tiedonarkeologisia pohdintoja

Viipurin vuoden 1918 muistoista. *Diasporan Viipuri*.

Muistojen kaupunki sotien jälkeen (toimittaneet Satu Grünthal & Kristiina Sorjonen-Kuusipuro), 156–178. Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran Toimitteita 23. VSKS, Helsinki.

Happonen, Päivi 2021. Esipuhe julkaisussa *”Ruumis vietiin pois ja haudattiin”*. Arkistoseelvitys Lahden vankileirin toiminnasta ja vankien kuolleisuudesta. Kansallisarkisto, Helsinki.

Hentilä, Seppo 2018. *Pitkät varjot*. Muistamisen historia ja politiikka. Siltala, Helsinki.

Hyppönen, Martti 1983. *Kotikylämme Tammisuo*.

Tammisuolaiset ry.

Jokipii, Ilkka 2021. *”Ruumis vietiin pois ja haudattiin”*.

Arkistoseelvitys Lahden vankileirin toiminnasta ja vankien kuolleisuudesta. Kansallisarkisto, Helsinki.

Hako, Matti & Huhtanen, Heimo & Nieminen, Matti (toimittaneet) 1967. *Aatteet ja aseet*. Työväen muistitietotoimikunta, Helsinki.

Hoppu, Tuomas 2017. *Sisällissodan naiskaartit*. Suomalais-naiset aseissa 1918. Gummerus Kustannus Oy, Helsinki.

Keskisarja, Teemu 2013. *Viipuri 1918*. Siltala Oy, Helsinki.

Lindholm, Sture 2017. *Vankileirihelvetti Dragsvik*.

Tammisaaren joukkokuolema 1918. Atena, Jyväskylä.

Peltonen, Ulla-Maija 1996. *Punakapinan muistot*. Tutkimus työväen muistelukerronnan muotoutumisesta vuoden 1918 jälkeen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Peltonen, Ulla-Maija 2003. *Muistin paikat*. Vuoden 1918 sisällissodan muistamisesta ja unohtamisesta.

Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Railo, Pekka & Tuomikoski, Pekka 2018. *Valkoisten vankina*.

Päiväkirja Kokkolan ja Tammisaaren punavankileireiltä 1918. Minerva Kustannus Oy, Helsinki.

Repo, Leena 2007. Hautausmaiden historiaa Viipurissa.

Sorvali, muistojen lehto. Viipurin Pyhien paikkojen historia (toimittanut Galina Pronin), 13–21.

Kustantamo Tsarskoje Selo, Pietari.

Soikkanen, Hannu 1970. *Luovutetun Karjalan*

työväenliikkeen historia. Tammi, Helsinki.

Tikka, Marko 2006. *Terrorin aika*. Suomen levottomat vuodet 1917–1921. Ajatus kirjat, Helsinki.

Tikka, Marko 2018. *Kenttäoikeudet*. Välittömät rankaisutoimet Suomen sisällissodassa 1918.

Toinen painos. (ensimmäinen painos 2004).

Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Tukkinen, Tauno 2017. *Tammisaaren vankileirillä kuolleet punaiset 1918*. Karjalohja.

Westerlund, Lars 2004. Me odotimme teitä vapauttajina ja te toitte kuolemaa. Viipurin valloituksen yhteydessä teloitetut venäläiset. *Venäläissurmat Suomessa 1914–22, Osa 2.2., Sotatapahtumat 1918–22* (toimittanut Lars Westerlund), 97–189. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 3/2004, Helsinki.

RIKOLLINEN ELÄMÄNTAPA – MILLAINEN ON MINUUS JA MAAILMANKUVA RIKOLLISEN URAN ERI VAIHEISSA?

Vähintään kahdeksatta kertaa vankilassa on noin viidennes kaikista vangeista. Miten tällaiseen elämäntapaan ajaudutaan, ja mitä ihmisen minuudelle tapahtuu rikollisen uran eri vaiheissa? Entä miten rikollisesta elämäntavasta on mahdollista irrottautua?

Rikosseuraamuslaitoksen tilastojen mukaan Suomen vankiloissa oli vuonna 2019 päivittäin keskimäärin 2 952 vankia. Heistä vankeusvankeja oli 2 247, tutkintavankeja 639 ja sakkovankeja 66.

Väkivaltarikoksesta oli tuomittu 37 prosenttia vangeista. Varkausrikoksesta, ryöstöstä ja muista omaisuusrikoksista oli tuomittu noin neljännes. Huumausainerikoksesta tuomittuja oli 21 prosenttia, liikennejuopumuksesta 8 prosenttia ja seksuaalirikoksesta 6 prosenttia.

Ennakoiduista laitosaajoista vuonna 2019 voidaan todeta, että alle kolmen kuukauden laitos aika odotti noin kahdeksaa prosenttia vangeista ja vuodesta kahteen vuoden aika reilua neljännestä. Vähintään kahdeksan vuoden laitos aika oli edessä noin kymmenellä prosentilla vangeista.

Vankeusvankien keski-ikä oli 37,2 vuotta. Alle 25-vuotiaiden vankeusvankien osuus oli

11 prosenttia ja yli 50-vuotiaiden 15 prosenttia. Ensikertalaisia vangeista oli 38 prosenttia ja 3.–7. kertaa vankilassa olevia reilu kolmannes. Vähintään kahdeksatta kertaa vankilassa olevia oli vajaa viidennes.

Naisvankeja oli keskimäärin 228, mikä tekee heidän osuudekseen noin kahdeksan prosenttia kaikista vangeista. Naisvankeusvangeista 43 prosenttia oli tuomittu väkivaltarikoksesta. Ulkomaalaisten vankien määrä oli keskimäärin 499. Heistä 44 prosenttia oli tuomittu huumausainerikoksesta. (Rikosseuraamuslaitoksen tilastoja 2019.)

VANKILASTA VAPAUTUNEET JA SINNE PALANNEET

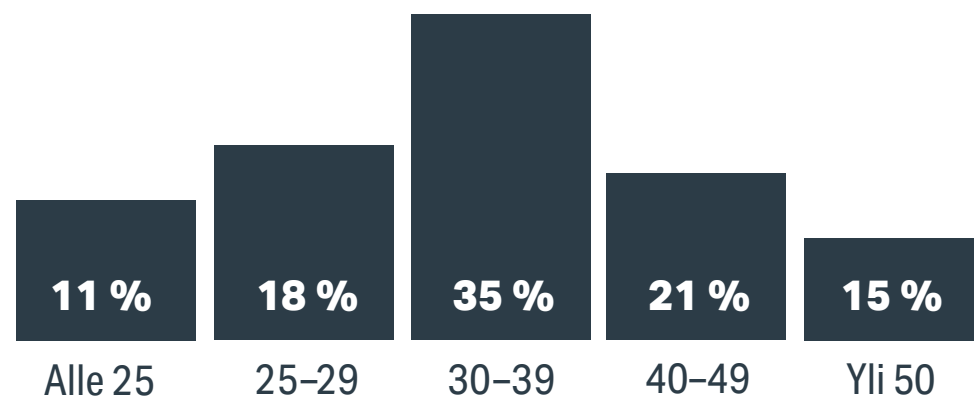
Vuonna 2004 tutkittiin vankilasta vuosina 1993–2001 vapautuneita ja vankilaan uudelleen palanneita. Saatujen tietojen mukaan sadasta ensikertalaisesta vankilaan palasi vii-

Vankien päärikokset

Vankeusvankien ikäryhmät

den vuoden sisällä noin neljäkymmentä. Toista kertaa vankilassa olleista noin puolet palasi vankilaan, ja yleisesti toistokertojen kasvu lisäsi tämän todennäköisyyttä. Yli kymmenen kertaa vankilassa olleista jo kolme neljästä palasi vankilaan viiden vuoden aikana.

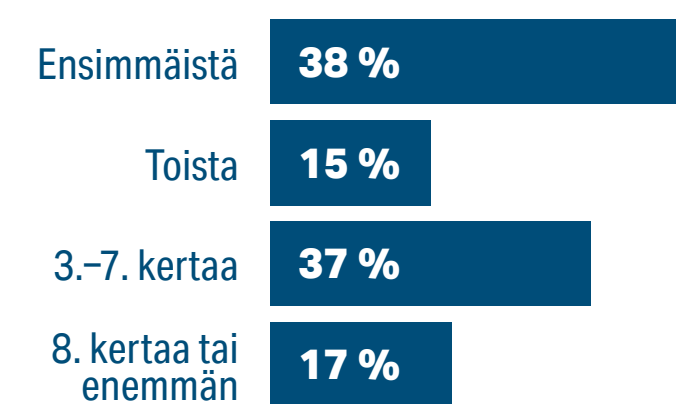
Yksilötasolla tarkastellen todennäköisyys joutua vankilakierteeseen oli kuitenkin pieni. Noin neljä sadasta joutui vankilaan kuudesti. Toisaalta vankilatasolla tarkastellen noin puolet vankeusvangeista oli moninkertaisia uusijoita (Hypén 2004, 50-53).

Vankien ennakoitujen laitoksessaoloajat

Tilastotietojen lähde: Rikosseuraamuslaitoksen tilastoja 2019.

Monettako kertaa vanki on vankilassa

Samaa asiaa selvitettiin uudestaan vuonna 2011, ja vankilasta ensi kertaa vapautuneiden rikoksen uusimisen todettiin yleistyneen. Vuonna 2004 vapautuneista ensikertalaisista vankeusvangeista joka toinen palasi vankilaan viiden seurantavuoden aikana. Muutokseen vaikutti yhdyskuntapalvelun käyttöönotto uutena rikosseuraamuksena, minkä seurauksena vankien koostumus muuttui.

Yli viisi kertaa vankilasta vapautuneiden vankien rikoskierre oli jo todennäköinen. Seurantajakson aikana heistä vain 21 prosenttia ei ollut palannut vankilaan. Tärkeimmät rikoksen uusimista ennustavat tekijät olivat vangin rikoshistoria ja ikä. Moninkertaisilla vangeilla riski syyllistyä uusiin rikoksiin oli

suuri, ja nuoret uusivat todennäköisemmin kuin vanhat (Tyni 2015, 157, 162-165).

VANKIEN TERVEYDENTILA

Normaaliväestöön verrattuna vapautuneiden vankien kuolleisuuden riski on moninkertainen. Esimerkiksi vuonna 2004 vapautuneista miesvangeista joka kymmenes kuoli viiden seurantavuoden aikana (Tyni 2015, 165).

Vuoden 2006 rikosseuraamusasiakkaiden terveydentilasta tehtiin laaja selvitys. Sen mukaan erityisesti mielenterveyden häiriöt olivat vangeilla hyvin yleisiä. Päihderiippuvuus oli vähintään kymmenkertaista muihin aikuisikäisiin verrattuna. Alkoholiriippuvuuden

---

Rikosuran alkuvaiheeseen kuuluu kapinointi yhteiskuntaa vastaan.

---

lisäksi myös riippuvuus erilaisista huumeista oli yleistä. Persoonallisuushäiriöt olivat paljon yleisempiä kuin väestöllä keskimäärin.

Mielenterveyden häiriöiden lisäksi ruumiilliset sairaudet olivat vangeilla yleisiä. Esimerkiksi C-tyypin hepatiitin esiintyvyys oli monikymmenkertainen muuhun väestöön verrattuna. Eri vankiryhmistä sakkovankien ja myös naisvankien terveydentila osoittautui erityisen huonoksi (Joukamaa 2010).

RIKOSURALLE AJAUTUNEIDEN LAPSUUS JA NUORUUS

Monilla niistä ihmisistä, jotka ovat päätyneet moninkertaisiksi rikoksenuusijoiksi, elämä on alkanut mennä sivuraiteelle jo lapsuudessa. Joissakin tapauksissa taustalla on ollut lapsen synnynnäinen haastava temperamentti yhdistettynä epäedulliseen kasvatusympäristöön. Temperamentti on voinut tuottaa käyttäytymistä, johon muut ovat vastanneet kielteisesti (Kivivuori 2013, 95–98). Epäjohdonmukainen ja ankara kasvatus ovat voineet syventää kielteistä kierrettä (Jokela 2006, 114).

Rikosuralle ajautuneiden lapsuudenperheissä on usein ollut pitkäaikaisia taloudellisia

vaikeuksia, ongelmia alkoholin kanssa, vakavia perheenjäsenten välisiä ristiriitoja, työttömyyttä ja sairauksia, jotka ovat olleet pitkäaikaisia tai vakavia. Lapsi on saattanut tottua jo kotona elämäntapaan ja ympäristöön, jossa alkoholi, väkivalta ja rikokset ovat olleet miltei jokapäiväisiä (Timonen 2009, 59). Tunnettua on, että perusturvallisuuden vakava järkkäminen kasvuaikana osaltaan kasvattaa riskiä elämäntilanteiden hallinnan vaikeuksiin myöhemmällä iällä (Kauppila 1999, 255).

Tyypillistä rikoksenuusijoiden lapsuuden- ja nuoruudenkodeille on puutteellinen sosiaalinen kontrolli. Lapsen ja nuoren annetaan kehittyä liian itsenäisesti sekä tunne-elämän että ulkoisen käyttäytymisen osalta. Kontrollin puute vapauttaa nuoret etsimään seuraa sellaisista vertaisryhmistä, joissa tehdään rikoksia (Kivivuori & Lindberg 2009, 68–69). Lainvastaiseen alakulttuuriin siirtymistä edistää, että muut nuoret suhtautuvat usein torjuvasti rikoksia tekeviin ikätovereihinsa (Kivivuori 2013, 132).

Auktoriteettien vastustaminen ilmenee monin tavoin ja eräänlaisella jatkumolla. Siihen kuuluvat esimerkiksi koulussa luokasta poistamiset, tarkkailuluokalle joutuminen, koulujen vaihdot, ammattikoulun keskeyttä-

minen ja nuorilla miehillä asevelvollisuuden suorittamatta jääminen.

Rikosuran alkuvaiheeseen kuuluu kapinointi yhteiskuntaa vastaan. Tähän liittyy usein epärealistinen optimismi. Tyypillistä on keskinkertaisten ja tavanomaisten elämäntapojen hyljeksintä ja ”vapaan kulkijan” malli. Elämänasenteelle tyypillistä on lyhytjännitteisyys ja päivä kerrallaan -ajattelu, johon eivät kuulu esimerkiksi säästäminen tai nautintojen lykkääminen. Tyypillisiä ovat myös nopeat päätökset, mikä koskee rikoksiin ryhtymistäkin, ja nopea rahan kuluttaminen (Kääriäinen 1994, 88, 193, 196–198).

VANKILAN MERKITYS RIKOLLISELLE URALLE

Vankilan merkitys rikollisen uran kannalta on ristiriitainen. Vankilan virallisina tehtävinä on pidetty eri painotuksin ja eri aikoina muun muassa vaarattomaksi tekemistä eristämällä, sovitusta tai kosta. On myös haluttu estää rikosten uusimista joko yleisesti pelottamalla tai rikoksen tekijään kohdistuvan vaikutuksen kautta. Lisäksi on painotettu kuntoutusta ja uudelleensosialisaatiota.

Käytännössä vankila aiheuttaa sosiaalistumista vankilaan, vankiyhteisöön sekä vangin ja rikollisen rooliin. Tähän kuuluvat rikollisten arvojen ja normien omaksuminen, rikolliseen alakulttuuriin sopeutuminen, leimautuminen ja joskus lopulta rikollisen uran omaksuminen. Keskustelu vankilan merki-

tyksestä ja vankilan vaihtoehtoista kytkeytyy tähän vankilan sisäiseen ristiriitaan virallisten tavoitteiden ja käytännön tulosten välillä (Laitinen & Aromaa 2005, 248).

Yleisesti voidaan todeta, että ihmisen identiteetin kehittymisen kannalta ratkaisevan tärkeitä asioita ovat mahdollisuus olla osallisena itselle merkittävien asioiden käsittelyssä ja kuuluminen itselle merkitykselliseen yhteisöön. Kysymys on kasvun ja kehityksen perusedellytyksistä. Osallistumisen kautta opitaan olemaan ja elämään yhdessä.

Yksilön näkökulmasta rikollisessa alakulttuurissa eläminen ja vankila voidaan nähdä yhtenä yrityksenä kokea itsensä merkitykselliseksi ja yhteisön jäseneksi. Samalla ihminen on kuitenkin irtautunut yhteiskunnan moraalista yhteisöistä (Järvelä 2011, 239).

Esimerkiksi monet väkivaltarikolliset ovat saaneet ensimmäiset tuomionsa jo 15–16-vuotiaina. Tuomiot ovat olleet yleensä ensin sakkoja, sitten on tullut ehdonalaista ja lopulta vankilatuomio. Vankilassa he ovat saaneet mainetta, kaipaamaansa ihailua ja hyväksyntää väkivaltaisuudellaan. Vankilassa he eivät ole olleet halukkaita muuttamaan elämäntapaansa. Heidän rikollinen uransa on ollut alkuvaiheessa, ja siihen on liittynyt jännitystä, seikkailua ja ryhmän ihailun kohteena olemista. Oman ryhmän rikolliset arvot on koettu tärkeiksi, koska niiden avulla on ollut mahdollista saavuttaa menestymisen ja onnistumisen tunteita (Timonen 2009, 85–86).

RIKOSTEN SELITTÄMISEN TAVAT

Jotta ihmisen minuus voi rikollisen uran alkuvaiheessa pysyä koossa, ihmiset selittävät itselleen rikoksiaan eri tavoin. He voivat muun muassa kieltää oman vastuunsa ja nähdä itsensä sosiaalisten voimien ja olosuhteiden avuttomana uhrina. Vastuun ajatellaan kuuluvan esimerkiksi vanhemmille, kavereille tai alkoholille.

Rikolliset voivat kieltää tekojensa vahingollisuuden. He saattavat väittää, ettei heidän käyttäytymisensä tai toimintansa ole aiheuttanut todellista vaaraa tai vahinkoa. Perusteluja ovat esimerkiksi, että ”vakuutus kyllä korvaa vahingot” tai että he varastivat ”vain rikkailta”. Autovarkautta he voivat selittää auton ”lainaamisella”.

Rikolliset voivat myös ikään kuin kieltää uhrin ja pitää häntä niin moraalittomana, että tämä ansaitsi joutua rikoksen uhriksi. Esimerkiksi raiskauksen uhrin paljastava pukeutuminen on antanut tekijälle hänen mielestään luvan raiskaukseen. Myymälävarkautta voidaan puolustella sillä, että yritys, jolta varastettiin, on kasvoton organisaatio.

Yksi tapa oikeuttaa rikoksia on tuomitsijoiden tuomitseminen. Rikoksenteelijät voivat nähdä yleisen moraalin niin alhaisena, että rikos näyttyy tavallisena toimintana. He saattavat myös nähdä kiinniottajat tekopyhinä henkilöinä, toisina rikollisina.

Vankien on mahdollista vedota korkeampiin periaatteisiin: Rikollinen näkee risti-

riidan lain asettamien ja muualta tulevien velvollisuuksien välillä. Teot voidaan selittää hyväksi, koska ne on tehty perheen tai ystävien vuoksi tai jonkin arvokkaan yhteiskunnallisen tai uskonnollisen tavoitteen saavuttamiseksi (Laitinen & Aromaa 2005, 59; Kivivuori 2013, 227–231).

SELVIYTYMISEN PARADOKSI

Vankilassa monille vangeille tapahtuu laitostuminen. Heidät totutetaan siihen, ettei heidän ole välttämätöntä huolehtia omista asioistaan. Laitos järjestää asumisen, ruoan ja vaatteet. Arkielämä sujuu ilman sen kummempia ponnisteluja. Huominen tulee vankilan päiväjärjestyksen mukaisesti.

Voidaan puhua selviytymisen paradoksista. Tuomiosta selviydytään kunnialla omaksuamalla vangin rooli ja identiteetti, mutta selviytyminen vapaudessa edellyttää aivan erilaisia keinoja kuin vankilassa selviytyminen. Vangin roolin ja identiteetin oppinut ajautuukin helposti tekemään uudelleen rikoksia – ja löytää itsensä uudelleen ja uudelleen vankilasta.

Vankilakierteen jatkuessa usko omiin mahdollisuuksiin tulla toimeen vankilan ulkopuolella heikkenee. Sitoutuminen oman ryhmän moraalisiin syvenee, sillä siitä irtautuminen veisi saavutetun aseman. Yksilö on eristynyt muusta yhteiskunnasta, ja hänen on vaikea löytää toista sosiaalista ja hänet hyväksyvää ryhmää.

Vanki työskentelee Hämeenlinnan vankilan ompelimosassa.

Vankilasta lähteminen voi arveluttaa tai pelottaa. Valinnan mahdollisuudet ahdistavat ihmistä, joka on tottunut tarkkoihin rajoihin. Vankilasta vapautumisen jälkeen liittyminen yhteiskuntaan niin sanotuksi yhteiskuntakelpoiseksi kansalaiseksi on huomattavasti vaikeampaa kuin paluu entisiin ”porukoihin” ja rikolliseen elämäntapaan (Timonen 2009, 143, 179, 181).

Monilla vapautuneilla vangeilla yksi suurimmista ongelmista on päihteistä erossa pysyminen. Päihteiden käytöllä näyttää olevan olennainen vaikutus moniin rikollisiin tekoihin. Usein rikoksia tehdään päihteiden saamiseksi, ja toisaalta monet kertovat rikoksen teon aikana ottaneensa hermoilun välttämiseksi alkoholia, huumeita tai rauhoittavia aineita.

TILANTEEN MUUTTUMINEN IÄN MYÖTÄ

Iän myötä lainvastaisen toiminnan rasite-tekijät alkavat painaa enemmän kuin sen kiehtovuustekijät. Alkuvuosina kaoottinen ja järjestymätön elämäntapa on saattanut tuntua kiehtovalta, jopa romanttiselta, mutta muun muassa rahan hankkimisen pakon-omaisuus muuttaa toimintaa ajan myötä yhä itsekkäämmäksi ja kovemmaksi. Tämä koskee erityisesti kovia huumeita käyttäviä. Väkivallan uhka lisääntyy, ja työsuhteet ja parisuhteet ovat lyhyitä, jos niitä ylipäätään on (Kivivuori & Linderborg 2009, 49, 92–99).

Ylipäänsä voidaan todeta, että iän ja vankeuskokemuksen myötä epävarmuus tulevaisuudesta lisääntyy. Vankilasta vapautuminen ei välttämättä tässä vaiheessa enää tuota ihmiselle myönteistä vapauden tunnetta vaan jopa pelkoa ja ahdistusta siitä, kuinka hän pysyy hengissä vankilan ulkopuolella. Vankilan ulkopuolella ei välttämättä ole odottamassa mitään tai ketään. Jatkuva liikkeellä olo väsyttää, ja päihteiden käyttö on alkanut tuntua työltä.

Moni monta kertaa vankilassa ollut ja sieltä vapautumista odottava ymmärtää, että omaa elämäntapaa pitäisi muuttaa, mutta heillä ei ole voimavaroja muutokseen. Vapautumisen lähestyessä heitä alkaa pelottaa, että he ajautuvat takaisin samaan raskaaseen ja kuluttavaan elämäntapaan. Monilla heistä on käsitys, että elämä on vienyt heitä eikä ole ollut heidän itsensä hallittavissa. Elämä on ollut

heille erilaisten odottamattomien sattumien ja tapahtumien vyöryä, joihin heidän on pitänyt vain jollain tapaa reagoida.

Vapautumisen jälkeinen aika on monille entisille vangeille riskialtista ja arvaamatonta. Ikään kuin yhtäkkiä ja ennalta arvaamattomasti voi tapahtua mitä tahansa, mikä muuttaa nopeasti aiotun elämänkulun. Esimerkiksi parisuhde voi katketa, asunto mennä alta tai kaverit ilmaantua vapautumispäivänä vankilan porteille viinapullojen kanssa. Niillä, joilla menee heikoimmin, usko parempaan alkaa hiipua. Jotkut ovat jo hyvin väsyneitä elämäänsä. Elämä näyttyy heille ilottomana ja valottomana pakko-taivalluksena.

Useimpien rikolliselle uralle joutuneiden hiljainen haave on, että he vielä joskus selviäisivät ”kuiville”, vaikka epävarmuus haaveen toteutumisesta on suuri. Lausumaton kysymys taustalla on, pysyvätkö he hengissä niin kauan, että he pystyisivät vielä muuttamaan elämätilannettaan normaalimmaksi. Tulevaisuus on monille niin ahdistava ja pelottava asia, etteivät he mielellään mieti sitä (Kyngäs 2000, 139–147, 208–209).

Vankiloiden sosiaalityössä on tullut ilmi, että joistakin vangeista nykyinen elämä vaikeuksineenkin voi tuntua turvallisemmalta kuin jokin uusi, toisenlainen elämäntapa. Heidän on vaikea lähteä muuttamaan elämäänsä, koska he eivät oikein tiedä, mitä tulisi tilalle, jos he luopuisivat nykyisestä

Mennyt elämä nähdään haaskattuna ja epäonnistuneena.

kaveripiiristään ja elämäntavastaan. Niinpä ennen vapautumistaan he saattavat esimerkiksi vältellä hoidettaviin asioihin tarttumista, koska he pitävät vapautumistilanteeseen valmistautumista turhan aikaisena. Sitten ollaankin jo vaiheessa, jossa mitään ei heidän mielestään kannata valmistella, koska vapautuminen on edessä niin pian. Paradoksaalista on, että turvattomalta vaikuttavasta elämäntavasta luopumiseen voi liittyä turvatomuutta ainakin luopumisprosessin alkuvaiheessa (Kauppila 1999, 259).

MUUTOSAJATUSTEN SYNTYMINEN

Monet, jotka lopulta ovat onnistuneet irrottautumaan rikolliselta uralta, kertovat vuosia jatkuneesta pahasta olost, rauhatomuudesta ja tuskaisesta olost, jota he lievensivät jatkuvalla liikkeellä ololla ja päihteillä. Jokainen yritys muuttaa elämän suuntaa kuitenkin epäonnistui, ja paha olo sekä ahdistus lisääntyivät.

Jotkut kuvaavat eläneensä kahta elämää. He yrittivät muutosta ensimmäisten tuomioiden jälkeen ja samalla pitivät toista jalkaa

vielä rikollismaailmassa. Tällainen yhdistelmä oli kuitenkin pidemmän päälle mahdoton (Timonen 2009, 102–108).

Muutosajatus ei välttämättä synny minikään yksittäisen traagisen tapahtuman seurauksena vaan koko eletyn elämän summana. Ihminen on saavuttanut kyllästymispisteen. Elämä kaikkine tapahtumineen on ajautunut pisteeseen, jossa on tehtävä valinta tulevas-ta. Edellytys muutoksen käynnistymiselle ja sen etenemiselle on tietoisuus omasta tilasta ja kyky nähdä asiat sellaisina kuin ne ovat (Timonen 2009, 109–116).

Yhteiskunnan vastainen identiteetti on tässä kohtaa osoittautunut toivottomaksi ja itsepetokseen perustuvaksi. Kapinointi ja usko omiin mahdollisuuksiin rikosuralla ovat vähentyneet. Alkuperäiset periaatteet, kuten äärimmäinen individualismi, nopea menestys ja rikosten hyväksyttävyys, joutuvat uudelleen arvioitaviksi. Tilalle tulevat itsesytykset. Mennyt elämä nähdään haaskattuna ja epäonnistuneena, eikä sen varaan voida rakentaa tulevaisuutta. Väistämätön vanheneminen ymmärretään ja ajan koetaan käyvän vähiin (Kääriäinen 1994, 209–210, 261–265).

Janne Kivivuoren ja **Henrik Linderborgin** vuonna 2009 tekemässä tutkimuksessa on lainaus 38-vuotiaan miehen haastattelusta, joka kuvaa hyvin tätä elämäntilannetta. Haastattelun aikana mies oli ollut kymmenen kertaa vankilassa ja kertoo elämänsä rytmittyneen siten, että hän oli välillä vankilassa, välillä va-

Muutamit vankilakierteestä vapautuneet ovat kertoneet tarinaansa myös julkisuudessa. Janne Raninen perusti yrityksen, jonka ideana on tarjota tilat, jossa vihaa saa purkaa hajottamalla tavaroita. Lauri Johansson on kertonut vapautuneensa rikoskierteestä tultuaan uskoon.

paudessa. Kuitenkin hän sanoo: ”Kyllä mulla samalla oli ollut jo jonkun aikaa sillein, vaikka sitä ei ääneen sanonut kenellekään, eikä mitään lupauksia tehnyt, niin tavoite oli ollut jo jonkun aikaa, ettei enää vankilaan. [...] Ku tuli kolmekymppiä täyteen nii huomasi sen, että se oli ihan pakonomasta se, että pitää jotain saada koko ajan. Se ei ollut enää kivaa se juoppottelu ja aineitten ottaminen. Se oli pakko ja sitä vastaan mä oon ain kapinoinu koko elämäni. Mä halusin olla vapaa ja sit mä tajusin, että mä oon niiku oikeen kunnolla talutus-hihnassa” (Kivivuori & Linderborg 2009, 64).

RIKOLLISESTA ELÄMÄNTAVASTA LUOPUMINEN PITKÄNÄ PROSESSINA

Useimmille moninkertaisille rikoksenuusijoille on selvää, että muutosprosessi rikollisesta elämäntavasta irtautumiseksi tulee kestämään vuosia tai peräti koko loppuelämän.

Muutosta edistävät ja ylläpitävät paitsi tietoisuus siitä, että aiempi elämäntapa on vienyt kohti syvää ahdinkoa, mutta myös myönteiset asiat, jotka muutos tuo mukanaan. Näitä ovat muun muassa ahdistuksen väheneminen, tunne elämännhallinnasta, uusien käyttäytymismallien oppiminen, nii-

den toimiminen jokapäiväisessä elämässä ja uusi myönteinen asenne elämään. Aiemmin viha, kosto ja katkeruus ovat todennäköisesti sävyttäneet arvomaailmaa, ja ne ovat voineet olla keinoja pitää minua koossa. Nyt ymmärretään, etteivät ne loppujen lopuksi auta vaan vievät ihmistä alaspäin.

Monilla muutosta edistää halu parantaa suhteita läheisiin, erityisesti lapsiin, tai jopa luoda suhteet kokonaan uudestaan. Sen sijaan entiset ”kaverit” jäävät yleensä kauemmas. Tähän liittyy myös menneisyyden tekojen kohtaaminen ja sen tunnustaminen, ettei

Monilla muutosta edistää halu parantaa suhteita läheisiin, erityisesti lapsiin, tai jopa luoda suhteet kokonaan uudestaan.

esimerkiksi ole ollut sellainen vanhempi kuin toivoisi olleensa.

Lopettamispäätöksen pitäminen edellyttää myös pieniä päätöksiä, kuten pidättäytymistä rikollisista toimista, kun tarjoutuu sellaisia tilaisuuksia, joita ei aiemmin olisi voinut vastustaa. On pakotettava itsensä toimimaan toisin ja ikään kuin irrottava vanhasta rutiinista. Usein prosessiin kuuluu myös edestakainen liike, jossa ajoittain poiketaan takaisin rikosten tekemiseen. Tapahtuu siis ”retkahduksia”.

Olennaista kuitenkin on asioiden tavoittelu pitkäjänteisesti. On hyväksyttävä, ettei muutoksessa kannata edetä hätäilemällä. Henkilökohtaiselle identiteetille ja tulevaisuuden rakentamistyölle on saatava aikaa. Tämä on myös selkeä vastakohta edeltävän elämän nopean menestyksen painottamiselle.

Käytännössä tärkeitä tekijöitä rikollisen uran taakse jättämiselle ovat muun muassa roolien pois jättäminen, perheen eheytyminen, koulutus ja työ. Asunto ja päihteiden välttäminen ovat edellytyksiä sille, että ihminen kykenee suunnittelemaan tulevaisuut-

taan. Vaikka suurin työ muutoksessa on tehtävä itse, ympäristöltä saatava kannustus ja hyväksyntä ovat tarpeellisia (Timonen 2009, 123–125, 129; Mäki 2016, 106–124).

Monissa tapauksissa rikosuralta luopumisen kannalta on oleellista, että entinen rikollinen näkee mahdolliseksi jonkin asia, mikä tukee elämäntavan muuttamista. Monilla tähän liittyy alkoholista luopuminen esimerkiksi AA-ryhmässä käymisen avulla tai sen käytön hallinta. Useimmilla edesauttava tekijä on puoliso ja joillakin uskonto.

Rikolliseen elämäntapaan ajautunut ihminen on yleensä erkaantunut niin kauas muusta yhteiskunnasta, että normaaliyhteisöön liittyminen tuottaa suuria vaikeuksia. ”Entistä linnakundia” ei kovin helposti hyväksytä osaksi yhteisöä, vaikka hän olisi jo vuosia aikaisemmin irtautunut rikollisista yhteyksistä. Voidaan puhua jopa kielteisestä leimasta eli stigmasta. Kyky asettua osaksi ympäröivää yhteiskuntaa on tärkeää, ja tässä voi auttaa esimerkiksi taiteellinen tai kielellinen lahjakkuus.

On ymmärrettävää, että monet rikollisesta urasta irrottautuneet päätyvät alalle, jolla he voivat hyödyntää omia kokemuksiaan esimerkiksi auttamalla muita rikolliselta uralta irtautumisessa. Rankat kokemukset menneisytydessä voivat muuttua kyvykkyydeksi ja asiantuntijuudeksi, jota ei ole esimerkiksi ”kirjanoppineella” päihdetyöntekijällä. Tällainen uusi identiteetti edistää myönteistä

muutosta hänen elämässään. Joka tapauksessa päämääränä on vähitellen kiinnittyä yhteisöön siten, että asettuu edustamaan myönteiseksi koettua roolia uhan tai vaaran sijaan (Kääriäinen 1994, 265–270; Timonen 2009, 208–210; Aresti et al. 2010).

—
Kirjoittaja on filosofian tohtori.

LÄHTEET

- Aresti, A. & Eatough, V. & Brooks-Gordon, B. 2010. Doing time after time: an Interpretative Phenomenological Analysis of reformed ex-prisoners' experiences of self-change, identity and career opportunities. *Psychology, Crime & Law*, Vol. 16, No. 3, 169–190.
- Hypén, K. 2004. *Vankilasta vuosina 1993–2001 vapautuneet ja vankilaan uudestaan palanneet*. Rikosseuraamusvirasto. Helsinki.
- Jokela, M. 2006. Perimä ja ympäristö antisosiaalisuuden kehityksessä. Teoksessa Honkatukia, P. & Kivivuori, J. (toim.) *Nuorisoriikollisuus. Määrä, syyt ja kontrolli*. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos. Helsinki, 97–121.
- Joukamaa, M. 2010. *Rikosseuraamusasiakkaiden terveys, työkyky ja hoidontarve. Perustulosraportti*. Rikosseuraamuslaitos. Helsinki.
- Järvelä, S. 2011. Yhteisö ja integraatio. Teoksessa Lavikkala, R. & Linderborg, H. (toim.) *Vaikuttavan rikosseuraamustyön kysymyksiä*. Rikosseuraamusalan koulutuskeskus. Vantaa, 234–242.
- Kauppila, T. 1999. *Vankeudesta vapauteen. Suomalaisten miesvankien turvattomuus ja elämäntilanteiden hallinta*. Tietosanoma. Helsinki.
- Kivivuori, J. 2013. *Rikollisuuden syyt*. Toinen uudistettu laitos. Nemo. Helsinki.
- Kivivuori, J. & Linderborg, H. 2009. *Lyhytaikaisvanki. Tutkimus lyhytaikaisvankien elinoloista, elämäntilanteista ja rikollisuudesta*. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos; Rikosseuraamusvirasto. Helsinki.
- Kyngäs, M. 2000. *Vankeus miehen elämäntilanteissa. Tutkimus nuorena rikoksentehtäjänä vankilaan tuomittujen miesten lapsuudesta, vankeusajasta ja vankeuden jälkeisestä ajasta*. Lapin yliopisto. Rovaniemi.
- Kääriäinen, J. 1994. *Seikkailijasta pummiksi. Tutkimus rikosurasta ja sosiaalisesta kontrollista*. Painatuskeskus. Helsinki.
- Laitinen, A. & Aromaa, K. 2005. *Rikollisuus ja kriminologia*. Vastapaino. Tampere.
- Mäki, J. 2016. *Leimattuja, lainsuojattomia ja tulevaisuuden rakentajia. Tarinoita rikosseuraamustaustaisten asunnottomuudesta ja asumisesta*. Rikosseuraamuslaitos. Helsinki.
- Rikosseuraamuslaitoksen tilastoja 2019*. Rikosseuraamuslaitos. Helsinki. Verkkojulkaisu.
- Timonen, H. 2009. *Omin sanoin. Elämän ja muutoksen tarinat vankilasta vapauteen*. Joensuun yliopisto. Joensuu.
- Tyni, S. 2015. *Vankeinhoidon vaikuttavuus. Onko kuntoutukselle tilastollisia perusteita?* Rikosseuraamuslaitos. Helsinki.

KATSAUKSET

OIKEUDENMUKAINEN SIIRTYMÄ KESTÄVÄÄN TULEVAISUUTEEN - MITÄ SE TARKOITTA?

Mitä tarkoittaa oikeudenmukainen siirtymä, ja mitä on kestävä tulevaisuus? Entä mikä on metsän rooli tässä kertomuksessa?

Tutkin biotaloutta ja oikeudenmukaisuutta viidettä vuotta. Ainakin sen ajan on ollut olemassa ”virallinen tarina”, jonka on määrä johtaa oikeudenmukaisesti kestäväan tulevaisuuteen. Siinä myös metsille on osoitettu oma roolinsa. Tarinan lähtökohta on, ettei savun tuprutaminen taivaalle ole kestävä. Fossiilisten materiaalien ja polttoaineiden käyttö lisää hiilidioksidia ja muita kasvihuonekaasuja ilmakehässä, ja tämä kiihdyttää jo muutenkin käynnissä olevaa ilmastonmuutosta.

Ilmastonmuutos puolestaan on vakava ongelma, johon pitäisi jotenkin reagoida. Yksi mahdollisuus olisi tietenkin ottaa se annettuna ja pyrkiä sopeutumaan siihen – rakentaa lisää ja korkeampia patoja ja niin edelleen. Muun muassa Yhdistyneet kansakunnat (YK) ja Euroopan unioni (EU) ovat kuitenkin päättäneet, että ilmastonmuutosta tai ainakin sen kiihtymistä pitäisi hillitä.

Äkkiseltään voisi kuvitella, että ilmastonmuutoksen hillitseminen onnistuisi parhaiten kieltämällä saastuttavat käytännöt, rajoittamalla väestönkasvua ja vaikkapa vähentämällä kulutusta siellä, missä sitä eniten on. YK ja sen vanavedessä EU ovat kuitenkin valinneet toisen tien ja asettaneet tavoitteeksi ”kestävän kehityksen” niin kuin YK:n Brundtlandin komissio määritteli sen vuonna 1987 ja kuten se tiivistettiin ”kestävän kehityksen tavoitteiksi” Pariisin ja New Yorkin ilmastokokouksissa vuonna 2015. Komissio sai nimensä sen puheenjohtajaltaan **Gro Harlem Brundtlandilta**, Norjan entiseltä pääministeriltä.

Kestävä kehitys ymmärretään YK:n tavoitteissa nokkelana liiketoimintana, joka takaa jatkuvan materiaalsen kasvun. Kestävyyttä on, että innovatiiviset teknologia- ja liiketoimintaratkaisut pysäyttävät ilmastonmuutoksen ja palauttavat planetaarisen

---

Pyrimme reiluuden nimissä oikeudenmukaiseen kompensatioon – mitä se sitten tarkoittaaakaan.

---

tasapainon ja onnen. Koska toiminta on kuitenkin vielä lapsenkengissään, tämä vaatii toteutuakseen aikaa.

BIOTALOUDEN ROOLI SIIRTYMÄSSÄ

Biotalous ja sen osana metsätalous tarjoavat sillan savupiippuinfernosta tulevaisuuden ekokaupunkiin. Biomateriaalit ja biopolttoaineet korvaavat fossiiliset polttoaineet kestäväällä tavalla.

Perinteinen savupiipputeollisuus ja muut kovasti päästöjä aiheuttavat toiminnat joutuvat vähitellen luopumaan asemistaan. Se voi aiheuttaa taloudellisia tappioita, yhteiskunnallisia pulmakysymyksiä ja poliittista epävarmuutta. Innovaatioiden ja biotalouden odotetaan tasoittavan näitä ongelmia. Tässä yhteydessä on otettu käyttöön sanat ”oikeudenmukaisuus” ja ”reiluus”. Pyrimme reiluuden nimissä oikeudenmukaiseen kompensatioon – mitä se sitten tarkoittaaakaan.

Mallin toteuttamisessa on kuitenkin haasteita, jotka tunnetaan mutta jotka useimmiten lakaistaan maton alle. Koska haluttua innovaatioparatiisia ei vielä ole, sen kyky ta-

sata asioita ei tietenkään ole erityisen hyvä, ja siksi sen osalta on toimittava lainarahalla. Se aiheuttaa paineita biotalouteen.

Paineiden vuoksi alan kokouksissa kuuluu kommentteja, jotka voivat olla tosia, mutta jotka eivät aina kuulosta kovin rakentavilta: ”On se sellunkeittokin parempaa kuin ei mitään.” ”Energiapuolella voisi vaikka työntää järeää runkoa pannuun palamaan, ja olisi sekin parempi kuin (ja tähän kohtaan joku vielä hurjempi kauhukuva).” Nämä jäävät kuitenkin tavallisesti vain yksittäisiksi heitoiksi.

Lisähaasteita tulee, kun tiedostetaan, ettei bioainestakaan ole saatavilla rajattomasti. Loputtomasti sitä kyllä on, niin kauan kuin yhteyttäminen toimii ja ravinteita riittää, mutta millä tahansa annetulla ajanhetkellä kuitenkin vain rajoitettu määrä.

Lisäksi metsissä on liito-oravia, hitupihtisammalta, pölyttäjiä ja kaikenlaista muuta elonkirjoa, jota pitäisi suojella. Puhumattaakaan hiilinieluista, jotka nekin pitäisi säilyttää. Tutkimuslaitos ”kyllä”, tutkimuslaitos ”ei” ja tutkimuslaitos ”en osaa sanoa” kilpailevat siitä, kuinka suojelu ja säilytys parhaiten onnistuvat.

Eikä virallisen tarinan ”ratkaisukaan” kestä kirkasta päivänvaloa. Vaihtoehtoisia energiamuotoja esimerkiksi on, mutta vaikkapa sähköautojen käyttövoima tulee edelleen töpselistä ja johdon toinen pää löytyy pahemmista saastuttajamaista. Virallisen tarinan kestävyysosiossa näyttää olevan kysymyksiä, joihin pitää jossain vaiheessa vastata.

Oikeudenmukaisuuden ottaminen mukaan lisää kysymyksiä entisestään.

OIKEUDENMUKAISUUDEN ULOTTUVUUDET

Kaikki voivat olla samaa mieltä siitä, että oikeudenmukaisuuden ydin on yhtäläisyys. Meidän on pidettävä toisiamme tasa-arvoisina, kohdeltava toisiamme tasapuolisesti ja noudatettava yhdenvertaisuutta niin, että jokaisen ääni on yhden arvoinen eikä kenenkään ääni ole enemmän tai vähemmän kuin yhden arvoinen. Päätöksiä tehtäessä pitäisi kuulla tai ainakin huomioida kaikki ne, joihin päätös vaikuttaa. Mutta näiden yksinkertaisten totuuksien jälkeen mielipiteet hajoavat joka suuntaan.

Joidenkin mielestä oikeudenmukaisuuteen kuuluu tuotantovälineiden yksityinen hallinta sekä siihen liittyvä yksilön vastuu omasta hyvinvoinnistaan ja onnellisuudestaan. Toiset ajattelevat, että tuotantovälineiden olisi parempi olla julkisessa kontrollissa ja että olemme yhdessä vastuussa toistemme hyvinvoinnista.

Joidenkin mielestä yhteisössä historian mittaan muotoutuneet roolit, tavat ja tottumukset ovat oikeudenmukaisia, koska ne ovat ”meidän” oikeiden perinteidemme mukaisia. Toiset ajattelevat, että toimintaa pitäisi arvioida jollain selvemällä ja ulkoisemmalla kriteerillä – vaikkapa sillä, kuinka paljon ne tuottavat sellaista hyvää, joka on mitattavissa ja laskettavissa.

Joidenkin mielestä arvot ja normit ovat samoja kaikille eli universaaleja. Toiset ajattelevat, että arvot ja normit liittyvät asemaamme suhteessa toisiin. Vanhempien velvollisuudet lapsiaan kohtaan ovat erilaisia kuin lasten velvollisuudet vanhempiaan kohtaan, ja kaikki nämä ovat erilaisia kuin perheeseen kuulumattomiin ihmisiin kohdistuvat odotukset ja vaatimukset.

Nämä vastakkainasettelut paljastavat kuusi erilaista oikeudenmukaisuuden teoriaa. Ne ovat libertarismi ja sosialismi, kommunitarismi ja utilitarismi sekä toimintakykyetiikka ja hoiva- ja identiteettietyikka. Kaikki ne ovat läsnä julkisessa keskustelussa koko ajan, vaikkei niille näitä nimiä annettaisikaan.

Teoriat liittyvät toisiinsa pareittain, ja ne edustavat ääripäitä jonkin ideologisen kysymyksen suhteen.

Yksityisomaisuutta suojaava poliittinen oppi on libertarismi ja yhteisvastuuta korostava kanta sosialismi, nimenomaan teoreettisesti ajateltuna. Arvojen ja normien ehdottomuutta ja universaalisuutta tähdentää

Poliittiset retoriikat, yleisimmät metsää koskevat asenteet ja niiden liittoumat sijoitettuna oikeudenmukaisuuden kartalle

kemysten yhteinen alue löytyy taloudesta, joka onkin luontevaa, koska metsätaloudesta on kysymys. Mutta entä kestävä tulevaisuus? Kuinka se saadaan mahtumaan kuvioon?

Vastaus on periaatteessa yksinkertainen. Oikeudenmukaista siirtymää kestäväan tu-

levaisuuteen ei synny, ellei kaikkien näkemyksiä huomioida yhtäläisesti. Nimitys tälle lähestymistavalle olisi ”kokonainen kestävyys”. Vältän tarkoituksella sanaa ”kokonais-kestävyys”, koska sen ovat kaapanneet käyttöönsä kartan yläreunan edustajat.

KOKONAINEN KESTÄVYYS JA SEN PÄÄULOTTUVUUDET

Kokonaisen kestävyuden pääulottuvuudet ovat Brundtlandin komission raportista lähtien olleet taloudellinen, ekologinen ja sosiaalinen. Pääpaino on YK:n ja EU:n

ajattelussa ollut ensimmäisellä näistä, liike-toiminnalla ja innovaatioilla. Ajattelun mukaan taloudellinen kasvu luo kestävyyttä, joka mahdollistaa myös ympäristön ja yhteiskunnan huomioimisen. Mallin arvostelijat ovat olleet sitä mieltä, että ekologisille ja sosiaalisille ulottuvuuksille tulisi antaa itsenäisempi painoarvo.

Ympäristönäkökulman Brundtland sulki osittain tarkastelun ulkopuolelle, koska hän piti sitä aikansa norjalaisten syväekologien haihatteluna. Yhteiskunnan hän huomioi mutta asettamalla etusijalle kehittyneiden maiden tarpeet. Kolmannen maailman maita piti hänen mukaansa auttaa kehittymään mutta niin, etteivät ne turmele ympäristöä kovin pahasti. Tämä voisi nimittäin heikentää tulevien sukupolvien – Brundtlandin lastenlasten – elintasoja rikkaammassa maissa.

Kuvaukseni Brundtlandin ajattelusta voi kuulostaa epäystävälliseltä, mutta vaikka Brundtlandin komissio varmasti yritti parhaansa, heidän raporttinsa näkökulma oli selvästi länsimainen ja erityisesti norjalainen. Niin voi käydä, kun nousevan öljymaan pääministeri päästetään päättämään saastuttamisesta. Samalla tiellä ollaan YK:ssa ja EU:ssa edelleen.

Kun keskenään vastakkain joutuvat toisaalta kansallisuus-aate, kansallinen etu ja valtioiden oikeus päättää omista asioistaan ja toisaalta ihmisoikeudet, kansainväliset sopimukset ja planeetan tulevaisuus, erityisesti rikkaiden ja köyhien maiden välille muodos-

---

Koska kaikki tavoitteet ovat ”erisuuruisia” ja osin ristiriitaisia, kaikkea kaikille ei ole mahdollista saada.

---

tuu jännite. Populistiset paineet voivat silloin saada vaa’an kallistumaan niin, että kansainvälisiä sopimuksia pidetään taakkoina ja niitä yritetään kiertää.

Lisää jännitteitä syntyy, kun huomioidaan hoivan, identiteetin ja kaikkien hyvinvoinnin vaatimukset. Hoivaetiikan mukaan erilaisuus on voima, joka pitäisi tunnustaa ja tunnustaa sekä ihmisten että lajien välisissä suhteissa. Ekologisesti tämä tarkoittaa ainakin sitä, että luonnon monimuotoisuutta eli biodiversiteettiä pitäisi vaalia sen itsensä vuoksi, itseisarvona.

Utilitarismi puolestaan voi edellyttää sitä, ettei ympäristöä hyödynnettäessä vähennetä tuntevien olentojen hyvinvointia, olivatpa ne ihmisiä tai eläimiä. Tämä on melko vaativa normi jo sosiaalisesti. Ekologisesti tulkittuna se on täysin ristiriidassa sellaisen ”ihminen ensin” -politiikan kanssa, johon olemme totuneet. Jotenkin se pitäisi silti huomioida, koska muuten kokonaisesta, oikeudenmukaisesta kestävydestä ei ole toivoakaan.

KOKONAISEN, OIKEUDENMUKAISEN KESTÄVYYDEN SAAVUTTAMINEN

Kuinka kokonainen, oikeudenmukainen kestävyys sitten voitaisiin saavuttaa? Ensimmäinen vaihtoehto olisi hoitaa kaikki huolet kerralla siten, että jokainen oikeutettu huolenaihe huomioitaisiin samalla painoarvolla ja yhtäläisesti. Tämä on monien poliitikkojen suosima ratkaisu, koska siinä ei tarvitse päättää, kuka voittaa ja kuka häviää. Kaikki voittavat. Olisiko se mahdollista?

Oikeastaan ei, sillä se edellyttäisi vastakaisten vaatimusten hyväksymistä yhtä aikaa: Maiden pitäisi voida määrätä itse, ja valtioliittojen pitäisi saada määrätä niiden puolesta. Aineellista kasvua olisi jatkettava, ja se olisi lopetettava. Pääpainon tulisi olla laskelmilla, ja sen ei tulisi olla laskelmilla. Koska kaikki tavoitteet ovat ”erisuuruisia” ja osin ristiriitaisia, kaikkea kaikille ei ole mahdollista saada.

Toinen vaihtoehto olisi nimetä yksi avainulottuvuus, jonka hoitaminen ratkaisisi kaiken tai jonka hoitamattomuus tekisi mahdot-

Gro Harlem Brundtland on viime vuosina vaikuttanut esimerkiksi YK:n The Elders -ryhmässä, joka kokoaa entisiä valtionpäämiehiä edistämään rauhan asiaa.

tomaksi minkään muunkaan ratkaisemisen. YK:n vakioehdotus avainulottuvuudeksi on Brundtlandin komission raportista lähtien ollut talous. Riittävä talouskasvu, teollisuuden nykyaikaistaminen, innovaatiot ja osava liiketoiminta saavat yhteiskunnat kukoistamaan ja luonnon viheriöimään.

Ehdotuksessa on kuitenkin kaksi ongelma-kohtaa. Ensimmäinen on, että tällaisesta valumaefektistä (*trickle-down effect*) ei ole näyttöä varsinkaan luonnon suhteen. Toinen on, että malli edellyttää jatkuvaa kasvua, mikä on kaikissa YK:n julistuksissa ja EU:n strategioissa kyseenalaistettu. Jos ja kun pla-

neetalla on rajat, se ei kanna loputonta määrää ihmisiä ja inhimillisen toiminnan vaikutuksia. Tai ehkä ajattelen tämän jotenkin väärin: Voiko kasvu sittenkin olla rajatonta? Miten? Millainen? Tai onko kysymys jotenkin väärin asetettu? Vai eikö se koske suomalaista metsäelämää?

Ne, jotka pitävät YK:n ja EU:n toimia riittämättöminä, esittävät päinvastaista kuvaa. Jos ympäristö tuhoetaan, samalla tuhoetaan ihmiskunnan elämisen ehdot. Tällöin mikään järjestelmällinen ja tuottoisa taloudellinen toimintakaan ole mahdollista. Jäljelle jäävässä *Mad Max* -maailmassa on toki liiketoimintaa,

kun esimerkiksi harvinainen vesipullo vaihdetaan viimeiseen autonrenkaaseen, mutta tukeva, maailmaa paremmaksi tehnyt talous on mennyttä.

METSÄPOLIITTISIA KESKUSTELUJA

Vai onko järkevä ja kukoistava taloudellinen toiminta sittenkin mahdollista riippumatta ympäristön tilasta? Ympäristö muuttuu, talous sopeutuu, ehkä. Mutta kuinka tämä kävisi? Pitäisikö siihen jotenkin valmistautua? Onko ympäristöllä edes sellaista merkitystä kuin sille yritetään antaa? Ei suomalainen metsä kai mihinkään katoa vai katoaako – vai katosiko jo?

Aika ajoin näistä asioista käydään suuria keskusteluja. Kaikki tietävät roolinsa niin hyvin, että kun esimerkiksi kesällä 2021 kiisteltiin EU:n ilmasto- ja metsäsuosituksesta, keskustelu käytiin vanhalla rutiinilla läpi parissa viikossa.

Yhtenä päähuolenaiheena oli, että Suomen talouselämä kärsii. Sen torjumiseksi esitettiin, että kaikkalainen EU:n liittovaltiokehitys täytyy estää, koska se vie kansallisen itsemääräämisoikeuden. Toisaalta tietenkin muistettiin sanoa, että Suomi on EU:n mallioppilas ja ehdotuksia pannaan täytäntöön, kunhan ne ovat järkeviä.

Nopeasti kävi sitten ilmi, että jossain on miljardeja jaossa. Saman tien alettiin suunnitella, miten ne saadaan Suomeen. Uusi osaaminen nousee tällaisessa tietysti arvoon arvaamattomaan. Kommentteista päätellen ”perinteinen” metsäteollisuus jäi vähän nuolemaan näppe-

jään, mutta ei sillekään mitään pahoja takaiskuja kaavailtu. Metsään saa edelleen mennä, eikä ikimetsiä tarvitse sen enempää säilyttää. Avohakkuitakin voi tehdä, kunhan nyt vähän uusiuduttaisiin.

Ainakin mielikuvana olisi mukavampaa, jos sellupaalien sijasta Suomesta lähtisi lop-

puun asti taiteltuja origamilintuja. Jalostusasteen nostaminen vain ei todellisuudessa näytä etenevän konsulttipuhetta pidemmälle. Mahtaisikohan metsäväkeä haitata, jos kaadettaisiin vähemmän metsää, jalostettaisiin se pidemmälle ja saataisiin yhtä paljon vaurautta tuotettua?

”AIKUISET VALEHTELIVAT, TAAS”

On tietenkin myös niitä, joiden mielestä EU:n ehdotukset jäävät puolitiehen. Niin uudella kuin nykyiselläkin metsämenolla elonkirjo supistuu, eläimet kärsivät, ilmasto muuttuu edelleen ja globaali epäyhtäläisyys jatkuu. Sillä, kenen vika tämä historiallisesti on, ei

Metsää koskevia puheita ja tekoja oikeudenmukaisuuden kartalla

ole ensiarvoista merkitystä. Ei etsitä syyllisiä, vaan yritetään parantaa asioita tai ainakin olla huonontamatta niitä lisää.

Jos ja kun ekologissosiaalinen yhtäläisyys halutaan ottaa aidosti huomioon, paljon enemmän painoa pitäisi panna säilytykselle, suojelulle ja erityisesti pienentämiselle. Nämä ovat vaikeita asioita, koska säilytettäväksi ja suojeltavaksi joutuu aina jonkun metsä, eikä omistajan tuki hankkeelle ole taattu. Hänen vastalauseensa voidaan tosin hiljentää jonkinlaisella kompensatiolla. Ennen kaikkea tarvittaisiin kuitenkin pienentämistä eli materiaalisen kasvun hillitsemistä. Tämä edellyttäisi kulutustottumusten muutosta varakkaammissa maissa, mikä ei ole helppoa. Helppoa tai ei, välttämätöntä kuitenkin.

YK:n ja EU:n tädit ja sedät sanovat juhlapuheissaan, että on liikaa ilmastoja muuttavaa touhuilua ja sitä pitäisi vähentää. Kun nämä samat tädit ja sedät sitten esittävät ratkaisuksi kasvua eli lisää ilmastoja muuttavaa touhuilua, **Greta Thunberg** ja minä voimme vain todeta, että aikuiset valehtelivat meille, taas.

Kirjoittaja on johtamisen filosofian professori Aalto-yliopiston kauppakorkeakoulussa.

Kirjoituksen pohjana on esitelmä, jonka Matti Häyry piti Suomen Metsäyhdistyksen

---

Greta Thunberg ja minä voimme vain todeta, että aikuiset valehtelivat meille, taas.

---

järjestämässä Päättäjien Metsäakatemian 50. juhlaseminaarissa 11. marraskuuta 2021 Majvikissa Kirkkonummella. Se perustuu tutkimukseen, jota 2017–21 tukivat taloudellisesti Suomen Akatemia (hanke Biotalous ja oikeudenmukaisuus SA 307467) sekä maa- ja metsätalousministeriö (hankkeet Oikeudenmukaisuuden rooli biotaloutta koskevassa päätöksenteossa MMM 101/03.02.06.00/2018 ja Systemisen ja kestävän biotaloutteen siirtymisen oikeudenmukainen johtamismalli MMM 2142/03.02.06.00/2018).

KEISARI JUSTINIANUS JA TOISINAJATTELIJOIDEN VAINOT

Jälkimaailma on antanut keisari Justinianukselle lisänimen ”Suuri”, eikä kukaan ole kiistänyt hänen hallitusaikansa suunnatonta merkitystä jälkimaailmalle. Vähemmälle huomiolle on jäänyt, että hän oli myös suvaitsematon hallitsija, joka vainosi säälimättä uskonnollisia toisinajattelijoita, pakanoita ja homoseksuaaleja.

Itä-Roman historian merkittävin hallitsija oli keisari **Justinianus I** (527–565). Hänen hallitusaikansa pidetään Itä-Roman historian loistoaikana. Hän yritti valloittaa takaisin lännessä germaaneille menetetyt alueet ja pyrki palauttamaan Rooman imperiumin entiseen suuruuteensa. Hänen toimeenpanemallaan lakien kodifikaatiolla (*Corpus Iuris Civilis*) on ollut erittäin suuri merkitys. Antiikkiin suuntautumisensa vuoksi Justinianusta on varsinkin vanhemmassa tutkimuksessa pidetty konservatiivina (esimerkiksi Ernst Stein 1959, 276).

Justinianuksen hallitusajan yksi keskeisimmistä tavoitteista oli kuitenkin uskonnollisesti yhtenäisen kristillisen keisarikunnan luominen. Tämä johti uskonnollisten vähemmistöjen säälimättömään vainomiseen. Hänen aikanaan vainottiin myös

homoseksuaaleja, joiden ei katsottu sopivan kristilliseen seksuaalietiikkaan.

Justinianus pystyi pääosin hävittämään valtakuntansa pienemmät uskonnolliset vähemmistöt, pakanuuden ja kerettiläiset liikkeet. Toisaalta hän ei onnistunut tekemään sovintoa kristinuskon harhaopiksi tuomitun monofysitismen kanssa, vaikka sen kannattajat olivat keisarin pääongelma. Justinianuksen kuollessa vuonna 565 valtakunta oli kaikkea muuta kuin yhtenäinen.

JUSTINIANUKSEN KAKSI SUURTA PERIAATETTA

Justinianuksen toimintaa ohjasi kaksi suurta periaatetta. Ensimmäinen oli Rooman valtakunnan yhtenäisyyden palauttaminen, ja toinen oli uskonnollisen yhtenäisyyden vaatimus. Keisarikunta oli Justinianukselle Juma-

Mosaiikissa on kuvattu keisari Justinianus ja hänen hoviaan.

Justinianuksen näkemyksen mukaan keisari oli Jumalan sijaishallitsija maan päällä.

---

lan perustama valtakunta, jota keisari johti Jumalan sijaisena. Siellä hyväksyttiin vain yksi kristinuskon muoto, jonka opit oli määritelty Khalkedonin kirkolliskokouksessa vuonna 451, mutta jonka sisällöstä Justinianus katsoi olevansa itse oikeutettu päättämään.

Justinianuksen näkemyksen mukaan keisari oli Jumalan sijaishallitsija maan päällä. Lakikokoelma *Digestan* alkuun laatimassaan luvussa Justinianus julistaa hallitsevansa valtakuntaa, jonka taivaallinen hallitsija oli hänelle antanut. Kristitylle roomalaiselle keisarille oli annettu tehtäväksi yhdistää koko asuttu maailma Jumalan alaisuuteen.

Justinianus mielsi valtion ja kirkon olennaisina toisiinsa liittyneinä osina kristillistä keisarikuntaa. Siksi hän näki kirkon teologian ja hallinnon hyvin tärkeinä. Justinianuksen mukaan kirkon asioiden hoito ”ei ollut vähempiarvoista kuin elämä itse” (Novell. Iust. 57). Hän oli erittäin hyvin perehtynyt teologiaan, ja hänen kirkkolainsäädäntönsä oli huomattavan laaja. Justinianuksen lait ovat selkeästi kristityn keisarin lakeja, vaikka niissä on viittauksia antiikkiin.

Justinianus uskoi, että oikean uskonnon harjoittaminen oli välttämätöntä, jotta valtakunta ja sen väestö kukoistaisivat. Hänen vel-

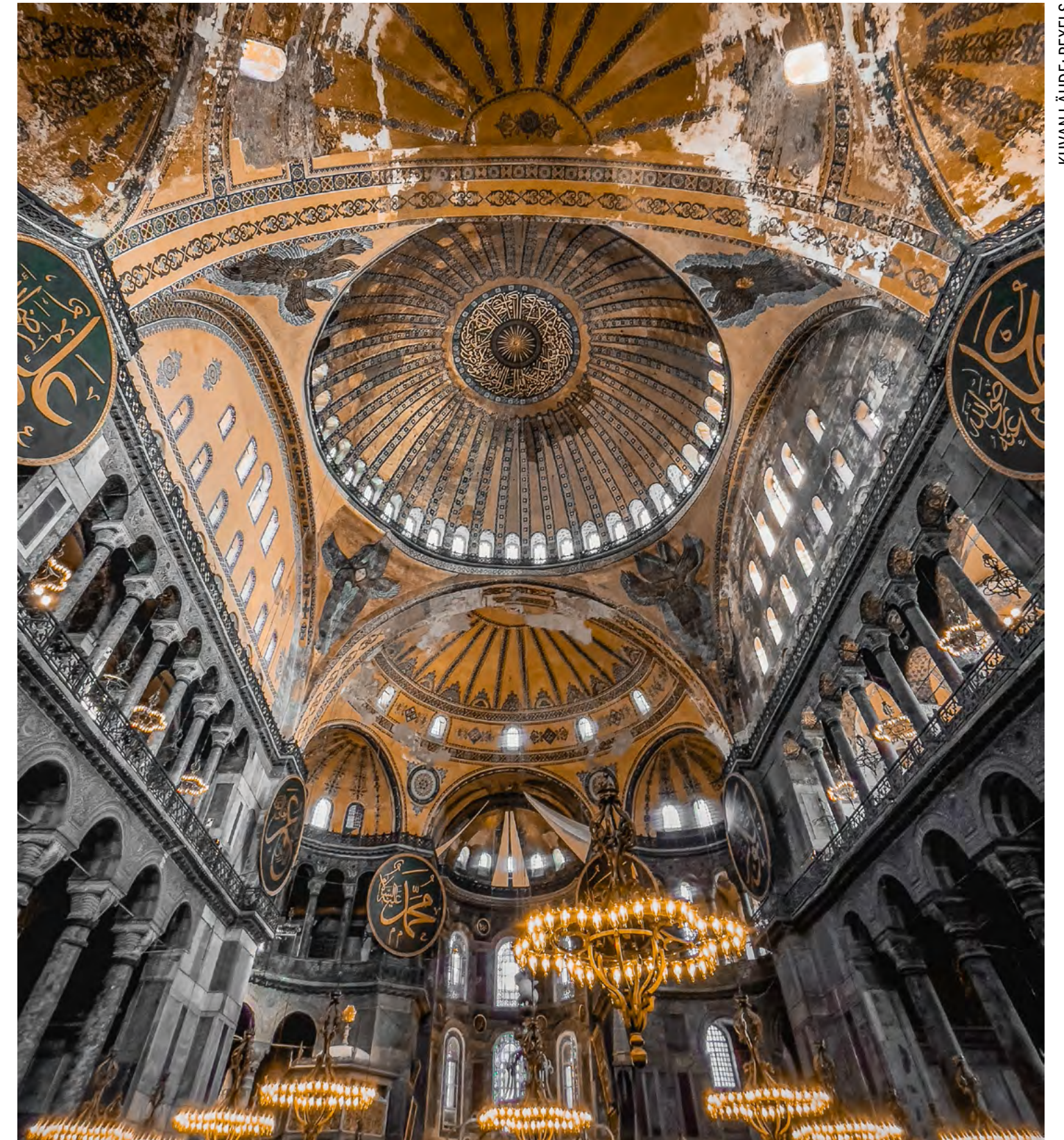
vollisuutensa roomalaisena hallitsijana oli palauttaa Rooman valtakunta entiselleen, kun taas kristittyinä hallitsijana hänen velvollisuutensa oli asettaa siihen yksi puhdas usko. Uskonnollisen yhtenäisyyden vaatimus johti uskonnollisten toisinajattelijoiden – kristittyjen harhaoppisten ja ei-kristittyjen eli pakanoiden – säälimättömään vainoamiseen.

Myöhäisantiikin keisarit olivat toki ennen Justinianustakin vainonneet uskonnollisia toisinajattelijoita (Cod. Theod 16,5 de haereticis) ja homoseksuaaleja (Meyendorf 1989, 10–11). Kukaan ennen Justinianusta ei kuitenkaan ollut tehnyt vakavaa yritystä puhdistaa valtion virkamiehistöä ja kaupunkien neuvostoja näistä ihmisryhmistä kokonaan ja pääsemään heistä kertakaikkisesti eroon.

USKONTOJEN VALINTAMYYMÄLÄ

Justinianuksen noustessa valtaan 520-luvulla Välimeren alue oli kuin uskontojen ”valintamyymälä”. Alueella oli katolilaisia kristittyjä, erilaisia harhaoppisia kristittyjä lahkoja, juutalaisia ja pakanoita.

Katolista eli yleistä kirkkoa repi tähän aikaan vakava opillinen kiista kristologiasta eli siitä, miten Jeesuksen asema tulisi ymmär-

Keisari Justinianus rakennutti keisarin ja Konstantinopolin patriarkan palatsien viereen Pyhän Viisauden kirkon eli Hagia Sofian, joka näytti suuntaa kirkkojen rakentamiselle. Myöhemmin rakennus on toiminut muun muassa moskeijana ja museona.

Kristologia näkemyksiä

Oikeaoppisena pidetty käsitys

Khalkedonin kirkolliskokous

Jeesus on "yksi persoona kahdessa luonnossa" näitä kahta luontoa "Sekoittamatta, muuttamatta, jakamatta ja erottamatta".

Harhaoppisina pidettyjä käsityksiä

Areiolaisuus

Jumala on ikuinen ja muuttumaton. Jumala on luonut Sanan ja tämän kautta koko maailman. Kristuksessa Sana tuli täydelliseksi ihmiseksi.

Monofysitismi

Kristuksella oli vain jumalallinen luonto, ja hän oli vain näennäisesti ihminen.

Nestoriolaisuus

Kristus oli täysin ihminen ja Jumala, mutta nämä persoonat olivat hänessä erillään.

tää. Riideltiin muun muassa siitä, onko Jeesus luonnoltaan ihminen, Jumala vai täysin kumpaakin. Kiista muistuttaa nykyihmisen näkökulmasta ajoittain saivartelua mutta oli ajan ihmisille kuolemanvakava asia.

Lännen kirkkoa johti Rooman piispa eli paavi. Hänen johdollaan lännen kirkko piti kiinni kristologisesta näkemyksestä, joka oli päätetty Khalkedonin ekumeenisessa kirkolliskokouksessa vuonna 451. Sen mukaan Kristuksessa oli kaksi luontoa: jumalallinen ja inhimillinen. Konstantinopoli hyväksyi saman käsityksen.

Egyptissä ja Syyriassa enemmistöksi nousivat monofysiitit, jotka hylkäsivät Khalkedonin kirkolliskokouksen kristologiset näkemykset. Sen sijaan he nojautuivat Aleksandrian piispana vuosina 412–444 toimineen kirkkoisä **Kyrilloksen** kristologiaan. Heidän mukaansa Kristuksessa oli vain yksi jumalallinen luonto, eikä häntä pidetty luonnoltaan inhimillisenä.

Monofysiitit eivät olleet yhtenäinen ryhmä. He jakautuivat **Severos Antiokialaisen** (465–538) edustamaan maltilliseen siipeen ja **Julianos Halikarnassoslaisen** edustamaan radikaaliin suuntaan. Monofysittejä oli noin puolet Itä-Rooman väestöstä. Keskinäisistä opillisista kiistoistaan huolimatta he tunnustivat kristillisen ykseyden ajatuksen ja olivat uskollisia Konstantinopolissa asuvalle keisarille.

Katolilaisten lisäksi varsinkin idässä oli joukko valtauskosta poikkeavia uskonnollisia toisinajattelijoita: pienempiä harha-

oppisina pidettyjä lahkoja, montanolaisia, novationolaisia, nestoriolaisia, erilaisia gnostilaisia ryhmiä ja manikealaisia (katso näistä liikkeistä Christensen 1974). Frankkeja lukuun ottamatta lännessä isännöivät germaanihallitsijat olivat areiolaisia, joiden mukaan Jeesus oli vain luotu olento eikä lainkaan jumalallinen.

Juutalaisia oli kaikkialla valtakunnassa, ja pieniä pakanaryhmiä oli Vähän-Aasian ja Ylä-Egyptin syrjäseuduilla. Pakanoita oli jonkin verran myös valtakunnan eliittiin kuuluvien joukossa. Myös Ateenan neoplatoninen koulu oli pakanallinen.

USKONNOLLISTEN VÄHEMMISTÖJEN VASTAISET LAIT

Justinianus julistettiin enonsa **Justinus I:n** (518–527) kanssahallitsijaksi huhtikuussa vuonna 527. Kun Justinus kuoli samana vuonna elokuun 1. päivänä, Justinianus nousi yksinvaltiaaksi. Uskonnollisten toisinajattelijoiden vainot alkoivat välittömästi.

Ilmeisesti kesällä 527, kun Justinianus oli vielä enonsa kanssahallitsija, Justinianus julkaisi ensimmäisen kerettiläisiä, manikealaisia, samarialaisia, juutalaisia ja pakanoita koskevan lain (Cod. Iust. 1,5 De haereticis et Manichaeis et Samaritis). Tätä lakia seurasi sarja muita uskonnollisia toisinajattelijoita koskevia lakeja, ja enemmistö niistä osuu Justinianuksen hallinnon alkuvuosiin.

Lait ovat täynnä kiihkeää vainoamisintoa (Mazal 2001, 201). Justinianus vainosi kaikkia niitä, jotka olivat hänen mielestään uskonnollisesti väärässä. Ensimmäiset lait ja niitä seuranneet toimenpiteet osoittivat, mikä oli lähinnä Justinianuksen sydäntä (Honoré 1978, 15). Yhdessä lukuisista laeistaan Justinianus ilmoittaa, että hän vihaa kerettiläisiä (lat. *haereticos odio habemus*, Novell. Iust. 45 praefatio) eikä koskaan horju vakaumuksessaan.

Tyylillisesti Justinianuksen lait olivat solvaavia. Harhaoppiset leimattiin niissä typeriksi, hulluiksi ja sairaiksi. Manikealaiset ja montanolaiset olivat heistä kaikkein vastenmielisimpiä (Evans 1996, 251). Manikealaisuus oli gnostilaista synkretismia edustanut, dualistinen valon ja pimeyden eli hengen ja aineen taistelua korostanut uskonto. Sillä oli rasitteenaan myös se, että se oli kotoisin vihollisvaltakunnasta Persiasta ja sen oli perustanut persialainen **Mani** (216–277: Moorhead 1994, 25).

USKONNOLLISTEN VÄHEMMISTÖJEN VAINOT

Pakanuuden jäänteet tukahdutettiin armotta. Aluksi viranomaiset määrättiin tekemään tutkinta pakanallisten menojen harjoittamisesta. Näistä rangaistuksena oli kuolema. Sitten pakanat määrättiin alistumaan kristilliseen opetukseen ja kastattamaan itsensä kolmen kuukauden kuluessa omaisuuden takavarikoinnin ja karkotuksen uhalla. Pa-

---

Tyylillisesti Justinianuksen lait olivat solvaavia. Harhaoppiset leimattiin niissä typeriksi, hulluiksi ja sairaiksi.

---

luusta pakanuuteen rangaistiin kuolemalla. Pakanoita kiellettiin pitämästä valtion virkoja ja heiltä poistettiin perintöoikeus (Cod. Iust. 1,5 ja 1,11).

Vuonna 529 suoritettiin puhdistus Konstantinopolin aristokraattien keskuudessa. Monia huomattavia pakanoita tuomittiin kuolemaan ja teloitettiin. Entinen prefekti **Asklepiodotos** teki itsemurhan (Joh. Mal. 449; Theoph. AM 6022; Proc. HA 11,31; Mazal 2001, 202). Samana vuonna suljettiin Ateenan neoplatoninen koulu, joka oli tärkein jäljellä oleva pakanallisen ajattelun keskus (Evans 1996, 67–68).

Vuonna 535 pakanoita kiellettiin harjoittamasta kulttimenoja vandaaleilta vallatussa Afrikassa (Novell. Iust. 37, 6–8). Justinianus valtuutti vuonna 542 **Johannes Amidalaisen** (505–585), joka tunnetaan paremmin Johannes Efesolaisena, käännyttämään maaseudun pakanat Vähässä-Aasiassa. Johanneksen sanotaan kastaneen Lydiassa ja Kariassa 70 000 henkeä, perustaneen 97 kirkkoa ja kaksi luostaria (Joh. Eph. HE 3, 37). Kaukainen Isiksen temppeli Assuanissa Philaen saarella tuhottiin vuonna 541 (Joh. Eph. HE 4, 6–7).

Samoihin aikoihin tukahdutettiin Jupiter-Ammonin kultti Augilan keitaalla Kyrenaikan autiomaassa (Proc. de Aed. 6,2,14–20).

Konstantinopolissa suoritettiin uusi pakanuutta harjoittaneisiin opettajiin, lakimiehiin ja lääketieteilijöihin kohdistunut puhdistus vuosina 545–546. Vaino ulottui eliittiin saakka. Edellisestä vuoden 529 vainosta selviytynyt patriisi **Phokas** katsoi viisaimmaksi myrkyttää itsensä ennen asiansa selvittämistä (Evans 1996, 249). Viimeinen pakanoiden vaino suoritettiin ilmeisesti vuonna 562. Pakanuus ei ollut uhka kristitylle keisarikunnalle, sillä valta oli lujasti kristittyjen käsissä, mutta sellaiseksi se kuitenkin ilmeisesti käsitettiin (Evans 1996, 67).

Myös harhaoppisia kristittyjä ja manikealaisia vastaan suunnattiin sarja lakeja ja väkivaltaisia toimenpiteitä. Heidän kulttimenonsa kiellettiin. Myös heidät suljettiin pois valtionhallinnon ja armeijan viroista. He eivät voineet harjoittaa opettajan ammattia, todistaa oikeudessa katolisia vastaan, periä omaisuutta tai omistaa katolisia orjia.

Vuonna 527 tapahtunut manikealaisten puhdistus Konstantinopolissa oli erityisen

raaka. Kronikoitsija **Johannes Malalaksen** (491–578) mukaan joukko manikealaisia, joiden joukossa oli huomattavissa yhteiskunnallisissa asemissa olevia miehiä ja naisia, surmattiin epäonnistuneiden käännytysyritysten jälkeen (Joh. Mal. 423). Ilmeisesti surmaaminen tapahtui elävältä polttamalla.

Myöhemmin vuonna 529 tai 530 Fryygiassa suuri joukko vainottuja mutta taipumattomia montanolaisia sulkeutui kirkkoihinsa ja teki polttoitsemurhan (Proc. HA 11, 23). He olivat odottaneet Jeesuksen pikaista paluuta, harjoittaneet ankaraa askeesia ja äärimmäistä seksuaalista pidättyväisyyttä. Johannes Amidalainen poltti viimeiset montanolaisten kirkot Fryygiassa vuoden 550 tienoilla. Hän myös tuhosi liikkeen 100-luvulla eläneen perustajan **Montanuksen** maalliset jäännökset (Joh. Eph. HE 2, 489; Mazal 2001, 203).

Afrikassa areiolaisten ja donatolaisten kirkot annettiin katolilaisille, heidän pappinsa karkotettiin ja heiltä riistettiin kaikki kansalaisoikeudet (Novell. Iust. 37). Vähässä-Aasiassa viimeiset areiolaisten kirkot suljettiin vuonna 538 (Joh. Mal. 479; Stein 1959, 369 viite 2).

Myös Palestiinan samarialaisia kohdeltiin ankarasti. Justinianus määräsi vuonna 528 tuhoamaan heidän synagogansa ja kielsi rakentamasta uusia (Cod. Iust. 1,5,17; 1,5,18,3; 1,5,19,4). Samarialaisten noustua kapinaan vuonna 529 heidän synagogansa vallattiin, tuhansia samarialaisia surmattiin ja heidän johtajansa ristiinnaulittiin. Historioitsija

Procopius (kuoli vuonna 562) puhuu jopa 100 000 kuolonuhrista.

Tuloksena samarialaisten verilöylystä oli pula maanviljelijöistä, mistä kärsivät erityisesti kaupungeissa asuvat kristityt maanomistajat. Vaikka maat olivat viljelemättä, heidän oli silti maksettava verot valtiolle (Proc. Bell. Pers. 1,13,10–11; 16,1–10; Proc. HA 11,21; Evans 1996, 248; Stein 1959, 287–288; 373–374). Samarialaiset kapinoivat uudelleen vuonna 556, ja jälleen kapina kukistettiin verisesti.

JUSTINIANUS JA JUUTALAISSUUS

Justinianus oli ilmeisesti ainoa myöhäisantiikin keisareista, joka vainosi kaikkia uskonnollisia vähemmistöjä (Stein 1959, 279). Juutalaisten suhteen hän teki kuitenkin poikkeuksen, eikä syytä tähän tiedetä.

Juutalaisuus oli ollut Rooman valtakunnassa vanhastaan *religio licita*, ”sallittu, luvallinen uskonto”. Justinianus kielsi tosin juutalaisten uskonnonharjoituksen Afrikassa vuonna 535 (Novell. Iust. 37, 6–8), mutta tämä näyttää olleen paikallinen ja lyhytaikainen toimenpide. Yleisenä linjana oli suvaitsevaisuus juutalaisia kohtaan.

Juutalaiset eivät tosin voineet todistaa oikeudessa katolisia vastaan tai ostaa maata kirkolta. Rabbit pakotettiin lisäksi käyttämään kreikkaa ja latinaa synagogien jumalanpalveluksissa. Vuonna 553 säädetyin lain mu-

Homoseksuaalisten piispojen kidutukset, karkotukset ja kastointi tapahtuivat ilmeisesti vuonna 528.

kaan oli käytettävä myös Vanhan testamentin kreikankielistä käännöstä Septuagintaa alkuperäisen hepreankielisen version sijasta (Moorhead 1994, 26–27).

Juutalaisten kannalta joitain rajoituksia paljon vaarallisempaa oli kristityn väestön kasvava suvaitsemattomuus. Piispoista ja papeista suurin osa oli lähtöisin luostareista, joissa he oppivat suvaitsemattomuutta ja juutalaisiin kohdistunutta vihamielisyyttä (katso Evans 1996, 246).

HOMOSEKSUAALIEN VAINOT

Justinianuksen mukaan homoseksuaalisuus oli synti ja rikos, koska se oli luonnonvastaista ja loukkasi siksi Jumalaa. Samanaikaisesti uskonnollisten vähemmistöjen vainon kanssa suoritettiin kampanja homoseksuaaleja vastaan.

Homoseksuaalisten piispojen kidutukset, karkotukset ja kastointi tapahtuivat ilmeisesti vuonna 528. Vuosina 811–814 *Khronografiansa* laatineen kronikoitsija **Theofanes Abbasin** ja 1000-luvulla eläneen **Kedrenoksen** mukaan vainot tapahtuivat toisena hallitusvuonna (Theoph. Anno 6021=528; Cedr. 645).

Justinianus julisti, että jatkossa homoseksuaalisesta käyttäytymisestä seurauksena oli kastointi. Laeissa esiintyy rangaistuksena myös käden katkaisu. Silpominen oli rangaistuskeinona ilmeisesti uutuuksella, sillä sitä ei esiinny klassisessa roomalaisessa rikoslaisissa (Honoré 1978, 15 viite 139; Mommsen 1899, 981–983).

Justinianuksen vuonna 535 säätämän lain mukaan Jumalan viha ei kohdistunut vain homoseksuaalisia tekoja tehneisiin ihmisiin vaan myös kaupunkeihin, joissa he asuivat. Jumalan rangaistuksena homoseksuaalisuudesta näihin kaupunkeihin oli odotettavissa nälänhätää, maanjäristyksiä ja kulkutauti-epidemioita (Novell. Iust. 77,1). Merkille pantavaa on, että uusi homoseksuaaleja koskeva laki (Novell. Iust. 141) annettiin vuonna 559, vuosi Konstantinopolissa puhjennun rutto-epidemian jälkeen.

Justinianuksen lait myötäilivät kristillisiä periaatteita. Kova linja homoseksuaaleja vastaan oli kristinuskon lisäksi antiikin seksuaalimoraaliin, ja se ilmestynyt lainsäädäntöön jo 300-luvulla (Cod. Theod. 9,7,6 v. 390; Meyendorff 1989, 10–11; Mommsen 1899, 703–704).

KARTAN TIETOJEN LÄHDE: ARFFMAN, KAARLO. 2009. KRISTINUSKON HISTORIA. EDITA, HELSINKI.

Keisari Justinianus pyrki kukistamaan areiolaisia germaanivalloittajia. Hänen elämänsä loppupuolella esimerkiksi Italia olikin palautettu roomalaisten käsiin. Myös Pohjois-Afrikkaa oli vallattu takaisin vandaaleilta.

Kukaan aiemmista keisareista ei kuitenkaan aikaisemmin ollut pannut toimeen periaatteita yhtä jyrkällä tavalla kuin Justinianus.

Pakanallisella keisarikaudella seksuaalietiikka oli ollut varsin vapaamielistä. Nyt sen tilalle astui seksuaalietiikka, jossa seksin ainoa tarkoitus oli jälkeläisten siittäminen avioliitossa. Vapaamielinen antiikin linja

säilyi kuitenkin siinä, että miesten sallittiin pitää jalkavaimoja. Mielenkiintoista on, että Justinianuksen lait koskivat vain miespuolisia homoseksuaaleja eivätkä ne puhu lesbosuhteista mitään (Moorhead 1994, 36).

Justinianus ei itse täyttänyt kristillistä tavoitetta sukupuolielämän tarkoituksesta. Vuodesta 524 lähtien hän oli ilmeisesti täysin

lisääntymiskyvytön, koska hän oli sairastanut kivistulehduksen, joka aikuisiällä usein joutaa hedelmättömyyteen. Justinianus oli tällöin jo yli 40-vuotias (Cesaretti 2004, 157).

JUSTINIANUKSEN JULMUUS JA ARMELIAISUUS

Justinianuksen toimeenpanemat vainot olivat aikalaisen, historiankirjoittaja **Prokopioksen** silmissä sokeeraavia, osoittivat tuntemattomuutta ja vaikuttivat mielivaltaisilta (Proc. HA 11,14–36; 19,11). ”Hän ei pitänyt sitä [tappamista] murhana, jos uhrit eivät olleet hänen uskoaan” (Proc. HA 13,8). Näyttämättä tuntee hän antoi salaisesti käskyjä toisinajattelijoiden surmaamisesta ja heidän omaisuutensa takavarikoinnista (Proc. HA 13,2).

Justinianus otti dogmaattisen totuuden vakavasti, eikä hänen valtakunnassaan ollut sijaa toisinajattelijoille. Justinianus piti keisarikuntansa uskonnollisia vähemmistöjä ulkopuolisina. Maailma olisi hänen mielestään parempi ilman heitä.

On huomattavaa, että Justinianuksen säälimättömyys rajoittui ”vain” teologisiin vihollisiin. Henkilökohtaisia vihollisiaan kohtaan hän osoitti suurta laupeutta. Hän armahti keisari **Anastasioksen** (491–518) veljenpojan **Proboksen**, joka oli osallistunut keisarin vastaiseen kapinaan vuonna 532. Samoin hän armahti **Artabaneksen**, joka suunnitteli keisarin murhaamista Justinianuksen puolison

Theodoran kuoleman jälkeen vuonna 548. Voitetulle vandaalikuninkaalle **Gelimerille** annettiin maatila Vähän-Aasian Galatiassa (Honoré 1978, 23, 30).

JUSTINIANUKSEN TAUSTA JA PERSOONA

Millainen Justinianuksen henkilökohtainen tausta oli? Löytyisikö siitä selityksiä hänen jyrkkyydelleen?

Justinianus, alkuaan **Petrus Sabbatius**, oli periferian mies, alhaista syntyperää oleva maalainen. Hän oli kotoisin latinaa puhuvasta valtakunnan osasta, pikkupaikkakunta Tauresiumista, joka on nykyinen Taorin kylä Pohjois-Makedoniassa, Skopjesta 25 kilometriä kaakkoon. Hänen varhaisvuosistaan ei tiedetä mitään.

Suurkaupunki Konstantinopolin aristokraattipiireissä Justinianus oli ulkopuolinen ja nousukas, aristokraattien halveksima, joka ei jakanut heidän hienostuneisuuttaan ja suvaitsevaisuuttaan. Historiankirjoittaja Prokopioksen mukaan Justinianus oli keisarinakin puheessaan, pukeutumisessaan ja ajattelultaan barbaari, hienostumaton mutta kova työntekijä, joka teki pitkää päivää, työskenteli usein öihin ja vaati myös muilta tuloksia. Hän ei jakanut aristokraattien ihannetta vapaa-ajasta ja hienostuneisuudesta (Proc. HA 14, 2–3; 30, 21–26; Evans 1996, 101–102; Honoré 1978, 23–24).

Justinianuksen uskonnollisuutta voidaan luonnehtia ankaraksi, suvaitsemattomaksi

Justinianuksen puoliso Theodora oli keisarinna vuosina 527–565, vaikka hänen syntyperänsä oli alhainen. Hänen isänsä kerrotaan toimineen Konstantinopolin sirkuksen karhujen hoitajana. Theodora on kuvattu palvelijoidensa vierellä ravennalaisen kirkon mosaiikissa.

On huomattavaa, että Justinianuksen säälimättömyys rajoittui ”vain” teologisiin vihollisiin. Henkilökohtaisia vihollisiaan kohtaan hän osoitti suurta laupeutta.

ja ehdottomaksi maalaismiehen ja sotilaan uskoksi. Sitä ei laimentanut suojeus yhteiskunnan etuoikeutettuja kohtaan tai inhimillisten heikkouksien ymmärtäminen (katso Honoré 1978, 15).

Justinianus pääsi valtaan hänen enonsa Justinus I:n otettua hänet suojeukseensa. Justinus järjesti sisaren pojalleen hyvän koulutuksen ja edisti hänen uraansa. Justinianus eteni nopeasti pelkästä keisarillisen kaartin jäsenyydestä vuonna 518 aina konsuliksi asti jo vuonna 521. Justinus myös adoptoi siskonsa pojan itselleen vuoden 520 tienoilla.

Keisarina Justinianus oli erityisen huolissaan omasta roolistaan historiassa, ja hänellä näyttää olleen pakonomainen tarve jättää siihen oma nimensä. Hänen nimensä täytyi näkyä kaikkialla. Historioitsija **Ernst Steinin** mukaan vähintään 27 kaupungille annettiin Justinianuksen nimi (Stein 1959, 177). Oman kotikaupunkinsa Tauresiumin hän nimesi uudelleen Iustiniana Primaksi (Novell. Iust. 11; Proc. de Aed. 4,1,19). Ulpianasta, jonka nimi on nykyisin Lipjan tai Lipljan, tuli Iustiniana Secunda (Proc. de Aed. 4,1,29).

Justinianus kärsi todennäköisesti suuruudenhulluudesta. Hän yliarvioi omat kykynsä, valtakuntansa voimavarat ja mahdollisuutensa toteuttaa asettamia tavoitteita. Rooman valtakunnan palauttaminen entiseen suuruuteensa epäonnistui, lännessä aiemmin germaaneille menetetyt alueet onnistuttiin valtaamaan takaisin vain osit-

tain. Justinianuksen käynnistämä laaja kirkkojen ja linnoitusten rakentaminen nieli valtakunnan taloudellisia resursseja. Rooman lakien kodifikaatio osoitti sekin suurta kunnianhimoa.

JUSTINIANUSTA VERRATTU JOPA STALINIIN

Justinianuksen jyrkkyys oli poikkeuksellista myöhäisantiikin keisareiden keskuudessa. Oikeushistorioitsija **Tony Honoré** on löytänyt Justinianukselle sopivamman hengenheimolaisen 1400 vuotta myöhemmältä ajalta ja verrannut Justinianusta Neuvostoliiton diktaattoriin **Josif Staliniin** (1878–1953).

Justinianukselle teologisten vastustajien vihaaminen oli yhtä luonnollista kuin Stalinille luokkaviha. Justinianus rakensi puhdasoppista kristillistä valtiota, jossa oli yksi keisari, yksi Jumala ja yksi pääkaupunki eli Konstantinopoli. Stalin rakensi sosialismia yhdessä maassa.

Justinianuksen ja Stalinin erona kuitenkin oli, että Justinianuksen säälimättömyys rajoittui kokonaisuutena uskonnollisiin ja teologisiin toisinajattelijoihin, Stalin laajensi puhdistukset jopa lähimpiin työtovereihinsa (katso Honoré 1978, 29–30). **J. A. S. Evans** on kiinnittänyt huomiota siihen, että uskonnolliset toisinajattelijat leimattiin Justinianuksen aikana mielisairaiksi, kuten Neuvostoliitossa kommunistista systeemiä arvostelevat ja puolueen linjasta poikkeavat toisinajattelijatkin (Evans 1996, 251).

Kummallinen seikka oli keisarin monofysiittisen puolison Theodoran petollinen diplomatia.

JUSTINIANUS JA MONOFYSIITIT

Justinianuksen pääongelman muodostivat monofysiitit, joita oli paljon ja joiden tuhoaminen ei siksi ollut mahdollista. Monofysiittejä oli Egyptissä ja itäisissä provinseissa. Lisäksi keisarin puoliso Theodora oli monofysiitti.

Justinianus lähestyi aluksi monofysiittien maltillista siipeä, Severoksen kannattajia, ja rajoitti vainot vain radikaaleihin monofysiitteihin. Justinianus pyrki tulkitsemaan Khalkedonin tunnustusta siten, että sovinto monofysiittien kanssa olisi käynyt mahdolliseksi.

Justinianus suostui tuomitsemaan niin sanotussa Kolmen kappaleen ediktissä vuonna 543 monofysiittien harhaoppisina pitämät kirkkoisät: **Theodoros Mopsuestialaisen** (350–428), **Kyrrhoksen Theodoretoksen** ja **Edessan Ibaksen**. Khalkedonin kannattajia lepyttääkseen hän julisti kuitenkin monofysiittisten munkkien suuresti ihaileman **Origeneen** (185–252) ja hänen kannattajansa **Evagrius Pontoslaisen** (346–399) kirkonkiroukseen. Päätökset vahvistettiin vuoden 553 kirkolliskokouksessa.

Justinianus epäonnistui monofysiittejä koskevassa politiikassaan. Monofysiittien

sielujen voittaminen olisi edellyttänyt koko Khalkedonin hylkäämistä, eikä Justinianus voinut tähän suostua. Lopputuloksena oli separatistinen, Konstantinopolista riippumaton monofysiittinen kirkko, joka kukoisti varsinkin Syyriassa, Armeniassa ja Vähä-Aasian itäosissa (Frend 1972, 285–; Meyendorf 1989, 229–230, 247–248).

Kummallinen seikka oli keisarin monofysiittisen puolison Theodoran petollinen diplomatia. Theodora suojelei kaikin tavoin monofysiitteja, piilotteli heitä ajoittain jopa keisarin palatsissa ja edisti ratkaisevalla tavalla itsenäisen monofysiittisen hierarkian syntyä itäisiin provinseihin (Frend 1972, 272, 274–276, 285; Meyendorf 1989, 247–248).

Ponnisteluistaan huolimatta Justinianus ei saavuttanut uskonnollisen yhtenäisyyden tavoitettaan. Justinianuksen kuollessa vuonna 565 valtakunta oli kaikkea muuta kuin yhtenäinen (Stein 1959, 280). Vaikka hänen onnistui suurimmaksi osaksi tukahduttaa pakanuus ja pienemmät harhaoppiset kristityt liikkeet, hän epäonnistui päätavoitteessaan: sovinnon tekemisessä monofysiittien kanssa.

Justinianus arvioi tosiasiat väärin. Ilmeisesti ei ollut alun perinkään mahdollista saavuttaa yhtenäisyyttä uskonnollisissa asioissa monofysiittien kanssa, ei teologisin keinoin eikä pakolla. Syitä tähän on etsittävä kulttuurisista ja etnisistä tekijöistä sekä idän kristityn väestön konservatiivisuudesta, joka ei sallinut minkäänlaisten kompromissien tekemisistä khalkedonilaisten kanssa (Meyendorf 1989, 251–254). Toimillaan Justinianus suututti lisäksi Rooman paavin ja lännen kristityt, jotka suhtautuivat nihkeästi Konstantinopolin sovintopyrkimykseen monofysiittien kanssa.

JÄLKINÄYTÖS ELÄMÄN LOPULLA

Tarinalla on jälkinäytös. Elämänsä lopulla Justinianus sortui nimittäin itse harhappisuuteen. Hän julkaisi vuoden 564 lopulla ediktiin, jossa hän yritti määrätä kirkon opiksi niin sanotun aftartodoketismin.

Aftartodoketismin mukaan Kristuksen ruumis oli turmeltumaton ja kuolematon, joten se kärsi ja kuoli vain näennäisesti. Opin perustaja oli **Julianos Halikarnassoslainen**, joka edusti radikaalia monofysitismiä. Oppi oli selvästi ristiriidassa Khalkedonin kirkolliskouksen käsitysten kanssa.

Konstantinopolin patriarkka **Eutykhios** vastusti keisarin aikomusta määrätä aftartodoketismi kirkon opiksi, mutta hänet pidätettiin ja karkotettiin tammikuussa 565. Antiokiassa

pidettiin sikäläisen patriarkan **Anastasioksen** johdolla suuri kirkolliskokous, joka tuomitsi ediktiin yksimielisesti ”julianismina”. Voimakkaaseen vastarintaan vaikutti ilmeisesti tieto, että vanha keisari heikkeni koko ajan fyysisesti eikä ollut entisissä voimissaan. Ilmassa olivat suuren yhteenoton ainekset.

Justinianus kuitenkin kuoli korkeassa 82 vuoden iässä 14.11.565, ja asia raukeni siihen. Hänen seuraajansa **Justinus II** kiirehti peruuttamaan Justinianuksen jo tekemät rangaistusaloitteet Anastasiosta ja muita vastaan hangoittelijoita vastaan. Samalla hän kutsui Justinianuksen karkottamat piispat kotiin (Stein 1959, 685–690; Meyendorf 1989, 245–246).

LÄHTEET

- Cedrenus Georgius Historiarum Compendium, J. P. Migne, Patrologia Graeca (PG) 121.
 Codex Iustinianus, recognovit Krueger, Paulus, 12. painos., Berolini 1959.
 Codex Theodosianus, ed. Mommsen, T. & Meyer, P. M., Berolini 1905.
 Digesta, recognovit Mommsen, T. 16. painos, Berolini 1954.
 Evargius Scholasticus Historia Ecclesiastica, toim. Bidez, J. & Parmentier, L., London 1898.
 Ioannes Ephesus Historiae Ecclesiasticae pars tertia, toim. Brooks, E. W., Corpus Scriptorum cristianorum orientarium (Scriptores Syri) III,3.
 Ioannes Malalas Chronographia, PG 97.
 Novellae Iustiniani, recognoverunt Schoell, R. & Kroll, G., 6. painos., Berolini 1959.
 Procopius Caesariensis Bellum Persicum, toim. Haury, J., Leipzig 1905–1913.
 Procopius Caesariensis De Aedificis, toim. Haury, J., Leipzig 1905–13.
 Procopius Caesariensis Historia Arcana, toim. Haury, J., Leipzig 1905–13.
 Theophanes Abbas Chronographia, PG 108, 55–1010.
 The Seven Ecumenical Councils of the Undivided Church.

Their Canons and Dogmatic Degrees, toim. Percival, H. R., A Select Library of Nicene and Post-Nicene Fathers, Vol 14. Grand Rapids, Michigan.

KIRJALLISUUS

- Angela, A. (2011): *Päivä antiikin Roomassa*. Suomentanut Havila, T. Art House. Tallinna.
 Cameron, A. (1993): *The Mediterranean World in Late Antiquity AD 395–600*. London and New York.
 Cameron, A. (1985): *Procopius and sixth century*. Great Britain.
 Cantarella, E. (2011): *Suutele minua tuhat kertaa. Rakkaus ja seksi antiikin Roomassa*. Suomentanut Nyström, T. WSOY. Juva.
 Castren, P. ja Pietilä-Castrén, L. (2000): *Antiikin sanakirja*. Otava. Keuruu.
 Cesaretti, P. (2004): *Theodora. Empress of Byzantium*. Translated from the Italian by Frongia, Rosanna M. Giammanco. A Mark Magovan Book. The Vendome Press. Printed in the United States.
 Christensen, T. (1974): *Kirkkohistoria 1: Evankeliumista paavin jumalanvaltioon*. Kääntäjä Piispa, L. Gaudeamus. Tapiola.
 Clarke, J. (2003): *Roman sex*. Harry N. Abrams. New York.
 Diehl, C. (1901): *Justinien et la civilisation byzantine*. Paris.
 Evans, J. A. S. (1996): *The Age of Justinian*. Routledge. Printed and bound in Great Britain.
 Frend, W. H. C. (1972): *The Rise of the Monophysite Movement*. Cambridge.
 Heinimäki, J. (2015): *Kerettiläisen käsikirja*. Kirjapaja. Tallinna 2015.
 Honoré, T. (1978): *Tribonian*. Duckworth. Printed in Great Britain.
 Hohti, P. (2021): *Bysantti. Tuhat draaman vuotta*. WSOY. Painettu EU:ssa.
 Jones, A. H. M. (1968): *The Later Roman Empire, 284–602*. Oxford.
 Martindale, J. R. (1980): *“Fl Petrus Sabbatius Justinianus”, The Prosopography of the Later Roman Empire. Vol II A. D. 395–527, s. 645–648*. Cambridge.
 Mazal, O. (2001): *Justinian I. und seine Zeit*. Böhlau. Printed in Germany.
 Meier, M. (2005): *Das Andere Zeitalter Justinians. Kontingenzerfahrung und Kontingenzbewältigung im 6. Jahrhundert n. Chr.* Göttingen.
 Meier, M. (2004): *Justinian. Herrschaft, Reich und Religion*. München.
 Meyendorf, J. (1989): *Imperial Unity and Christian Divisions*. Crestwood. New York.
 Mommsen, T. (1899): *Römisches Strafrecht*. Leipzig.
 Moorhead, J. (1994): *Justinian*. Longman. Printed in Singapore.
 Puccini-Delbey, G. (2007): *La vie sexuelle à Rome*. Editions Tallandier. Paris.
 Stein, E. (1959): *Histoire du Bas-Empire*. Tome II. Paris.
 Treadgold, W. (2010): *The Early Byzantine Historians*. New York.
 Treadgold, W. (1997): *A History of Byzantine State and Society*. Stanford.